



Ardahan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilimi

**TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE YASAMA ORGANININ
YÜRÜTME ORGANI ÜZERİNDEKİ DOĞRUDAN DENETİM
ARAÇLARI**

Hangül ÖZER

Dr. Öğretim Üyesi Kutay ÜSTÜN

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE YASAMA ORGANININ
YÜRÜTME ORGANI ÜZERİNDEKİ DOĞRUDAN DENETİM
ARAÇLARI**

Hangül ÖZER

Dr. Öğretim Üyesi Kutay ÜSTÜN

Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilimi

Yüksek Lisans Tezi

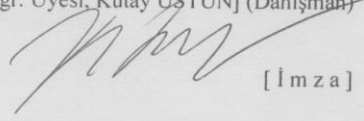
Ardahan, 2019

Ek 3: Kabul ve Onay Sayfası

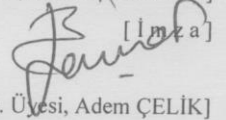
KABUL VE ONAY

[Hangül Özer] tarafından hazırlanan “[Türkiye Cumhuriyetinde Yasama Organının Yürütme Organı Üzerindeki Doğrudan Denetim Araçları]” başlıklı bu çalışma, [16/07/2019] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından [Yüksek Lisans Tezi] olarak kabul edilmiştir.

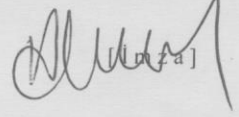
[Dr. Öğr. Üyesi, Kutay ÜSTÜN] (Danışman)


[İ m z a]

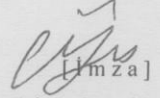
[Dr.Öğr. Üyesi, Berivan VARGÜN]


[İ m z a]

[Dr. Öğr. Üyesi, Adem ÇELİK]


[İ m z a]

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.


[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

16/072019

Hangül ÖZER

¹ “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Tez Danışmanının Dr. Öğretim yesi Kutay ÜSTÜN, danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Hangül ÖZER

ÖZET

ÖZER, Hangül. Türkiye Cumhuriyetinde Yasama Organının Yürütme Organı Üzerindeki Doğrudan Denetim Araçları, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2019.

Devletin üç kuvveti yasama, yürütme ve yargının tek kişi ya da bir çoğunlukta toplaması halinde, yönetilenlerin hak ve hürriyetleri üzerinde iktidarın baskı aracına dönüşmesini engellemek için kuvvetler ayrılığı teorisi öne sürülmüştür. Kuvvetler ayrılığı teorisine göre yönetilenlerin hak ve hürriyetlerini mutlak iktidarlardan korumak için öncelikle yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri ayrı ayrı organlarda olacak ve her birine çeşitli denge/denetleme araçları verilerek kuvvetler ayrılığı teorisinin amacına ulaşması sağlanacaktır.

Kuvvetler ayrılığı teorisinin amacına ulaşmasını sağlayacak denge/fren mekanizmalarından biri de yasama denetimidir. Yasama denetiminin kapsamı, işleyişi, denetim yolları ve sonuçları, uygulanan hükümet sistemine göre ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Tez çalışmamızda ülkemizde, TBMM'nin, yürütme üzerinde kullanmış olduğu doğrudan denetim araçları soru, genel görüşme, meclis araştırması, gensoru ve meclis soruşturmasının uygulamasına dair kurallar incelenerek, bu doğrudan denetim araçlarının daha etkili sonuçlar doğurması için çeşitli öneriler dile getirilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Hükümet sistemleri, Kuvvetler ayrılığı teorisi, Yasama denetimi, TBMM, Doğrudan denetleme araçları

ABSTRACT

ÖZER, Hangül. Direct Inspection Tools of Legislature Organ on Executive Organ in Republic of Turkey, Master's Thesis, Ardahan, 2019.

The theory of checks and balances is asserted to prevent the rulers from using these powers as a tool of oppression on humans' rights and freedoms in case of the legislative, executive and judiciary powers are convened in a single person or in a group of people.

According to theory of checks and balances, in order to preserve the humans' rights and freedoms from the absolute power, legislative, executive and judiciary powers should be separated as different branches which are empowered to prevent actions by other branches and each branch has its own control and auditing mechanism. Thus the theory of checks and balances reaches its purpose.

Legislative audit is one of the balance mechanisms that enables the theory of checks and balances to reach its purpose. The scope of the legislative audit, the ways of its functions, its auditing, and its results vary from country to country according to the government system in practice.

In our study, we examine how Turkish Grand National Assembly executes auditing tools such as questioning, general meeting, parliamentary investigation, and the motion of censure on executive power and we give recommendations about how auditing tools should be used more efficiently to accomplish more effective results.

Keywords

Government Systems, Separation of Power Theory, Legislative Audit, Turkish Grand National Assembly, Direct Inspection Tools

İÇİNDEKİLER

+

KABUL VE ONAY

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

ETİK BEYAN

ÖZET.....5

ABSTRACT6

İÇİNDEKİLER5

KISALTMALAR DİZİNİ5

GİRİŞ6

BİRİNCİ BÖLÜM.....9

1.HÜKÜMET SİSTEMLERİ.....9

1.1.KUVVETLER BİRLİĞİ10

1.1.1.Yürütmede Birleşme10

1.1.1.1.Mutlak Monarşi10

1.1.1.2. Diktatörlük11

1.1.2.Yasamada Birleşme(Meclis Hükümet Sistemi).....11

1.2.KUVVETLER AYRILIĞI12

1.2.1.Kuvvetler Ayrılığının Tanımı.....12

1.2.2.Kuvvetler Ayrılığı Teorisinin Gelişimi, Amaçları.....13

1.2.3.Kuvvetler Ayrılığı Teorisinin Pozitif Hukuk Belgelerinde Yer Alması:.....16

1.2.4.Kuvvetler Ayrılığı Teorisine Göre Hükümet Sistemleri16

1.2.4.1.Parlamenter Hükümet Sistemi:17

1.2.4.2.Parlamenter Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı Teorisini Hayata Geçiren Denge Denetleme Araçları20

1.2.4.3.Başkanlık Sistemi.....20

1.2.4.4.Başkanlık Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı Teorisini Hayata Geçiren Denge ve Denetleme Araçları.....21

1.2.4.5. Yarı-Başkanlık Hükümet Sistemi23

1.2.4.6.Yarı-başkanlık Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı İlkesini Hayata Geçiren Denge ve Denetleme Araçları:24

İKİNCİ BÖLÜM.....25

PARLAMENTOLAR(YASAMA) VE SİYASİ (YASAMA) DENETİMİ	25
1.YASAMA(PARLAMENTOLAR).....	25
2.1.YASAMA DENETİMİ	27
2.2.Yasama Denetiminin Tarihi	28
2.2.1.Yasama Denetiminin Amaçları.....	28
2.2.2. Yasama Denetiminin Kapsamı ve Sonuçları	29
2.2.3.Türkiye’de Yasama Organın Yürütmeyi Denetim Yolları	35
2.2.4. Soru.....	36
2.2.5.Genel Görüşme	38
2.2.6.Meclis Araştırması	39
2.2.7.Gensoru.....	41
2.2.8.Meclis Soruşturması	43
2.2.9. TBMM’nin Yasama Denetimi Sonucunda Verilen Kararların Niteliği.....	44
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	45
TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMET SİSTEMLERİ VE TBMM	
DENETLEME ARAÇLARI.....	45
3.1. BİRİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE HÜKÜMET SİSTEMİ.....	46
3.2. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMDE HÜKÜMET SİSTEMİ.....	47
3.3. 1921 ANAYASASINDA HÜKÜMET SİSTEMİ.....	48
3.4.BİRİNCİ VE İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ İLE 1921	
ANAYASASINDA YASAMANIN YÜRÜTME ORGANI ÜZERİNDEKİ	
DENETİM ARAÇLARI	49
3.4.1 Soru.....	49
3.4.2. Gensoru.....	50
3.4.3. Meclis Soruşturması	52
3.4.4. 1924 ANAYASASINDA HÜKÜMET SİSTEMİ.....	54
3.4.5. 1924 ANAYASASINDA TBMM’NİN YÜRÜTMİYİ DOĞRUDAN	
DENETLEME ARAÇLARI	55
3.4.5.1 Soru.....	56
3.4.5.2. Meclis Araştırması.....	58
3.4.5.3.Gensoru	59
3.4.5.4.Meclis Soruşturması	60
3.4.6. 1961 ANAYASASINDA HÜKÜMET SİSTEMİ.....	63
3.4.7. 1961 ANAYASASINDA TBMM’NİN YÜRÜTME ÜZERİNDEKİ	
DOĞRUDAN DENETLEME ARAÇLARI	65

3.4.7.1. Soru.....	65
3.4.7.2. Genel Görüşme	68
3.4.7.3. Meclis Araştırması.....	71
3.4.7.4. Gensoru.....	73
3.4.7.5. Meclis Soruşturması	74
3.4.8. 1982 ANAYASINDA HÜKÜMET SİSTEMİ	79
3.4.9. 1982 ANAYASASINDA TBMM’NİN YÜRÜTMİYİ DOĞRUDAN DENETLEME ARAÇLARI	81
3.4.9.1. Soru	81
3.4.9.2. Genel Görüşme.....	82
3.4.9.3. Meclis Araştırması.....	83
3.4.9.4. Gensoru.....	83
3.4.9.5.Meclis Soruşturması	84
3.4.10.CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ	87
3.4.11.CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE TBMM’NİN YÜRÜTME ORGANI ÜZERİNDEKİ DOĞRUDAN DENETİM ARAÇLARI... 89	
3.4.11.1.Soru.....	90
3.4.11.2.Genel Görüşme	91
3.4.11.3. Meclis Araştırması.....	91
3.4.11.4.Meclis Soruşturması	92
3.4.11.4.1. Cumhurbaşkanı Yönünden Meclis Soruşturmasının usulü.....	92
3.4.11.4.2.Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar Yönünden Meclis Soruşturmasının Usulü.....	93
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	98

KISALTMALAR DİZİNİ

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
YY	: Yüzyıl
CMUK	: Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
MBK	: Milli Birlik Komitesi
TM	: Temsilciler Meclisi
TBMMBTB	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantı Başkanlığı
TCK	: Türk Ceza Kanunu
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
Ay.md.	: Anayasa maddesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
AKP	: Adalet Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
İç tzk.md	: İç tüzük maddesi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi

GİRİŞ

TEZ ÇALIŞMASININ KONUSU:

Türkiye Cumhuriyetinde yasama organının yürütme organı üzerindeki doğrudan denetleme araçları

TEZ ÇALIŞMASININ AMACI VE ÖNEMİ:

Türkiye Cumhuriyetinde yasama organının, yürütme organı üzerindeki doğrudan denetleme araçları konulu tez çalışması hazırlanırken öncelikle TBMM'nin, yürütmeyi hangi doğrudan denetim araçları ile denetlediği tespit edilmiştir.

TBMM'nin yasama denetiminde kullanmış olduğu soru, genel görüşme, meclis araştırması, meclis soruşturması ve gensorunun uygulamasına dair gerek anayasalarda gerekse iç tüzükte yer alan kurallar incelenerek, bu denetim araçlarının daha etkili sonuç doğurması için çeşitli öneriler dile getirilmiştir.

TEZ ÇALIŞMASININ METODU

Tez çalışmasında birincil kaynak olarak öncelikle anayasa, tüzük incelenmiştir. Konuya ilişkin kitap, makale ve internet kaynakları incelenip hepsi birlikte analiz edilerek sonuca varmaya çalışmıştır.

Kuvvetler ayrılığı teorisine göre parlamentolar, egemenliğin sahibi halk tarafından, yürütme iktidarını denetlemekle yetkilendirilmiştir.

Yasama denetiminin kapsamı, işleyişi ve denetim araçları ülkede uygulanan hükümet sistemine göre farklılık göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyetinde ilk anayasası olan 1921 Anayasa meclis hükümet sistemini kurmuştur. Bu Anayasada TBMM'nin yürütme üzerinde doğrudan denetim araçları düzenlenmemiştir. Yasama denetiminin hukuki dayanağı yürürlükte olan 1876 sayılı Anayasa ve Meclisi Mebusan iç tüzüğüdür. 1921 Anayasası döneminde kullanılan doğrudan denetim araçları İstizah(gensoru), meclis soruşturması ile sualdir.

1924 Anayasası parlamenter hükümet sistemi ile meclis hükümet sisteminin özelliklerini bir arada barındıran karma hükümet sistemini kurmuştur. Doğrudan denetim araçları sual,

meclis araştırması ve meclis soruşturmasını birlikte ihtiva eden meclis tahkikatı ve istizah(gensoru) kullanmıştır.

1961 Anayasası parlamenter hükümet sistemini kurmuştur. 1961 Anayasasında yasama organı Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisinden meydana gelen çift meclisli TBMM'dir. Her iki meclisin, yasama denetimi yaparken eşit yetkili olarak kullandığı doğrudan denetim araçları soru, genel görüşme, meclis araştırması, meclis soruşturmasıdır. Üyelerinin tamamı doğrudan halk tarafından seçilen Millet Meclisi ayrıca yürütme üzerinde gensoru ile denetim yapmaya yetkilidir.

1982 Anayasası parlamenter hükümet sistemini benimsemiştir. TBMM doğrudan denetleme araçlarından soru, genel görüşme, meclis araştırması, meclis soruşturması ve gensoruyu kullanmıştır.

Ülkemizde Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle TBMM'nin denetimin kapsamı, kullanılan doğrudan denetim araçları, denetimin muhatapları yeniden düzenlenmiştir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, yürütme organın doğrudan halk tarafından seçilmesi sonucunda TBMM'ye karşı siyasi sorumluluğu kalmadığından gensoru doğrudan denetim araçları arasından çıkartılmıştır. Soru ise, yazılı olarak cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlara sorulabilecektir. Genel görüşme ve meclis araştırması denetim araçları ise korunmuştur.

Meclis soruşturması, yeniden Anayasamızın 105. ve 106. maddelerinde cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar için ayrı ayrı düzenlenmiştir.

Cumhurbaşkanın görevi ile ilgili veya görevi ile ilgili olmayan herhangi bir suçtan dolayı meclis soruşturması önergesi verilebilirken, cumhurbaşkanı ve yardımcıları için sadece görev suçları yönünden meclis soruşturması önergesi verilebilecektir.

Türkiye Cumhuriyetinde yasama organın yürütme organı üzerindeki denetim araçları konulu tezimiz giriş ve sonuç bölümleri hariç olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde kuvvetler ayrılığı teorisi kapsamında hükümet sistemleri incelenmiştir.

İkinci bölümde parlamentolar, siyasi denetimin tanımı, tarihi ve amaçları, siyasi denetimin yolları ile siyasi denetimin kapsamı incelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde Türkiye Cumhuriyetindeki hükümet sistemleri ve bu hükümet sistemlerinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin, yürütme üzerindeki denetimi doğrudan araçları incelenmiştir.

Sonuç bölümünde TBMM'nin yasama üzerinde kullanmış olduğu doğrudan denetim araçlarının daha etkili sonuçlar doğurması için bazı öneriler dile getirilmiştir.



BİRİNCİ BÖLÜM

1.HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Devlet, belli bir toprak parçası üzerinde egemen olan insan topluluğunun oluşturduğu varlıktır (Gözler, 2011a, s.4).

Devletin yasama, yürütme ve yargı olarak isimlendirilen üç ana kuvveti vardır. Yasama kuvveti ile devletin egemen olduğu ülke üzerinde yaşayan insan topluluğunun uyacağı kuralları belirler (Erim, 2017, s.40). Yürütme kuvveti ile yasamanın çıkardığı kuralları uygular (Büyük, 2010, s.160). Yargı kuvveti ile de yasama tarafından çıkartılan kuralların uygulanması sırasında doğacak her türlü ihtilafı çözerek ilgili kuralların emrettiği yaptırımları uygular (Kaynar, 2015, s.325).

Devlet için iki sistemden bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi devlet sistemleri diğeri de hükümet sistemleridir.

Bu iki sistem birbirinden farklı kavramlardır. Devlet sistemleri, devletin hangi unsurlara sahip olduğunu ifade edip ve devletin yapısını belirlerken, hükümet sistemleri devletin yönetilmesinde görev yapan hükümetlerin yapılarını ifade eder (Ustabulut, 2016, s.43).

Devletin yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ne şekilde ayrılacağı veya birleşeceği, aralarındaki bağların nasıl kurulacağı, bu temel organların kimlerden oluşturulacağı ve bu organlara ait yetkilerin nasıl kullanılacağına ilişkin sorulara verilen cevaplara göre ortaya çıkan tercihler hükümet sistemlerini oluşturur (Korkmaz, 2016, s.44).

Bu verilerden yola çıkarak hükümet sistemlerini, devletin yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin dağılımı ve düzenlenişine göre, demokratik olan veya demokratik olmayan rejimlerdeki kural ve kurumların bütünü olarak tanımlayabiliriz (Hekimoğlu, 2009, s.5-6).

Hükümet sistemleri genelde yasama ve yürütme organının birbirleriyle olan ilişkisine göre tasnif edilir (Akıncı, 2017, s.1).

Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin tek bir organda toplanması kuvvetler birliğine göre tasarlanmış hükümet sistemlerini ifade etmektedir (Kılınç, 2016, s.450).

Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ayrı ayrı organlara verilmesi de kuvvetler ayrılığı teorisine göre tasarlanmış hükümet sistemlerini ifade eder. Kuvvetler ayrılığı teorisine göre oluşturulan hükümet sistemleri tasnif edilirken yasama ve yürütmenin ilişkileri esas alınır.

Devlete ait diğer bir kuvvet olan yargı, bu tasnifin dışında tutulur. Bunun sebebi de yargı kuvvetinin niteliği ve amacının, yasama ile yürütme fonksiyonundan farklı olmasıdır. Yargı kuvveti hukukun ihlali halinde dava açılmasıyla harekete geçer Yargı Kuvvetinin amacı hukukun iadesini sağlamaktır (Teziç, 2014, s. 469).

1.1.KUVVETLER BİRLİĞİ

Kuvvetler birliği, devlet kuvvetlerinin yasama veya yürütme organında birleştiği sistemlerdir. Kuvvetler birliğine göre tasarlanan hükümet sistemlerinde devlet kuvvetleri yürütme elinde de, yasama elinde de toplanabilir.

1.1.1.Yürütmede Birleşme

Bu hükümet sisteminde yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri, yürütme organının elinde toplanmıştır. Yürütme organı hem kanunları uygulamakta, hem de uyguladığı kanunları kendisi koymaktadır. Yürütmede birleşmenin mutlak monarşi ve diktatörlük olmak üzere iki şekli karşımıza çıkmaktadır (Büke, 2016, s. 229).

1.1.1.1.Mutlak Monarşi

Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin hükümdarda toplandığı hükümet sistemidir. Bu sistemde, hükümdar devlet içinde tek ve en yüksek otoritenin sahibidir. Yasama, yürütme ve yargı yetkisinin sahibi olan hükümdar (Monark, kral padişah vs.dir.) kanun koymakta ve kanunları uygulamakta yine ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözmektedir (Gözler, 2015, s.223-224). Monarşilere örnek olarak günümüzde Suudi Arabistan'ı verebiliriz. Mutlak

monarşide bütün kuvvetler yürütmeye birleştikinden dolayı bu sistemde denge/fren mekanizmalarından söz edilemez.

1.1.1.2. Diktatörlük

Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin tek kişide toplanmasının başka bir şekilde diktatörlüktür (Keskinsoy & Kaya, 2018,s.71). Diktatörlüğün, mutlak monarşiden farkı iktidarı ele geçirme şekli ve meşruiyeti noktasındadır. Mutlak monarşilerde iktidarın sahibi olan devletin başındaki bu kişi görevi veraset yoluyla devralmıştır. Ayrıca ülke içinde egemen hanedanın bunu hak ettiğı düşüncesi hakimdir. Diktatörlükte, iktidar zor kullanarak yada seçimler yoluyla ele geçirebilir ve meşrutiyet kaynağını ideoloji, din, karizma gibi unsurlara dayandırır. Diktatörlüklerde, yürütme gücünü kullananlar anayasal sınırların ötesinde keyfi davranan ve denetlenemeyen kişilerdir (Erat, 2015, s. 327-328). Diktatörlüğe örnek vermek gerekirse, sol totalizmin örneğı Stalin döneminin Sovyetler Birliğidir. Sağ totalizmin örneğı Nazi Almanya'sıdır. İdeolojik yönden birbirlerinin karşıtı olmalarına rağmen her iki ülkedeki rejim, yönetim yönünden birbirine benzemektedir. Yine Franko dönemindeki İspanya, Salazar dönemindeki Portekiz, Kaddafi dönemindeki Libya, Saddam dönemindeki Irak'tan başka Afrika ve Güney Amerika'da görülen birçok anti-demokratik rejim bu niteliktedir (Gözler, 2015, s. 225-226).

1.1.2.Yasamada Birleşme(Meclis Hükümet Sistemi)

Bu hükümet sisteminde, yasama ve yürütme kuvvetleri mecliste yani yasamada birleşmiştir. Konvansiyonel sistem ya da meclis hükümet sistemi olarak anılmaktadır (Turhan, 1995, s. 92).

Kuvvetler birliğı ilkesine göre tasarlanmış diğerk hükümet sistemleri olan mutlak monarşi ve diktatörlükten ayıran en önemli noktası demokratik hükümet sistemi olmasıdır.

Bu hükümet sisteminde yasama organı, kendi yaptığı kanunları yine kendisi uygular. Meclis hükümet sistemi, Jean Jacques Rousseau'nun egemenliğin tekliğı ve bölünmezliğı ilkesinden felsefi dayanağını almıştır. Rousseau'ya göre genel irade ve bu iradeyi temsil eden egemenlik tek bir bütündür. Bu nedenle başka bir organa devredilmez. Egemenlik bölünmediğı için egemenliğin tek bir organ tarafından kullanılması gereklidir (Karatepe, 2013, s. 224).

Kuvvetlerin birleştigi diğer sistemlerden farklı olarak meclis hükümet sisteminde, meclis yani parlamento diğer devlet organları karşısında üstünlüğe sahiptir (Turhan, 1997,s. 39).

Meclis hükümet sisteminde yürütme işlemlerini yerine getiren ayrı bir anayasal organ bulunmaz. Çünkü yürütme görevi anayasal olarak meclise aittir. Meclis hükümet sistemindeki yürütme görevini yerine getiren makam, meclisin bir uygulama aracı yada icra komitesidir. Yasama bu komiteye istediği kişileri, istediği zaman atar ve istediği zamanda azil eder. Ayrıca yürütme görevini icra eden bu komitenin aldığı kararları değiştirebilir ya da geçersiz kılabilir (Erdoğan, 2011, s. 21).

Bu nedenle yürütme görevini icra eden kurulun kendisine ait bir siyaseti olmadığı gibi meclise karşı kolektif sorumluluğu da yoktur. Ama icra kurulunun üyeleri meclise karşı tek tek ve bireysel olarak sorumludur. Yine yürütme görevini icra eden kurulda devlet başkanı ve başbakan yer almaz (Erim, 2017, s. 40).

Yürütme görevini icra eden kurul, meclis üzerinde etkili yaratacak hiçbir hukuki araca sahip değildir. En önemlisi meclisi fesih etme, toplanmasına engel olma, çalışma süresini uzatıp/kısaltma gibi yetkileri yoktur. Doktrinde yaygın görüşe göre, meclis hükümet sisteminde, yürütme görevini yerine getiren icra kurulu veya komitenin meclisi feshetme yetkisinin bulunmamasını, parlamenter hükümet sistemi ile arasındaki fark olarak görülmektedir (Özbudun, 1985, s. 479).

1.2.KUVVETLER AYRILIğI

1.2.1.Kuvvetler Ayrılığının Tanımı

Kuvvetler ayrılığı teorisi yasama, yürütme ve yargı olarak tanımlanan kuvvetlerin her birinin değişik yollarla göreve gelen ve aralarında çeşitli fren ve denge mekanizması bulunan farklı organlara verilmesi olarak tanımlayabiliriz (Soysal, 2010, s. 81).

1.2.2.Kuvvetler Ayrılığı Teorisinin Gelişimi, Amaçları

İlk çağlardan itibaren yönetilenleri, yönetenlerine karşı koruyabilecek en iyi yönetimin, kuvvetleri ayırıp iktidarı sınırlandırmakla mümkün olacağına dair düşünceler ortaya atılmıştır. Ancak bu ideal yönetim düşünceleri, 17.yy'da ortaya atılan kuvvetler ayrılığı teorisi ile birebir aynı değildi. Çünkü kuvvetler ayrılığı teorisini 17.yy'dan önce önerilen ideal yönetim modellerinden farklı kılan yönü sınırlı devlet hedefini, sınıfsal temelli bir yetki paylaşımı yerine, devletin hukuki fonksiyonlarının ayrılmasına dayanan bir yetki paylaşımıyla gerçekleştirmeyi hedeflemesidir (Özbudun, 2015, s. 14).

Kuvvetler ayrılığı teorisinin diğer bir farklı noktası da özgürlüğün sınırının, devletin amacı ve sınırının ne olduğunu belirleyen, devlet otoritesinin kötüye kullanılmasına engel olacak bir anayasa ilkesi olarak ortaya atılmasıdır (Özkorkut Ünal, 2004, s. 173).

En iyi yönetimi ararken kuvvetler ayrılığı ilkesi ilk defa Aristo tarafından önerilmiştir. Aristo'ya göre iyi yönetim, devletteki her bir faaliyetin ayrı organlara verilmesiyle gerçekleşir ve yine yasama, yürütme ile yargı arasındaki ilişkiler iyi bir şekilde dağıtılsa ancak o zaman devletten söz edilebilir (Aydın, 2012, s. 4).

Platonun, adaleti temel alan ideal yönetiminde, her sınıfa belli bir görevin verilmesi ve bu sınıfların birbirlerinin görev alanına müdahale edemeyecek olması günümüzdeki kuvvetler ayrılığı teorisi ile örtüşmektedir (Gönenç, 2015, s. 45).

Polybios, ilk defa denge ve denetlemeden bahsederek cumhuriyet, aristokrasi ve monarşi özelliklerinden oluşan karma bir siyasi sistemle, her bir iktidarın birbirini durdurması ve dengelemesiyle iyi işleyen, uyumlu bir yönetimin kurulabileceğini önermiştir (Duyar, 2011, s. 7).

Çiçero'da, Polybios'a benzer şekilde karma yapılu bir devlet veya kurallardan meydana gelen bir sistemin ana unsuru olan denge ve yumuşamanın yönetimine işlerlik katacağı düşüncesindedir (Duyar, 2011, s. 7).

Farabi'ye göre ideal yönetim yani erdemli şehir, uzuvları ile canlı bir varlığa benzemektedir. Erdemli şehrin en önemli özelliği de yardımlaşan insanların bir araya

gelmesiyle oluşmasıdır. Bu insanlar birbirleriyle işbirliği ve uyum içinde ahenkli bir şekilde çalışan organlara benzeyecektir (Demirel, 2014, s. 363).

Kuvvetler ayrılığı teorisi, 17. yy sonlarında farklı olarak kişi özgürlükleri yönünden ilk defa John Locke tarafından dile getirilmiştir.

Two Treatises of Government adlı eserinde özellikle yasama ve yürütme kuvvetlerinin ayrı ellerde bulunması gerektiği üzerinde durmuştur. Ona göre, özgürlüklerin korunabilmesi için, genel davranış kuralları ortaya koyan yasama ile bunların uygulanmasını gerçekleştiren yürütme ayrı ellerde olmalıdır. Locke, kuvvetler arasında yasamaya üstünlük tanırken, krala da, yasamanın kabul ettiği kanunları onaylama veya onaylamama yetkisinin verilmesini savunmaktadır. Yürütme kuvveti ise, kanunların uygulanmasını sağlama dışında, Locke'un federatif iktidar adını verdiği, savaş ve barış ilan etme, uluslararası antlaşmaları yapma yetkisini de kapsamaktadır. Locke, yargıdan üçüncü ve bağımsız bir kuvvet olarak söz etmemiştir (Özbudun, 2015, s. 14).

Montesquieu tarafından kuvvetler ayrılığı ilkesi tam olarak amaçları ve formülüyle birlikte dile getirilmiş ve anayasal ilke olarak benimsenmiştir.

Montesquieu'ye göre: Devlette yasama yetkisi, devlet hukukuna bağlı olan şeyleri uygulama yetkisi ve medeni hukuka bağlı olan şeyleri uygulama yetkisi olarak üç yetki vardır.

Birinci yetkide, hükümdar veya bu işe memur edilmiş kimse kısmi olarak ya da her zaman devamlı olarak yürürlüğe girecek kanunları yapar, düzeltir veya yürürlükten kaldırır. İkinci yetkide, barışı sağlar ya da savaş ilan eder; büyükelçileri gönderir ya da kabul eder; ülkesinde güveni sağlayarak istilaları önler. Üçüncü yetkide ise suçluları cezalandırır, kişiler arasındaki anlaşmazlıkları yargılar. Buna yargılama yetkisi, ikincisi de sadece devletin uygulama veya yürütme yetkisi adını verecektir

Ona göre, vatandaşın siyasi hürriyeti; insanın kendini güven içinde hissetmesiyle duyduğu gönül huzuru demektir. Hürriyetin var olması için; hükümetin, bir vatandaşın, başka bir vatandaştan korkmasını önleyebilecek durumda olması gerekir. Yasama yetkisiyle uygulama ya da yürütme yetkisi aynı kişiye ya da aynı memurlar topluluğa verilirse, ortada hürriyet diye bir şey kalmaz; çünkü aynı hükümdarın ya da aynı senatonun, şiddet kullanarak uygulamak için ağır kanunlar yapmasından korkulur. Yargılama yetkisi, yasama yetkisiyle uygulama yetkisinden ayrılmazsa ortada hürriyet diye bir şey kalmaz. Yargılama yetkisi, yasama yetkisiyle birleştirilseydi vatandaşların hayatı ve hürriyeti üzerindeki yetki keyfi olurdu. Çünkü hâkim aynı zamanda kanun koyucu olurdu. Kanun uygulama yetkisiyle birleştirilseydi, o zaman hâkimin elinde yargılama yetkisinden başka bir de baskı kuvveti bulunurdu. Bu üç yetki, yani kanun

yapma yetkisi, genel kararları uygulama yetkisi, suçları ya da vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıkları yargılama yetkisi aynı zamanda, aynı kişinin ya da yüksek memurlardan, soylulardan, halktan oluşan aynı toplulukların elinde bulunsaydı, devlette her şey yıkılırdı" (Montesquieu, 2011, s. 170-171)

Montesquieu'nün vardığı sonuca göre yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri aynı kişide toplanırsa yönetilenler üzerinde baskı aracına dönecektir. Özgürlük var olmayacaktır. Çünkü bu üç yetkiyi de elinde bulunduran mutlak bir iktidar olacaktır (Acaray, 2017, s.1).

Aslında bu baskı sadece kuvvetlerin tek elde toplanması durumunda değil egemenlik yetkisinin temsilciler aracılığıyla kullanıldığı demokrasilerde bile, her ne kadar iktidarı toplumsal çoğunluk belirlese de, hak ve özgürlüklerin korunabilmesi için siyasi otorite ve güç kullanımına anayasal sınırlamalar getirilmesi iktidar sahiplerinin topluma, parlamentoya karşı hesap vermesi gerekmektedir. Çünkü geçmiş tecrübelerde göstermektedir ki, demokrasiler toplumun meşru rızasına dayanan sistemler olsa da, yeterli denetim ve denge mekanizmalarıyla kontrol edilmedikleri zaman özgürlük ve kendi kendini yönetme idealinden kopabilmekte, seçimle gelen yönetimlerin bizzat kendisi güç/iktidar merkezi haline gelebilmektedir (Taner, 2015, s. 74). Bu duruma örnek olarak diktatörlükler verilebilir.

Güç ve iktidarın bir merkezde toplanarak bireysel hak ve özgürlükler üzerinde tehlike oluşturmasını engelleyecek araç olan kuvvetler ayrılığı teorisiyle, anayasal organların birbirlerini karşılıklı olarak denetlemeleri, anayasalarda kendilerine verilmeyen yetkileri kullanmalarının önüne geçilerek bu şekilde insan haklarını korunmasını garanti altına almayı amaçlanmıştır (Aslan R., 2013, s.25).

Kuvvetler ayrılığı teorisi öncelikle yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini birbirinden kesin olarak ayırmış ve onları bağımsız şekilde örgütleyerek yasama, yürütme ve yargı kendine özgü alanlarda iktidar kılmıştır (Oktay, 1984, s.221).

Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini ayrı ayrı organlara verip bunları kendi alanlarında tam yetkili ve sorumlu kılmak kuvvetler ayrılığı teorisinin birinci aşamasıdır (Erdoğan, 2010, s. 334).

Fakat kuvvetler ayrılığı teorisinin amacına ulaşması, hak ve özgürlükleri garanti altına alınması için kuvvetlerin ayrı organlara verilmesi tek başına yeterli değildir.

Madison'un da söylediği gibi, halkın özgürlüğünü sağlamak için devletin kemendinin sıkı tutulması ve kemendin sıkı tutulmasının bekçiliğini de yine devletin kendisine yaptırılmasının yolu bulunmalıdır. Bu ancak yasama, yargı ve yürütme kuvvetlerinin birbirlerini karşılıklı olarak denetlemesinin sağlanmasıyla mümkün olacaktır (Bezci, 2005, s. 84).

Yani iktidarı iktidarla durdurmanın yolu da iktidarın içinde siyasi denetim mekanizmaları bulundurmasıyla mümkün olacaktır (Yaşın, 1997,s. 10).

Siyasi denetimin nasıl yerine getireceği hususu ise hükümet sisteminin niteliğine bağlıdır. Siyasi denetim araçlarının farklı iktidar sahipleri arasında dağıtılma derecesi ve yoğunluğuna göre belirlenmektedir (Erdoğan, 2010, s. 334). Siyasi denetim kavramı tez çalışmamızın ikinci bölümünde incelendiğinden burada yer verilmemiştir.

1.2.3.Kuvvetler Ayrılığı Teorisinin Pozitif Hukuk Belgelerinde Yer Alması:

1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisininin 16. maddesinde "Hakların güven altına alınmadığı ve güçler ayrılığının belirlenmediği bir toplumun anayasası yoktur" diyerek kuvvetler ayrılığı teorisini devletin temeli ve kişilerin haklarını korumak amacıyla bir güvence olarak görülmüştür (Turhan, 1997, s. 105).

Kuvvetler ayrılığı teorisi ilk defa, 1787 tarihli, ABD Anayasası ile hayata geçirilmiştir. Daha sonra, Fransa'da, Devrim Anayasalarında 1791,1795 ve 1848 Anayasalarında yer almıştır. 1958 Anayasasını hazırlamak üzere General De Gaulle'e yetki veren, 03 Haziran 1958 tarihli kanunda, kuvvetler ayrılığına atıf yapılmıştır (Teziç, 2014, s. 475).

1.2.4.Kuvvetler Ayrılığı Teorisine Göre Hükümet Sistemleri

Kuvvetler ayrılığı demokratik yönetimi zorunlu kılmaktadır. Demokratik düşünceye göre de iktidarın kaynağı halktır ve devleti yönetme, ona yön verme yetkisinin sahibidir (Köse, 2001, s. 28).

Ancak günümüz demokratik yönetimlerinde, ülkelerin geniş coğrafyalara yayılması, nüfuslarının milyonları bulmasıyla doğrudan demokrasinin mümkün olmaması nedeniyle, temsili/emanet yöntemiyle gerçekleşmektedir. Bu nedenle günümüzde uygulanmakta olan demokratik yönetim sistemleri temsildir. Temsili yönetimle, halk

egemenlik yetkilerini belirli süreler için seçilen temsilcilere devretmektedir (Aslan R, 2013, s. 38).

Kuvvetler ayrılığı ilkesini esas alan hükümet sistemlerinin yapısını belirleyen faktörlerde aşağıdaki sorulara verilen cevaplardır.

Yürütmenin tek veya iki başlı olup olmadığı; İki başlı ise Cumhurbaşkanı mı yoksa başbakanın mı konumunun daha güçlü olduğu; Parlamento ve hükümet için ayrı ayrı seçimlerin yapılmasının gerekip gerekmediği; Yürütme ve yasama organlarının birbirini feshetme/görevden alma yetkilerinin olup olmadığı; bu iki organın anayasada belirlenen görev sürelerini engelsiz şekilde tamamlayabilmekte olup olmadıkları; yürütmenin veya Cumhurbaşkanı'nın kendi partisinden milletvekilleri kanalıyla yasama sürecindeki karar ve tercihlerinde büyük oranda kendi iradeleriyle hareket etme yetkilerinin olup olmadığı; yasamanın yürütme üzerinde, teorik de olsa kapsamlı ve sistemli bir denetimi söz konusu olup olmadığı; Aksine yürütmenin kendi alanındaki faaliyetlerinde müstakil güç ve yetkilere sahip olup olmadığıdır (Aktaş, 2016, s. 210).

Kuvvetler ayrılığına göre tasarlanan hükümet sistemleri dünyanın birçok yerinde uygulanmaktadır. Ancak parlamenter hükümet sisteminin İngiltere, başkanlık sisteminin ABD, yarı-başkanlık sisteminin Fransa'da ilk defa ve başarı ile uygulandığı kabul edilmiştir. Bu nedenle hükümet sistemleri bu ülkelerdeki uygulamalarıyla izah edilir. Tez çalışmamızda bu nedenle parlamenter hükümet sistemi için İngiltere, başkanlık için ABD ve yarı-başkanlık için Fransa'dan özelliklere değinilmiştir.

1.2.4.1.Parlamenter Hükümet Sistemi:

Parlamenter sistem, yürütmenin yasama organından çıktığı ve var alabilmek için yasamanın güvenine ihtiyaç duyduğu sistemdir (Tunçkaşık, 2017a, s. 1).

Parlamenter hükümet sisteminde yürütme organı, demokratik meşruiyetini doğrudan halktan değil, parlamentodan alır. Eğer ülke cumhuriyet ile yönetiliyorsa devlet başkanı parlamentodan çıkar. Halk bu hükümet sisteminde, sadece parlamentoyu doğrudan seçmektedir (Hüseyin Yıldız, 2013, s. 188).

Parlamenter sistem, İngiltere'de ortaya çıkmış ve burada geliştirmiştir. Önce kral, kilise liderleri ile baronlardan oluşan bir danışma meclisi kurmuştur. Bu meclise, Manga

Carta'nın 1215'de kabulünden sonra halk temsilcilerinin de davet edilmesiyle 1295'te parlamento adıyla anılan Temsilciler Meclisi meydana gelmiştir. Bu sistem, belirtildiği gibi belirli bir düşüncenin ürünü olmaktan ziyade, uzun süren bir geleneğin ve tecrübenin ürünüdür. Parlamenter sistemi İngiltere'de, çok uzun bir gelişim ve ihtiyaç sonucunda 18.yy ortalarında ortaya çıkmış. 19. yy 'da Avrupa'ya yayılmıştır (Fendoğlu, 2010, s.9-10).

Parlamenter hükümet sistemi, başkanlık sisteminden farklı olarak kuvvetlerin yumuşak ayrılığına ya da iş birliğine dayanan hükümet sistemi olarak tanımlanır. Çünkü parlamenter sistemde yasama ve yürütme organları hukuken birbirinden bağımsız olmalarına rağmen aralarında bir kısım iş birliği ve etki araçları vardır. Bu nedenle, parlamenter sistem kuvvetleri birbirinden katı bir biçimde ayırmaz ve devletin işleyişinde uyumu gerçekleştirir (Erdoğan, 2010, s. 213).

Parlamenter hükümet sistemini diğer demokratik hükümet sistemlerden ayıran dört asli özelliğe vardır. Bunlar yürütmenin iki başlı olması, devlet başkanının siyasi açıdan sorumsuzluğu ve bakanlar kurulunun yasamaya karşı siyasi sorumluluğu ve yürütmenin yasamayı fesih yetkisinin olmasıdır (Özer & Özmen, 2017, s. 22).

Bu özelliklere göz geçirdiğimizde:

-İki başlı yürütme: Parlamenter hükümet sisteminde yürütme organı, devlet başkanı ve bakanlar kurulundan oluşmaktadır. Bundan dolayı, parlamenter sistemlerde yürütmenin iki başlılığını ifade etmek için amacıyla, literatürde 'düalist yürütme' terimi kullanılmaktadır (Yazıcı, 2012, s. 48).

Devlet başkanı parlamenter rejimde, irsi/soydan geçme bir hükümdar olabileceği gibi, (İngiltere, Belçika, Hollanda, Danimarka, İsveç) halk tarafından (Finlandiya, Avusturya, İrlanda, İzlanda, Portekiz, Türkiye) veya parlamento tarafından (Türkiye'de 2014'de kadar) belli bir süre için seçilen bir kişi de devlet başkanı olabilmektedir (Teziç, 2014, s. 486-487).

Parlamenter hükümet sisteminde, başkanlık ve yarı-başkanlık hükümet sisteminin aksine yetkileri kısıtlı bir devlet başkanı vardır. Devlet başkanı yürütme gücüne sınırlı ölçüde katılır (Sandıklı & Korkmaz, 2015, s. 2).

-Siyasi sorumluluk: devlet başkanı siyasal sorumluluğu yoktur. Bu sorumsuzluk monarşilerde mutlaklıdır. Parlamenter hükümet sisteminin anavatanı İngiltere'de kral hiç bir şekilde sorumlu değildir. Çünkü "Kral kötülük yapmaz" ilkesi hâkimdir. Bu ilkeyi ifade etmek için " kral kendi eliyle bakanlardan birini öldürürse, bundan belki başbakan sorumlu olabilir, ama başbakanı öldürse bundan kimse sorumlu olmaz" cümlesi kullanılmıştır. Parlamenter hükümet sisteminin uygulandığı Avrupa ülkelerinde devlet başkanının kutsallığı kilise hukukundan kaynaklanmaktadır. Devlet Başkanının sorumsuz olmasındaki amaç hükümet ile parlamento arasında meydana gelebilecek ihtilaflarda tarafsız kalabilmesini sağlamaktır (Kuzu, 2017, s. 601-602).

Parlamenter monarşilerde sorumluluğu sınırsız olan cumhurbaşkanı için parlamenter cumhuriyetlerde durum farklıdır. Cumhurbaşkanını siyasal sorumluluğu yoktur. Fakat vatana ihanetten dolayı cezai sorumluluğu vardır (Güneş, 2013,s. 11).

Yürütmenin ikinci kanadını oluşturan bakanlar kurulu parlamentoya karşı bireysel ve kolektif olarak siyasal sorumludur. Genel politikaların yürütülmesinden Bakanlar kurulunun kolektif sorumluluğu gerçekleşir. Yürütmenin hatalı uygulamalarından kusuru olmayan bakan da diğerleri gibi parlamentoya karşı siyasal sorumludur. Hükümetin takip ettiği siyasal programlardan dolayı sorumluluğu kabul etmeyen bakanın görevinden çekilmesi beklenir. Eğer bakan görevinden çekilmez ise hükümetin uyguladığı siyasal programı kabul etmiş ve kolektif sorumluluğa ortak olur (Efe, Kemahlı, & Kotan, 2015, s. 154).

Parlamenter hükümet sisteminde parlamentonun güvensizlik oyu vererek hükümeti düşürebilmesine karşılık yürütmenin de meclisi fesih ederek seçime gitme yetkisi mevcuttur. Parlamenter hükümet sisteminde fesih mekanizmasının getirilmesindeki amaç görev süresi dolmadan yasama ve yürütme arasındaki meydana gelebilecek muhtemel bir uyuşmazlıkta, ihtilafın halk tarafından çözülmesini sağlamaktır (Caner, 2013, s. 188).

1.2.4.2.Parlamerter Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı Teorisini Hayata Geçiren Denge Denetleme Araçları

-Parlamerter hükümet sisteminde parlamento organı yürütmeyi soru, meclis araştırması, meclis soruşturma, genel görüşme ve gensoru doğrudan denetim araçlarıyla her zaman denetleyebilir (Gönenç, t.y. s. 9).

-Kanun yapma, bütçeyi kabul etme, milletlerarası antlaşmaları onaylama parlamentoya aittir. Bütçe önemli bir denge denetim aracıdır. Bütçenin ret edilmesi hükümetin sona ermesine neden olacaktır. Seçim yapılacak ya da yeni hükümet kurulacaktır. Türkiye Cumhuriyetinde 28. ve 31. hükümetler tarafından hazırlanan bütçe tasarılarını TBMM Genel Kurulunda kabul edilmemiştir. Bu hükümetler istifalarını Cumhurbaşkanıya sunmuşlar ve yerlerine yeni hükümetler kurulmuştur (Akçakaya & Özdemir, 2018, s. 937).

1.2.4.3.Başkanlık Sistemi

Başkanlık sistemi, yürütme organının başı ve devlet başkanı olan başkanın ve parlamentonun, belli bir süre için halk tarafından ayrı ayrı seçildiği ve parlamentonun başkanı düşüremediği, başkanın da parlamentoyu feshedemediği sistem olarak tanımlanmaktadır (Tunçkaşık, 2017b, s. 1).

Başkanlık hükümet sistemi, Amerikan iç harbinden önce İngiliz gazetecilerin ABD'deki hükümet sistemini belirtmek için kullandıkları ifadeden çıkmıştır. Bu yönetim sistemi parlamentarizm gibi tarihsel bir sürece sahip değil 1787 yılı Mayıs ayında Philadelphia'da toplanan kurucu meclisteki görüşmeler sonucunda ortaya çıkan sistemdir (Akgül, 2010, s.85).

Başkanlık sistemini, parlamerter sistem ve yarı başkanlık sisteminden ayıran üç temel özelliği vardır. Bunlar, yürütmenin tek başlı olması, yürütme yetkisinin sahibi olan başkan ile yasama yetkisinin sahibi olan (ABD'de kongre) halk tarafından ayrı ayrı seçilmesi ve Başkanın kongreyi feshetme yetkisi olmadığı gibi kongre de başkan düşürme yetkisine sahip olmamasıdır. Bu özelliklerden dolayı yasama ile yürütme

kuvvetleri, parlamenter hükümet sistemine oranla, daha sert ve keskin şekilde ayrılmıştır. Bu sebeple başkanlık sistemine “sert kuvvetler ayrılığı” adı verilmiştir (Özbudun, 2012, s. 6).

Başkanlık sisteminin, tek başlı yürütme yapısında yarı-başkanlık hükümet sisteminin ve parlamenter hükümet sisteminin aksine kabine yani kolektif bir yürütme organı yoktur. Yürütme yetkisinin ve devletin başı başkandır. Bu sistemde bakanların yerine başkan tarafından atanan ve görevine son verilen sekreterler vardır. Sekreterler başkanın emir ve talimatları dışına çıkamazlar. Sekreterler parlamentoya karşı değil başkana karşı sorumludur. Yani başkanlık sistemi monoist yapıda olup başkan hem devletin hem de yürütmenin başıdır (Gözler, 2011a, s. 243).

Başkanlık sisteminde yürütme yetkisine devlet başkanın tek başına sahip olması, başkanın halk tarafından seçilmesinin nedeni ve sonucudur (Turhan, 1997, s.39).

Başkanlık sisteminde diğer demokratik hükümet sistemlerinin aksine, parlamento ve yürütmenin ayrı ayrı seçimle oluşmaları sonucunda aralarında organik bağ bulunmaması nedeniyle yürütmenin parlamentoyu feshetme, parlamentonun da yürütmeyi düşürmesi olanağı yoktur (Duman, 2011, s. 133).

Başkanlık sisteminde başkanın yasama organı olan kongreye karşı siyasal sorumluluğu yoktur. Çünkü demokratik hükümet sistemlerinden olan başkanlık sisteminde de egemenlik halkta bulunduğu göre halka karşı sorumlu olduğu teorik olarak kabul edilebilir. Ama halkın, başkanın görev süresi dolmadan görevden alması mümkün değildir (Bilir & Yanık, 2013, s. 22).

1.2.4.4. Başkanlık Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı Teorisini Hayata Geçiren Denge ve Denetleme Araçları

- Kanun yapma yetkisi parlamentonundur. Başkan ve Sekreter adı verilen Bakanları yasama sürecinde yer alamazlar, kanun teklif edemezler ve kanun değerinde idari düzenlemeler yapamazlar. Fakat başkanında kongrece kabul edilen kanunlar üzerinde güçleştirici bir veto yetkisi mevcuttur. Başkanın veto ettiği kanunlar kongrenin her iki

meclisince 2/3 çoğunlukla kabul edildiği takdirde başkanda bunu kabule mecburdur. Başkanın kongreyi feshetme yetkisi yoktur, öte yandan kongrenin üzerinde bazı sınırlamaları vardır Mesela kongre bir kanunun yürütülmesine ilişkin işlem yapamaz ve geçmişe yürüyen kanun çıkaramaz (Özbudun, 2015, s.17).

-Bütçeyi kabul yetkisi: Yasama organı, yürütme organının hazırladığı bütçeyi kabul etme/etmeme veya değiştirerek kabul etme yetkilerine sahiptir. Bütçe, yasama organının başkana karşı kullanabileceği en etkin silahtır. Bütçenin kabul edilmemesi durumunda yürütmenin herhangi bir icraat yapabilmesi mümkün değildir. Çünkü harcama yapabilmek bütçenin kabulü halinde mümkündür (Yavuz, t.y. s.1).

-Uluslararası antlaşmaların onaylanması: Dış ilişkileri yürütmek ve uluslararası antlaşma yapma yetkisi başkanıdır. Bu antlaşmalarda başkan senatonun görüşünü dikkate almak mecburiyetindedir. Çünkü senatonun üçte iki çoğunluğunun onayı gereklidir. (Tunçkaşık, 2017,b.4)

-Meclis araştırması: Kongre yürütmenin faaliyetleriyle ilgili araştırma yapabilir. Araştırma olumsuz sonuçlansa da başkan üzerinde hukuki bir yaptırım olanağı yoktur. Ancak Kongre'nin 'araştırma komisyonları' vasıtasıyla kullandığı bu yetki önemli bir denetim mekanizmasıdır (Tunçkaşık, 2017b, s.4).

-İtham (İmpeachment): Başkanın cezai sorumluluğunun tespitinde itham veya suçlama yetkisi Temsilciler Meclisine aittir. Başkanı itham edebilmek için özel bir çoğunluk gerekmemekle birlikte Yargılama, Senato'da yapılmaktadır. Mahkûmiyet için 2/3'lük bir çoğunluğa ihtiyaç vardır. Yargılama görevi esnasında Senato'ya Yüksek Mahkeme Başkanı başkanlık etmektedir. Yargılama sonunda suçlu bulunan başkanın görevi sona erer (Zengin, 2016, s.16).

-Atamalar: Kural olarak yürütme içindeki atamalar başkanın elindedir. Ancak Bakan (sekreter), Yüksek Mahkeme üyesi, Büyükelçi ataması gibi bazı önemli atamalar için senatonun onayı gereklidir (Tunç & Yavuz, 2009, s.10).

1.2.4.5. Yarı-Başkanlık Hükümet Sistemi

Yarı-başkanlık sistemleri başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin bazı özelliklerinin bir araya getiren yani bu iki hükümet sisteminden türeyen melez bir hükümet sistemidir(Yazıcı, 2012, s.52).

Fransız Beşinci Cumhuriyeti ve bu Cumhuriyetin anayasası tarafından siyasi literatüre kazandırılmıştır (Kaynar, 2015, s.322).

Fransa, ikinci dünya savaşından sonra büyük bir siyasi gerilim yaşamıştır. 13 Mayıs 1958 tarihinde Cezayir’de ayaklanarak hükümet darbesi yapmışlardır. Darbecilerin isteklerini kabul eden Millet Meclisi, darbecilerin adayları olan General De Gaulle’nun Başbakanlığını onaylamıştır. De Gaulle hükümetinin hazırladığı Anayasa halk oylaması sonucunda kabul üzerine V. Cumhuriyet dönemi başlamıştır. 1958 Anayasasının 1962 yılında geçirdiği değişiklikler sonucunda cumhurbaşkanının genel oy ile halk tarafından seçilmesi kabul edilmiştir. Bu değişiklikle sistemin en önemli unsuru parlamento değil cumhurbaşkanı olmuştur (Duman, 2011, s. 134-135).

Yarı- başkanlık sisteminde cumhurbaşkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi ve oldukça önemli anayasal yetkilere sahip olması yönünden başkanlık sistemine, parlamentoya karşı sorumlu bakanlar kurulunun varlığı yönünden de parlamenter rejime benzemektedir (Özbudun, 1993,s. 139).

Parlamenter hükümet sisteminde olduğu gibi yürütme organı iki başlı olup Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu tarafından yerine getirilir(Yazıcı, 2012, s. 51).

Devlet başkanının parlamenter hükümet sisteminde ve başkanlık hükümet sisteminde olduğu gibi siyasal sorumluluğu yoktur. Yürütmedeki sorumluluk parlamento içinden çıkan bakanlar kuruluna aittir (Çın, 2018, s. 491).

Yarı-başkanlık hükümet sisteminde devlet başkanı tıpkı başkanlık sistemi gibi halk tarafından seçilir, başkanın devlet tarafından seçilmesi ona meşrutiyet kazandırır ve sistem içindeki özel bir ağırlığı elde eder. Ancak yarı-başkanlık hükümet sistemini devlet başkanının doğrudan halk tarafından seçilmesinin yanında ayrıca devlet başkanının, başkanlık hükümet sistemine göre daha az, parlamenter hükümet sistemine göre çok daha

fazla yetkilendirilmiş olmasıdır. Devlet başkanının yetkileri yarı-başkanlık hükümet sisteminin ayırt edici en önemli özelliğidir. Bu sistemde en önemli yetkisi parlamento şartsız fesih edebilmesidir. Yine parlamenter hükümet sisteminin devlet başkanın aksine devlet yönetimine aktif katılmaktadır(Erim, 2017,s. 51-52).

1.2.4.6.Yarı-başkanlık Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı İlkesini Hayata Geçiren Denge ve Denetleme Araçları:

-Yürütme, parlamentodan içerisinden çıkmaktadır. Parlamento güvenine bağlı olarak görevini sürdüren yürütmeyi, parlamento, gensoru, meclis soruşturması, meclis araştırması, soru ve genel görüşme gibi araçlarla denetlenip düşürülebilir (Demir, 2014, s.832).

-Yarı-başkanlık hükümet sisteminde başka bir denge/fren aracı da fesih yetkisidir. Fesih yetkisi parlamenter hükümet sisteminden farklı şekilde düzenlenmiştir. Parlamenter hükümet sisteminde fesih kararı yeni meclis seçilinceye kadar parlamento üyelerinin görevi devam ederken, yarı-başkanlık hükümet sisteminde fesih kararı ile görevleri son bulur (Yüksel, 2013, s. 53).

-Bunun dışında sahip olduğu atama, yasama, olağanüstü hale ilişkin yetkileri cumhurbaşkanını sistem içerisinde önemli bir güç haline getirmektedir. Cumhurbaşkanı yasaları geri gönderebilir, ancak bu yetkisini başbakanla birlikte kullanır. Yasaların anayasa uygunluğunu da, üyeleri cumhurbaşkanı ve meclis başkanları tarafından seçilen “Anayasa Konseyi” tarafından denetlenir (Gönenç, 2015, s. 45,74,75).

İKİNCİ BÖLÜM

PARLAMENTOLAR(YASAMA) VE SİYASİ (YASAMA) DENETİMİ

1.YASAMA(PARLAMENTOLAR)

Parlamento terimi, kelime olarak konuşmak anlamına gelen “Parler” fiilinden türemiş ve daha sonra konuşulan yeri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır (Özer, 1999, s. 34).

Dilimize İtalyancadan geçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında parlamento kavramı yerine Meclis veya Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kullanılmaktadır. Demokratik hükümet sistemlerinde parlamento; yasama yetkisini kullanan ve yürütmeyi denetleyen organdır. Genel anlamda parlamento, değişik adlarla anılsa da bütün demokratik rejimlerde var olan ve genel seçimler sonucunda oluşan yasama organını ifade eder (Abdulahkimoğulları, 2007, s.5).

Tez çalışmamızda ülkemiz için Türkiye Büyük Millet Meclisi kavramını, genel olarak da parlamento kavramını kullanmayı tercih ettik.

Parlamentolar, ilk önce İngiltere’de halkın kamu maliyesini kontrol etme ihtiyacından doğmuştur. İlk yetkilerini bu alanda kazanmıştır (Çağan, 1985, s. 199).

Yetkileri mali alanlarla ve vergi toplanmasına izin vermekten ibaret olan parlamentolar 1400’lü yıllara kadar yasama yetkisine sahip değildi. Parlamento, kanun teklif etme yetkisine, vergiye muvafakat gösterme hakkı ve dilekçe hakkı ile sahip olmuştur. İngiltere’de parlamento yasama hakkını IV.Henry zamanında 1422 yılında elde etmiştir (Gözler, 2011a, s. 206-207).

Parlamentoların, temel görevi yasa yapmaktır. Parlamentolar, özellikle meclis hükümet sistemi ve parlamenter hükümet sisteminde diğer devlet kuvvetlerine göre en geniş temsil yetkisine sahip organlardır (Yayla A. , 2015, s.259) Bu nedenle yasa yapma (kural koyma) faaliyetlerini yerine getirirken toplumdaki çeşitli görüş ve çıkarları temsil ederler (Heper, 1990, s.78).

Birçok işleve sahip olan parlamentonun yasamadan sonra gelen ve aynı zamanda yasama işlevini destekleyen diğer bir önemli görevi, yürütme yetkisini kullanan organların iş ve işlemlerinde üzerinde halk adına denetim yapmaktır (Köse, 2001, s.28).

Ülkemizde parlamento, ilk kez 1876 tarihli Anayasa ile oluşturulmuştur. Ancak bu parlamento tam anlamıyla kanun yapan ve hükümeti denetleyen bir parlamento değildi.

Çünkü 1876 Anayasasına göre, Anayasanın oluşturduğu iki meclisli bu parlamentodan Heyeti Ayan'ın bütün üyeleri padişah tarafından ömür boyu görevde olacak şekilde atanırdı. Meclisi Mebusan ise seçimlerle meydana gelirdi. Meclisi Mebusanın yasama yetkisi, padişah lehine sınırlandırılmıştı. Meclisi Mebusan sadece görev alanları ile ilgili kanun teklif edebiliyordu ve padişahın izin verirse kanun teklifi görüşülür ve yayınlanırdı (Ay. md. 53) (Kızıltan, 1994, s.78-79).

Meclisi Mebusanın, Heyeti Vükelayı (vekiller heyetini) veya tek tek vekilleri (bakanları) denetleme yetkisi yoktu (Yayla Y. , 1985, s. 69). Meclisi Mebusanda, tıpkı yasama yetkisinde olduğu gibi, denetim yetkisinde de son söz padişaha aitti. Heyeti Vükela ancak padişah izni ile siyasi veya cezai sorumluluk altında tutuluyordu. 1876 Anayasasının 38. maddesinde düzenlenen istizahın(gensoru) uygulamasına göre Meclis Mebusan bir sorunun açıklanması için vekili huzuruna çağırabilirdi. Fakat Anayasanın 35.maddesine göre yürütme herhangi bir konuda Meclisi Mebusan ile ihtilafa düşürse ve savundukları konu meclis tarafından ret edilirse padişah ya kelimeyi değiştirir yada Meclisi Mebusanı feshedebilme yetkisine sahipti (Bozkurt G. , 1995, s.81).

İlk parlamentomuz olan Meclisi Mebusanın, yasama ve denetim yetkilerine kavuşması 1876 Anayasasında 1909 yılında yapılan değişiklikle heyeti vükelanın padişaha karşı değil Meclisi Mebusana karşı sorumlu tutulması (Ay.md.38), fesih yetkisinin sınırlandırılması, kanun yapım sürecindeki rolünün azaltılması ve karşı imza kuralı gibi parlamenter hükümet sistemine ait ilkelerin getirilmesi ile mümkün olmuştur (Yazıcı, 2012, s. 60).

Cumhuriyet tarihimizin ilk yasama organı 1921 Anayasasında oluşturulmuş Büyük Millet Meclisidir(BMM). Bu meclis, egemenliğin tek temsilcisi olarak yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini kendi bünyesinde toplamıştır (Ay.md.1,2,3,4). 1924 Anayasasındaki

yasama organı TBMM, Anayasanın 7. maddesine göre, her vakit yürütmeyi denetleyen ve gerektiğinde düşüren, yine egemenliğin tek temsilcisi olan organdır. Bu nedenle 1921 Anayasasında olduğu gibi 1924 Anayasasında da TBMM, diğer organlar karşısında daha güçlüdür (Özbudun, 1990, s.25-26).

Kuvvetler ayrılığı ilkesini benimseyen 1961 ve 1982 Anayasalarında TBMM, artık egemenliğin tek temsilcisi değildir. Sadece yasa yapımı ve denetim yürütmeyi denetlemek yetkisine sahiptir

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle birlikte, TBMM'nin, yasama ve denetim yetkileri mevcuttur, ancak yasama denetiminin kapsamı ve araçları ile denetimin muhatabı değişiklere uğramıştır.

2.1.YASAMA DENETİMİ

Yasama denetimi, egemenlik yetkisini halk adına kullanan, parlamentoların, yürütme üzerinde kullandığı ve yürütme organının önceden belirlenmiş yasalara, genel siyasete uygun davranıp, davranmadığını belirlemeye yönelik denetim türüdür. Hükümet sistemine göre farklılık gösteren bu denetimi, yasama organı tarafından yapılması nedeniyle siyasi denetim veya yasama denetimi olarak anılmaktadır. Yasama denetimini, halka karşı sorumluluğu bulunan yürütme organının hukuk kurallarına uyup uyulmadığı, yürütmenin belirlediği politikalara ve amaçlara ne ölçüde uyulduğunun tespit edilmesi süreci (Kulaksız, 2008, s.17-18) olarak tanımlayabiliriz.

Yasama Denetimi bütün demokratik sistemlerinde yürütmenin frenlenebilmesi ve hesap vermesi fikrine dayanmaktadır (Kılıç A. , 2010, s.46).

Yürütme organı iki türlü hesap verebilir. Bunlardan birincisi seçimler yoluyla doğrudan halka hesap verir (dikey hesap verebilirlik), ikincisi de tez konumuzu içeren halkın temsilcilerinin oluşturduğu parlamentoya (yatay hesap verebilirlik) hesap verir. Bu kapsamda demokratik yönetim sistemlerde parlamentoya, yürütmeyi denetleme yetkisi, temsilciler ile halk arasındaki asıl-vekil ilişkisinden kaynaklanmaktadır (Gülener & Biricikoğlu, 2017, s. 80-81).

Parlamentolar, temsil yoluyla aldığı yürütmeyi denetim yetkisini uygularken geçirdiği aşamaların birinci basamağına bilgi edinme ile başlar. İkinci basamakta ise toplanan bilgiler müzakere edilir. Son aşamada ise bu iki aşamanın uzantısı olan siyasi denetimlerin yapılarak, yaptırımlar uygulanmaktadır (Kılıç A. , 2016, s. 272-273).

2.2.Yasama Denetiminin Tarihi

Parlamentonun, yürütme organı üzerindeki denetimi İngiltere'de cezai sorumluluğun gelişimi sonucu ortaya çıkmıştır. Bakanlar cezai sorumluluktan kurtulmak amacıyla çekilmeyi tercih etmişlerdir. Böylece cezai sorumluluk içerisinde zamanla siyasi sorumluluk doğmuştur (Kılıçoğlu, 2013,s. 44-45).

Ülkemizde, yasama denetiminin gelişimi parlamentolar kısmında ifade edildiğinden burada ayrıca yer verilmemiştir.

2.2.1.Yasama Denetiminin Amaçları

Parlamentonun, yürütme organını denetiminin ilk gelişme dönemindeki amacı, yürütme yetkisini emrinde bulunduran kralın, keyfi davranmaya müsait olması nedeniyle bu keyfiliği önlemektir. Bu amaç günümüzde de devam etmektedir. Çünkü siyasi denetimin genel amacı, yürütme yetkisini elinde bulunduranların keyfiliğini önlemektir (Kılıçoğlu, 2013, s. 42). Bu kapsamda parlamentolar yasama denetimi ile kuvvetler ayrılığı teorisinin amacına ulaşmasında misyon üstlenmişlerdir.

Parlamentolar halk tarafından kendilerine verilen temsil görevinden dolayı da denetler (Özer, 1999, s. 33).

Parlamentolar, kanun yapma, yargısal nitelikte olan ve olmayan denetleme görevlerini yerine getirirken daha önceden bilgi edinme ve aydınlanma gereksinimi duyar ve bu amaçla yürütmeyi denetler (Onar, 1977, s. 1).

Parlamentonun hükümeti denetlemesinin diğer bir amacı yürütme ile arasında diyalog ve işbirliği sağlamaktır (Abdulahkimoğulları, 2008, s. 5).

2.2.2. Yasama Denetiminin Kapsamı ve Sonuçları

Yasama denetiminin kapsamı ve işleyişi, hükümet sistemleri göre farklılık gösterebilmektedir. Yarı-başkanlık ve parlamenter hükümet sistemde, yürütmenin parlamentonun güvenine dayanması, parlamentoya karşı bireysel ve kolektif siyasi sorumluluğunun olması nedeniyle yürütme üzerinde daha geniş kapsamlıdır (Güzel, 2018,s.214). Başkanlık sisteminde ise yasama denetiminin kapsamı daha sınırlıdır (Köse,2001,s29). Başkanlık sisteminde denetim yetkisi sınırlı olsa da hükümeti denetlemeye yönelik çeşitli araçlara sahiptir (Onar, 1990, s.30-31).

Meclis hükümet sistemindeki, parlamentonun yaptığı denetime değinmek gerekirse, yürütme görevi yasamanın belirlediği genel siyasete göre icra komitesi tarafından yerine getirildiğinden buradaki denetim yürütme üzerinde değil parlamento üzerinde yapılmaktadır. Bundan ötürü meclis hükümet sisteminde yürütme görevini icra eden kurul üzerinde yapılan denetim, yasama denetimi değil, parlamentonun kendi iç denetimi olarak değerlendirilmelidir (Kılıçoğlu, 2013, s.36).

Yasama denetiminin muhatabı başkanlık sisteminde başkan ve kabinesidir. Parlamenter hükümet sisteminde ise iki başlı yürütmenin sorumsuz kanadı devlet başkanıdır. Yasama denetiminin muhatabı da bakanlar kuruludur. Yarı-başkanlık sisteminde yasama denetimi parlamenter hükümet sistemine benzemektedir.

Ülkemizde parlamenter hükümet sisteminde sembolik yetkilere sahip ve yasamaya karşı siyasi, hukuki sorumsuz ve yine vatana ihanet dışında cezai sorumlu olması nedeniyle siyasi denetim sonucunda görevden alınmadığı gibi doğrudan denetim araçları da cumhurbaşkanına karşı kullanılamamaktaydı (Yıldız A. , 2019, s.5).

TBMM'nin tüm üyeleri yürütme üzerindeki yasama denetim faaliyetlerinde katılmaz. Genellikle uygulamada yürütmeyi doğrudan denetleme araçları parti disiplini sebebiyle iktidar partisine mensup milletvekilince kullanılmaz. TBMM'de çoğunlukla bu araçlar muhalefet tarafından harekete geçirilir (Tülen, 1998, s.34).

Yasama denetimi, yürütmenin siyasi, cezai ve hukuki sorumluluklarını kapsar. Yürütmenin cezai, hukuki ve siyasi sorumluluklarını incelemeyi önce sorumluluk kavramının ne olduğunu dile getirmekte fayda vardır. Türk Dil Kurumuna göre

sorumluluk kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesidir.

-Yürütmenin siyasi sorumluluğu, egemene karşı yönetenlerin sorumluluğudur. Demokratik ülkelerde egemenlik halka ait olduğundan, siyasi sorumluluk halka ve onun temsilcisi olan parlamentoya karşıdır (Gözler, 2010, s. 288).

Siyasi sorumluluk bakanlar kurulunun genel politikalarından doğan kolektif siyasi sorumluluk ve her bir bakan kendi bakanlığı içerisindeki işlerden doğan bireysel siyasi sorumluluğu olmak üzere iki çeşittir (Hekimoğlu, 2009, s. 186).

Kolektif veya bireysel siyasi sorumluluğu gerektiren sebeplerin hiç biri anayasalarımızda düzenlenmemiştir. Yasama organının güvenini sarsan herhangi bir neden bireysel ve kolektif siyasi sorumluluk doğurabilir (Bilge, 1953, s. 150). Bu yüzden siyasi sorumluluğunun konusu ile ilgili bir sınır çizemeyiz. Sosyal, dış işleri, ekonomik, kültürel, askeri, mali, politik vb. pek çok alan siyasi sorumluluğa konu olabilir. Kısacası bakanlar kurulunun her türlü eylem ve faaliyeti, siyasi sorumluluğa neden olabilir (Atar, 2017, s. 297 aktaran Aykanat, 2018, s. 8). Sadece bakanlar kurulu üyesinin yapmış olduğu herhangi bir işten değil, yapmadığı işlerden dolayı da siyasi sorumluluk doğabilir (Tülen, 1999, s. 46).

Bu yönü siyasi sorumluluğu cezai ve hukuki sorumluluktan ayırır. Çünkü Siyasi sorumluluğun gerçekleşmesi için bir bakanın veya bakanlar kurulunun, meclisin güvenini sarsan herhangi bir eylemi nedeniyle yasama organının salt çoğunluğunun güvensizlik duyması yeterli iken, hukuki ve cezai sorumluluğun doğması için kanunların ihlal edilmesi gereklidir (Bilir, 2012a, s. 135-136).

Siyasi sorumluluğun başka bir farklı noktası da, cezai ve hukuki sorumluluk yönünden görev başında veya görevi sona ermiş olan bakanlar kurulu üyelerine karşı yasama denetimi yapılırken, siyasi sorumluluk ise sadece görevi başında olan bakanlar kuruluna yöneliktir.

Siyasi sorumluluğunun yaptırımı bakan yada bakanlar kurulunun görevinin istifa veya güvensizlik oyu sonucunda sona ermesidir (Tülen, 1999, s. 39).

Yaptırımı uygulayan açısından siyasi sorumluluk cezai ve mali sorumluluktan ayrılır. Hukuki ve cezai sorumlulukta yaptırımlar yargı organları tarafından uygulanırken, siyasi sorumluluğun yaptırımı halk veya onun temsilcileri tarafından uygulanmaktadır (Aykanat, 2018, s. 18).

Ülkemizde parlamenter hükümet sisteminde iken siyasi sorumluluk üç şekilde gerçekleşirdi. Bunlardan ikisi hükümet girişimi üzerine bakanlar kurulu görevine başlarken(Ay.md.110), bakanlar kurulunun görev sırasında (Ay. md.111) güvenoyu talep etmesi ile diğeri de tez konumuz olan TBMM'nin, yürütme üzerinde gensoru doğrudan denetim aracı ile yapmış olduğu denetimi sonucunda verilen güvensizlik oyu ile mümkündü (Ay.md.99).

İlk defa 1876 tarihli Anayasa'da 1909 yılında yapılan 30.maddesinde yapılan değişiklik sonucuna hükümet ve bakanların meclise karşı siyasi sorumluluk ilkesi getirilmiştir (Erdoğan, 2012, s. 50).

Ülkemizde, 1924 Anayasasının 46. maddesinde, 1961 Anayasasının 105 maddesinde,1982 Anayasasının 112.maddesinde bakanlar kurulunun yasamaya karşı kolektif ve bireysel siyasi sorumlulukları düzenlenmiştir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde siyasal sorumluluk ilkesi mevcuttur. Ancak burada cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların, siyasal sorumluluğu TBMM'ye karşı değil cumhurbaşkanına karşıdır (Kaboğlu, 2016,s. 40).

Aynı şekilde yürütme yetkisinin sahibi cumhurbaşkanın da siyasal sorumluluğu TBMM'ye karşı değil, doğrudan kendisini seçen halka karşıdır. Sistemde dikey hesap verebilirlik söz konusudur (Gülener & Miş, 2017, s.1).

-Cezai sorumluluk, suça ilişkin sorumluluktur ve yaptırımı kanunlarda gösterilen hapis, para cezası ve görevden uzaklaştırmadır (Atar, 2018,s. 294).

Cezai sorumluluğun konusu, yürütme üyesinin görevinden doğan veya görevi ile ilgili bir işlem veya eyleminin, mevcut ceza yasalarında tarif edilen suçun oluşumuna sebebiyet vermesidir (Tülen, 1999, s. 41).

Demokratik hükümet sistemlerinin hepsinde yürütmenin cezai sorumluluğu kabul edilmiştir ve yasama denetimi ile hayata geçirilmektedir. Bütün Anayasalarımız yürütmenin cezai sorumluluğunu kabul etmiştir.

Yürütmenin cezai sorumluluğunu iddia edecek organ TBMM'dir. Cezai sorumluluğa yönelik denetim faaliyetlerinde izlediği yol ise meclis soruşturmasıdır (Ergül, 2003, s.1).

Cezai sorumluluk, siyasi sorumluluktan farklı olarak kollektif bir sorumluluk şeklinde gerçekleşmez. Çünkü, Anayasamızın 38. maddesine göre cezai sorumluluk şahsidir (Gazel, 2007, s. 1).

Yürütme üyelerinin cezai sorumlulukları, kişisel fiillerinden ve görevleri sırasında görevlerinden dolayı işlediği fiillerinden olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Ülkemizde parlamenter hükümet sisteminde bakanlar kurulu üyesinin kişisel fiillerinden kaynaklanan cezai sorumluluklarında, milletvekillerinde olduğu gibi 1982 Anayasasının 83/2 maddesine göre dokunulmazlıkları kaldırıldıktan sonra CMK. ve TCK'ya göre genel hükümler uygulanırdı (Özkul, 2013, s. 86). Kişisel fiillerinden kaynaklanan cezai sorumluluğu TBMM'nin gerçekleştirdiği yasama denetiminin kapsamı dışındadır.

Görevleri ile ilgili fiillerinden doğan cezai sorumlulukları özel usüle tabidir. Bakanlar kurulu üyeleri görevden doğan cezai sorumluluklarında TBMM tarafından yapılan meclis soruşturması sonunda 1982 Anayasası 148. maddesine göre Yüce Divanda yargılanırlar.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle cezai sorumluluğun kapsamı ve muhatabları yönünden farklı düzenlemeler getirilmiştir.

Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların sadece görev suçları yasama denetimi kapsamında (Ay.md.106) tutulmuş, görevi ile alakalı olmayan şahsi fiillerinden kaynaklanan cezai sorumlulukları ise milletvekillerine uygulanan hükümlerde olduğu gibi yasama dokunulmazlığı kaldırıldıktan sonra genel hükümlere tabi tutulmuşlardır (Çoşkun, 2017, s. 20).

Cumhurbaşkanı yönünden ise cezai sorumluluğun kapsamı daha geniş tutulmuştur. Cumhurbaşkanın kişisel ve görevinden kaynaklanan suç ayrımı yapılmadan Anayasa 105. maddesine göre Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla meclis soruşturması

yapılabileceğinden bütün cezai sorumluluğu yasama denetimi kapsamında tutulmuştur. Cumhurbaşkanı kişisel fiillerinden kaynaklanan suç veya görev suçu ayrımı olmadan, yine suçun niteliği bakımından da ayrıma gitmeden cumhurbaşkanının işlediği bütün suçlarda cezai sorumluluğu meclis soruşturması yoluyla harekete geçirilecek ve Yüce Divan'da yargılanacaktır (Çoşkun, 2017, s. 20).

-Hukuki sorumluluk, bakanların görevleriyle ilgili olarak devlete verdiği devlete verdikleri zarardır. Yaptırımını görevden doğan zararın kendilerine tazminat yoluyla ödettirilmesidir (Yasin, 2011, s.43).

Hukuki sorumluluk, cezai sorumluluk gibi bakanlar kurulu üyesinin kişisel veya görevi ile ilgili fiillerinden kaynaklanmaktadır ve özel hukuktaki genel hükümlere tabidir. Yasama denetiminin kapsamında değildir.

Göreve ilişkin fiillerinden meydana gelen hukuki sorumlulukları ile ilgili olarak 1924 Anayasasında açık bir hüküm bulunmamakla birlikte, cezai ve hukuki sorumluluk arasında ayırım yapmadan “ Bakanları... görevlerinden doğacak işlerden yargılamak için Yüce Divan kurulur” (Ay.md. 61) şeklinde düzenlemeye yer vermiş ve uygulamada da bakanların hukuki sorumlulukları ile ilgili davalar, Yüce Divan'da görülmüştür. 1961 Anayasanın 147. ve 1982 Anayasasının 148 maddelerinde, Yüce Divanın yargılama görevi, bakanlar kurulu üyesinin sadece “Suçların” dan ibaret olduğundan, Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan sıfatıyla yargılama yetkisi, ceza davalarıyla sınırlandırılmıştır. Bu halde bakanların hukuki sorumluluklarına ilişkin davalarının genel mahkemelerde görülmesi gerekir (Özbudun, 2009, s. 337-338).

TBMM, yürütme üzerinde sadece 1924 Anayasası döneminde hukuki sorumlulukları yönünden doğrudan denetim yapmaya yetkilendirilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde de yürütmenin hukuki sorumluluğu vardır(125/son md) idare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür" hükmü ile idare aleyhine zararların tazmini talebiyle dava açılacak ayrıca idarenin hukuki sorumluluk doğurabilecek harcamaları Sayıştay tarafından denetlenecektir (İzci, 2018,s. 10). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, hukuki sorumluluk yasamanın doğrudan denetimi dışındadır.

Ülkemizde TBMM, yürütmenin siyasi, cezai ve hukuki sorumluluklarına yönelik doğrudan denetleme araçlarının işletilmesinde birçok engel vardır. Denetim

faaliyetlerinin etkisi yönünden ilk ele alacağımız yasama kısıtıdır. Yasama kısıtı TBMM'nin hem yasama hem de denetim işlevi ile ilgili hukuki sınırları kapsar (Bozkurt & İba, 2006, s.13).

TBMM'nin tüm doğrudan denetim araçlarını kapsayan iki yasama kısıtı vardır. Bunlardan ilki Anayasanın 138. maddesindeki "Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz" hükmüdür. İkincisi ise TBMM iç tüzüğüne 67. maddesindeki " Meclis Başkanlığına verilen her türlü yazıda kaba ve yaralayıcı ifadeler kullanılamaz " hükmüdür (Kocaman, 2009, s.4).

Anayasamızın 20. maddesindeki özel hayatının gizliliği ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz hükmü de yasama kısıtlıdır.

Ayrıca TBMM'nin doğrudan denetim araçlarından meclis araştırmasına yönelik iç tüzüğün 105. maddesi ile devlet sırları ve ticari sırlar meclis araştırmasının konusu dışında bıraktığı düzenlemedir.

Başka bir yasama kısıtı da soru denetim aracında karşımıza çıkmaktadır. Kişilik ve özel yaşama ait hususlardır hususlar soru konusu yapılamaz. Anayasa hükümleri dikkate alındığında meclis araştırması ve genel görüşme de kişilik ve özel yaşama ait konu sınırlamasının olması gerekmektedir (Onar, 1990, s. 33).

Denetim araçlarının meclis çoğunluğu tarafından kabul edilmediği sürece denetim yollarının işletilmesi pek mümkün değildir. Çünkü yasama çoğunluğu iktidar partisi oluşturduğu gerçeği karşısında muhalefetin yeterli önerge kabul sayılarına ulaşması pek mümkün değildir (Küçük T. S., 2016, s. 163).

Mevcut bütün doğrudan denetim araçları gerek iktidar gerekse muhalefet tarafından objektif kullanılmaz. TBMM'yi genelde iktidar çoğunluğu elinde bulundurduğu için, bu denetim yollarını kendisi istemediği müddetçe kullandırmamaktadır. Muhalefet ise doğrudan denetim araçlarını yerli yersiz hükümeti yıpratmak için kullanıp, kendisine iktidar aracı olarak görmektedir. Böylece denetim araçları genel amacından saptırılarak ya iktidar ya da muhalefet tarafından istismar edilmektedir (Kılıçoğlu, 2013, s. 44-45).

2.2.3. Türkiye’de Yasama Organın Yürütmeyi Denetim Yolları

Parlamentolar, yürütme üzerindeki denetim yetkisinin hukuki dayanağını, ülkelerinin anayasalarından alırlar (Tülen, 1999, s. 26). Ancak anayasalarda, genellikle siyasi denetimin ne anlama geldiği açıklanmaz, sadece parlamentonun denetim yetkisini olduğunu gösteren çeşitli belirtiler ve bunların gerçekleştirme yöntemleri ile yasama denetimini uygularken izleyecekleri doğrudan ve dolaylı denetim araçlarına yer verilir (Balta, 1970, s.46 aktaran Kılıç, 2010, s.45).

Anayasalarda, parlamentoya, yürütme üzerinde denetim yapabilme imkânı sağlayan bu hukuki araçlara denetim yolları denilmektedir (Biber, 2015, s.13).

Denetim yolları doğrudan ve dolaylı denetim yolları olmak üzere iki türdür. Dolaylı denetim yolları, başka vesilelerle oluşturulmuş ve denetim fonksiyonun icrasına dolaylı bir şekilde hizmet eden yollardır (Tülen, 1998, s.21). Dolaylı denetim yollarına mali denetim yetkileri olan bütçe görüşmeleri, KİT’lerin denetimi, İnsan Hakları Komisyonu ve Dilekçe Komisyonları, Kalkınma Planlarını örnek olarak gösterebiliriz (Yayla Y, 1985, s.162).

Tezimizin konusu olan TBMM’nin, yürütme organı üzerindeki doğrudan denetleme yolları veya araçları ise, yasamanın yürütme üzerinde denetim yapmak amacıyla başka kurum ve kuruluşu aracı kılınmadan doğrudan doğruya ihdas araçlardır (Tülen, 1998, s. 27).

Anayasalarımızda TBMM’nin, yürütme üzerinde kullanmış olduğu doğrudan denetleme araçları soru, genel görüşme, meclis araştırması, gensoru ve meclis soruşturmasıdır.

Bu doğrudan denetleme araçlarını, bilgi edinme işlevi olan soru, genel görüşme ve meclis araştırması ile siyasi sonuç doğuran gensoru, hukuki ve cezai sorumluluk doğurmaya yönelik araçlar olarak tasnif edebiliriz (Onar, 1990, s. 33).

Ülkemizde 1921 Anayasasından bu yana kullanılan soru, genel görüşme, meclis araştırması, gensoru ve meclis soruşturmasının, bu bölümde sadece tanımı yapılarak çeşitli özelliklerine yer verilmiştir.

Doğrudan denetim araçlarının uygulanmasına dair kuralların, Türkiye Cumhuriyetinin Hükümet Sistemleri ve TBMM'nin yürütme üzerindeki doğrudan denetim araçları başlıklı üçüncü bölümde yer almasını tercih ettik.

2.2.4. Soru

Soru 1982 Anayasasının 98/2 maddesine göre yürütmenin görev ve yetkileriyle ilgili belli bir konuda, cumhurbaşkanı yardımcıları ve ilgili bakanlardan bir önergeyle bilgi alınmasını sağlayan bir parlamenter bilgi edinme ve denetim yoludur (Ay.md.98/2).

Ülkemizde parlamenter hükümet sisteminin uygulandığı dönemde soru, bakan ve başbakana açık ve belli konular hakkında bilgi edinmek amacıyla yöneltilirdi. Cevabı yazılı veya sözlü olarak talep edilmekteydi (Kocaman, 2009, s.4). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi ile sözlü soru kaldırılmıştır. Soru, sadece yazılı soru halinde kullanılabilir (Küçük A., 2017, s. 160). Muhatap Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlardır.

Soru önergesi verildiğinde TBMM Başkanlığına verilir. Başkanlıkta Denetim Bürosunda, soru önergesi anayasa ve içtüzük uygunluğu şekil ve esas yönünden incelendikten sonra işleme alınarak geliş sırasında göre (7/...) esas numarası verilir. Önerge sahibi milletvekilinin adı soyadı, seçim çevresi ile önergenin konusunu yansıtan özeti, esas numarası ve Başkanlığa geliş tarihi bilgileriyle gelen kâğıtlar listesinde yayınlanarak soru muhatap olan Cumhurbaşkanı yardımcısı, ilgili Bakana gönderilir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2018, s. 92).

Soru önergelerinin usulü genel görüşme, meclis soruşturması, meclis araştırması ve gensorudan farklıdır. Soru dışındaki diğer doğrudan denetim araçları ön görüşme aşamasına tabi iken soru, soruda böyle bir usul yoktur. Yine meclis soruşturması ve meclis araştırmasında olduğu gibi soru komisyonlar aracılığı ile yürütülmez.

Soru diğer denetim araçlarından farklı, milletvekillerinin tek başlarına işletebilecekleri ve yürütmenin uygulamaları ile ilgili yürütme adına muhatap bakandan bilgi alabilecekleri tek denetim aracıdır (Aslan E. , 2012, s. vii).

Parlamerter hükümet sisteminin doğuş yeri İngiltere olduğu gibi soru kurumu da ilk olarak burada doğmuş ve gelişmiştir. Kayıtlardaki ilk soru 1721'de İngiltere'de Lord Cowper tarafından Lordlar Kamarasında sorulmuştur. Soru ülkemizde ilk defa Meclisi Mebusanın iç tüzüğünde, anayasal olarak ilk defa 1924 Anayasasında yer almıştır. Ancak 1924 ve 1961 Anayasalarında ismen sayılmakla yetinilmiştir. Soru, 1982 Anayasasının 98 maddesinin 2. Fıkrasında soru ise ilk kez anayasal olarak tanımlanmıştır (Bülbül, 2009, s. 2).

TBMM'de ilk soru sözlü cevaplandırılması talebi ile 13 Mayıs 1920'de Niğde Mebusu Vehbi ve Abidin Bey tarafından verilmiştir (Abdulahkimoğulları, 2008, s. 5).

Soru denetim aracının ilk işlevi bilgi edinmedir. Ancak sözlü soru önergesinin cevaplandırılmasında ek açıklama yapma hakkı olması soruyu bilgi edinmenin dışında başka bir amaçla yani denetim amacı ile sorulduğunu da gösterir (Neziroğlu, 2006, s.153). Soru diğer denetim yollarına da öncülük etmektedir.

Soru önergesinin konusu sınırsızdır. Yürütmenin faaliyet alanını oluşturan her şey sorunun konusu olabilir. Yürütmenin genel siyasetine ilişkin olabileceği gibi, bakanın görev alanına giren çeşitli faaliyetleri teferruatlarını kapsayabilir. Sorunun konusu doğrudan veya dolaylı kamusal boyuta sahip olmalı hükümet veya bir bakanın siyasal sorumluluğu içinde olmalıdır (Bülbül, 2011, s.128).

Anayasamızın 138. maddesi ve TBMM İç Tüzüğünün 96. ile 97.maddelerinde soruya konu yönünden bazı sınırlamalar getirmiştir. Bu maddeler ile yargıya intikal etmiş bir olayda yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamamakta, yine özel hayat, kişisel görüşlerin ve istişare amaçlı, başka bir kaynaktan kolayca öğrenebilecek sorular, daha önce bir gensorunun konusu ile ilgili sorular sorulamaz. Kısıtlamaya rağmen TBMM soru önergesi arşivleri incelendiğinde hükümetin izlediği genel politikadan teknik bir ayrıntıya kadar her şey soru konusu olacak kadar geniştir (Sağlam, 2009, s. 26).

Soru yoluyla yasama üyesi, kamuoyunun dikkatini belli bir noktaya toplamaya çalışır. Bu noktada bakanlar kurulunu ya da herhangi bir üyesini parlamentonun gündemine getirmeyi amaçlar. Bundan dolayı soru önergeleri dolaylı yoldan sonuç doğuran bir denetim aracıdır (İba, 1997, s.28).

Soru bilgi edinme, kamuoyunda kişisel olarak gündeme gelmek, bir konuda etki sağlamak veya seçmen çıkarlarına ilgi göstermek amacıyla sorulabilir. Sadece bilgi edinmeye yönelik sorular bu doğrudan denetim aracının siyasi işlevini(mikro işlevini) oluşturur. Sorunun, parlamentonun kurumsal bir denetim aracı olarak kullanılması ise, asli ve yapılacak (makro işlevini) denetim yanıtına bilirlilik işlevlerini kapsar (Gençkaya, 2012,s.70).

Soru denetim aracının sonucunda herhangi bir oylama yapılmaz, soru ile bir bakanın ya da bakanlar kurulunun siyasal sorumluluğu tartışılmaz. Bakan veya bakanlar kurulunun düşmesine neden olmaz (Hayrettin Yıldız , 2012, s. 230).

Soru önermeleri her zaman geri alınabilmektedir (İç.tzk.md.75) Yasama dönemi başında, önceki dönemde verilen cevaplandırılmamış soru önermeleri hükümsüz kalmaktadır (İç tzk.md. 77).

2.2.5.Genel Görüşme

Genel görüşme, toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir (Yayla, 1985, s. 162).Bu kapsamda önemli toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunlar ile dış politika konuları üzerine genel görüşme açılabilir (Parlamento terimleri sözlüğü, 2018, s. 9)

Görüldüğü gibi genel görüşme önergesinin konusu toplum ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren bütün her şey olabilmektedir. Ama bu tanımdan yola çıkarak genel görüşme önergesinin konu yönünden sınırsız olduğu düşünmemelidir. Çünkü 1982 Anayasasının 138. maddesi gereğince konusu yargıya intikal etmiş hususlar önerge konusu yapılamaz. Yine TBMM İç Tüzüğü'nün 67/2 maddesi gereğince kaba ve yaralayıcı sözler içermemesi gereklidir.

Genel görüşme önergesi, gelen evrak kaydı aldıktan sonra Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğüne gönderilir ve Denetim Bürosunda işlemleri yürütülür. Anayasa ve İçtüzük hükümleri yönünden incelendikten sonra (8/...) esas numarası verilir. Genel görüşme önergesinin sahiplerince geri alınmasında bir engel yoktur. Bir yasama dönemi içerisinde

sonuçlandırılmayan genel görüşme önermeleri hükümsüz (kadük) kalır (TBMM, 2018, s. 34).

1876,1921 ve 1924 Anayasalarında ve bunlara bağı TBMM İç Tüzüklerinde genel görüşmeye ilişkin herhangi bir kural yoktur. Genel görüşme, doğrudan denetleme araçları arasında ilk defa Temsilciler Meclisi İç Tüzüğü ile yer almıştır. Anayasa kuralı olarak da ilk defa 1961 Anayasasında yer almıştır (Gazel, 2005, s. 268).

Genel görüşme önermesi üzerine konunun TBMM Genel Kurulunda daha geniş bir müzakere edilerek değerlendirilmesi sağlanır (Koç, 1996, s. 57).

Genel görüşme, çoğu zaman milletvekillerinin ve siyasi partilerin kamuoyuna seslenme aracı olarak kullanılır. Genel görüşme sonrasında siyasi, mali veya cezai sorumluluğa neden olacak herhangi bir oylama yapılmaz. Genel görüşme konusunda izlenen politikaya, destek, eleştiri veya öneriler dile getirilir. Genel görüşmenin konusu genelde dış politika, ekonomik sorunlar ve güncel sorunlardır (Aslan E, 2008. s.xiii). Uygulamada en çok dış politika konularında genel görüşme önermeleri verilmiştir (İba,1997, s. 204-211).

Genel görüşme çok sık kullanılan bir denetim aracı değildir. Çünkü Genel görüşmenin ön görüşme sonucunda kabul gerektiğinden ve kabulü sayısal çoğunluğa ihtiyaç gösterdiğinden muhalefet partileri tarafından kolaylıkla işletilebilecek bir denetim yolu değildir (Onar, 1990, s. 39).

2.2.6.Meclis Araştırması

Anayasamızın 98/2 maddesine göre meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.

Temel amacı bilgi edinme olan meclis araştırmasının üç çeşidi vardır. Yasama organının bir konuyu kanunla düzenlemeden önce, milletvekilleri arasından seçtiği bir komisyonla bilgi edinmek amacıyla yaptığı meclis araştırması yasama araştırmasıdır. İkincisi, yasama organının yürütme organı üzerindeki denetleme yetkisini gerçekleştirebilmesi için, yürütmenin faaliyetleri hakkında doğrudan doğruya yaptığı meclis araştırması olan siyasal araştırmadır (Gazel, 2004, s. 311). Üçüncüsü de Yasama organının, yargısal nitelikteki yetkilerini kullanırken yaptığı, yargısal araştırmadır (Gökçe, 2009, s. 80-81).

Meclis araştırmasının çeşidi olan yargısal araştırma, ülkemizde yürürlükte olan gerek anayasa ve gerekse iç tüzükte yürütmenin cezai sorumluluğuna yönelik denetimde izlenecek usul olan meclis soruşturmasına karşılık gelmektedir. Çalışmamızda meclis soruşturması doğrudan denetim aracına ayrı kısımda yer verildiğinden burada ayrıca değinilmemiştir.

Meclis araştırma önergesi en az 20 milletvekili veya siyasi parti grubu tarafından TBMM Başkanlığına verilir. Önerge Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğünde kayıt numarası alır. İşleme konulmadan önce anayasa ve içtüzükler yönünden incelenir. Anayasa ve iç tüzüğe aykırı olmayan meclis araştırma önergesinin özeti alınarak (10/...) esas numarası verilir. Meclis araştırma önergesi Meclis Başkanlığına geliş tarihiyle birlikte gelen evraklar listesine yer alır (İba, 1997, s.80).

Meclis araştırma önergesi, genel görüşme, meclis araştırması ve gensoru da olduğu gibi öngörüşme aşamasına tabi tutulmuştur. Ön görüşme sonunda meclis araştırması açılıp açılmayacağı TBMM Genel Kurulunda işari oy ile kararlaştırılır. Meclis araştırma açılmamasına karar verilirse önerge işleminden kaldırılarak arşive teslim edilir (Bozkurt & İba, 2006, s. 219).

Meclis araştırmasının diğer doğrudan denetim araçları soru ve genel görüşmeden farkı, yasama organın hükümetten gelecek bilgi ile yetinmeyerek, kendi üyelerinden oluşturduğu komisyon aracılığıyla inceleyeceği konunun kaynağına kadar inebilmesidir (Onar, 1990, s. 39).

Ancak yürütmenin her faaliyeti meclis araştırmasına konu edilemez. Diğer denetim araçlarında olduğu gibi meclis araştırmasında, Anayasamızın 138. Maddesine göre yargıya intikal etmiş konular dışında TBMM, İç Tüzüğünün 105. Maddesine göre ticari sırlar ve devlet sırları meclis araştırma önergesine konu olamaz (Eroğlu, 2007, s.112).

Meclis araştırması, kuvvetler ayrılığı ilkesini benimseyen bütün demokratik hükümet sistemlerinde yer alan doğrudan denetim aracıdır.

Meclis araştırması komisyonunun raporu üzerine, TBMM Genel Kurulunda genel görüşme açılır ve yapılan görüşmeler sonucunda bir oylama yapmaz ve karar almaz (Gülhan, 2001, s.10).

Meclis araştırması doğrudan hükümetin siyasi, mali ve cezai sorumluluğunu doğurmaz. Fakat meclis araştırmasında sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda ilgili hükümet üyesi hakkında meclis soruşturması önergesi verilerek cezai sorumluluğu işletilebilir (Küçük T. S., 2016,s.163).

Yine yürütmenin icraatlarında bir yanlışlık veya eksiklik görülürse, yürütme üyelerinden izlediği politikayı değiştirmesi istenebilir. Eğer buna uymazsa parlamenter hükümet sisteminde yürütme hakkında gensoru verilerek siyasi sorumluluk mekanizması hakarete geçilebilir (Gazel, 2004, s.311-312).

Meclis araştırma komisyonu elde ettiği veriler doğrultusunda yürütmenin yeni bir kanun yapar veya meclis araştırmasının konusuna dair mevcut kanunda değişiklik yapabilir (Küçük T. S., 2016, s.164).

Meclis araştırma önergeleri geri alınabilir. Bir yasama dönemi içerisinde sonuçlanmamış meclis araştırma önergeleri ise TBMM İç Tüzüğü'nün 77.maddesine göre kadük kalır (Bozkurt & İba, 2006, s.69-72).

2.2.7.Gensoru

Gensoru parlamenter hükümet sisteminde ve yarı başkanlık hükümet sisteminde yasama denetim aracıdır. Başkanlık sisteminde yürütme organının, yasamaya karşı siyasi sorumluluğu bulunmadığından gensoru denetim aracı da yoktur. Gensoru iki meclisli yasama organlarında kural olarak yasamanın ikinci meclislere karşı siyasi sorumlu olmaması nedeniyle sadece birinci meclis yetkisinde olan doğrudan denetim aracıdır (Bilir, 2012a, s. 151).

Anayasalarımızda ve iç tüzüklerimizde tanımı yapılmayan gensoru literatürde yasamanın yürütmenin genel siyaseti yada belirli bir konu hakkında hükümetten veya ilgili bakandan açıklama istenmesidir (Bilir, 2012b,s.8) şeklinde tanımlanmıştır.

Gensoruyu diğer denetim araçlarından farklı kılan yönü, hükümetin veya bir bakanın siyasi sorumluluğuna yol açması ve neticesinde bakanlar kurulu veya bakanları düşürülebilmesidir (Onar, 1990, s. 41).

Zaten Gensorunun amacı, belli bir konuda hükümet veya bakanlardan açıklanma istenmesi ve bu açıklamanın yetersiz bulunması halinde ise bakanın ve hükümetin siyasi sorumluluğunu harekete geçirerek hükümetin veya bakanın görevden düşürülmesidir (Yasin, 2011, s. 43).

Gensoru denetim aracı ilk kez Fransa'da uygulanmıştır. Türk yasama tarihinde ise ilk defa 1876 Kanun-i Esasi ile denetleme araçları arasında kabul edilmiştir. TBMM'de verilen ilk gensoru önergesi, Konya Mebusu Refik Bey ile 10 arkadaşının 12/07/1920 tarihli gensoru önergesidir (İba,1997, s. 59).

1921 Anayasası döneminde TBMM'nin 1920 tarihinde almış olduğu 7 nolu kararıyla, gensoru doğrudan denetim aracının 1909 değişikliklerine göre uygulanmıştır. 1924 Anayasasında istizah ismi ile 1961 ve 1982 anayasalarında gensoru ismi ile yer almış ve müstakil bir madde olarak düzenlenmiştir.

Bakanlar kurulu ve bakanların tek tek TBMM karşısında siyasi sorumluluğunu işletilmesini sağlayan gensoru denetim aracı 21 Ocak 2017 tarihli 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu ile TBMM'nin doğrudan denetim araçları arasından kaldırılmıştır (Kaplan & Gözler, 2018, s.118).

Ülkemizde parlamenter hükümet sistemi döneminde uygulanan gensoru önergeleri geri alınabilmekteydi. Yasama dönemi başında, önceki dönemde verilmiş olan gensoru önergeleri de TBMM İç Tüzüğü'nün 77. maddesine göre hükümsüz kalmaktaydı (Bozkurt & İba, 2006,s. 72-286).

Gensoru doğrudan denetim aracının etkili olabilmesi diğer doğrudan denetim araçları gibi TBMM'deki iktidar ve muhalefet çoğunluğuna bağlıdır. Tek partili iktidarlar döneminde etkili olmamakla birlikte özellikle koalisyon ve azınlık hükümetinin olduğu dönemlerde etkin bir denetim mekanizması işlevini görür (Denge Denetleme Ağı, 2017, s 9).

Ülkemizde ilk defa, 1977 yılında gensoru ile İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak bilinen Süleyman Demirel hükümeti ve 1980 yılında da Dış İşleri Bakanı Hayrettin Erkmen gensoru ile düşürülmüştür (*Meclisin gensoru geçmişi* (2011)),14/11/2018,<http://www.cumhuriyet.com.tr>).

2.2.8.Meclis Soruşturması

Meclis soruşturması, başbakan veya bakanların görevleriyle ilgili cezai sorumluluklarının parlamento tarafından araştırılmasını sağlayan doğrudan denetim aracıdır (Tunç, 2012,s.110).

Meclis soruşturmasının kökleri “Impeachment”a dayanmaktadır. Meclis soruşturması ilk olarak, Britanya Krallığı’nda on dördüncü yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkmıştır (Turan H. C., 2018,s.17)

Meclis soruşturması bütün hükümet sistemlerinde değişik usullerle de olsa yer alan doğrudan denetim aracıdır. Meclis soruşturmasının konusu bakanların görevleri ile ilgili doğan suçlarıyla sınırlıdır (Tülen, 1998,s.21).

Meclis soruşturması denetim aracı 1924 Anayasasında (Ay.md.61) hem yürütmenin hukuki sorumluluğunu hem de cezai sorumluluğunu tespit etmeye yarayan bir doğrudan denetim aracı iken 1961 Anayasasında (Ay.md.147) ve 1982 Anayasasında (Ay.md.148) sadece cezai sorumluluğunu tespit etmeye yönelik bir denetim aracı olarak düzenlenmiştir (Karagöz, 1999,s.29).

Meclis soruşturmasındaki amaç bakanların hukuki ve cezai sorumluluklarını ortaya çıkartıp bakan veya başbakanın Yüce Divan’da yargılamasını sağlamaktadır (Koç, 1996, s. 56).

Meclis soruşturması TBMM’nin bir adli faaliyetidir. Çünkü meclis soruşturmasında ceza hukukuna ilişkin bir suçun hükümet etme sırasında işlendiği iddia ediliyor ve cumhuriyet savcısının yapacağı işlemleri de TBMM’nin üyelerinden oluşan bir komisyon yerine getirmektedir (Tavaş, 2012, s. 153).

Meclis soruşturması doğrudan cezai sorumluluğa yönelik bir denetim aracıdır. 1982 Anayasasının 113. maddesine göre, meclis soruşturması sonunda TBMM kararı ile Yüce Divana sevk edilen bir bakan, bakanlıktan düşer. Başbakanın Yüce Divana sevk edilmesi halinde hükümet istifa etmiş sayılır. Bu nedenle meclis soruşturması sonuçları yönünden aynı zamanda siyasi yaptırım doğuran bir denetim aracıdır(Turan, 2018, s. 31).

Yasamanın diğer doğrudan denetim araçları, yasama dönemi sona erdiğinde hükümsüz (kadük) kalmasına rağmen meclis soruşturması nergeleri hükümsüz sayılmazlar ve yeni döneme intikal eder (Tülen, 1998, s. 32).

2.2.9. TBMM'nin Yasama Denetimi Sonucunda Verilen Kararların Niteliği

TBMM Genel Kurulunun bütün doğrudan denetim araçlarının uygulanması sırasında aldığı kararlar parlamento kararı olarak nitelendirilir. Parlamento kararlarından söz edilebilmesi için de karar yeter sayısında belirtilen oranda bir çoğunluğun aynı yönde oy kullanması gerekmektedir. Karar yeter sayısı 1982 Anayasasının 6771 sayılı Kanunla değişik 96. maddesinde ve TBMM İ Tüzüğünün 146. maddesinde düzenlenmiştir. Anılan maddelere göre karar yeter sayısı toplantıya katılanların salt çoğunluğudur. Ancak bu sayı hiçbir zaman TBMM ye tam sayısının (600) dörtte birinin bir fazlasından (151) az olamaz. Parlamento kararları devlet başkanının onayına tabi kararlardan değildir. Parlamento kararlarının bazıları resmi gazetede yayınlanırken bazıları yayınlanmaz. Parlamentonun yasama denetimi sonunda aldığı kararlar ise yargı denetimine tabi değildi (eki O. , 2009,s. 119-121).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMET SİSTEMLERİ VE TBMM DENETLEME ARAÇLARI

1921 Anayasası TBMM'nin yapısı ve yetkisi ile yerel yönetimleri hükme bağlamıştır. Ama devletin temel organları ve bu organların meşruiyet dayanakları ile bu organlar arasındaki ilişkiler hakkında ve yine temel hak ve özgürlüklere ilişkin herhangi düzenleme yapmamıştır. Bu nedenle de bütünüyle bir anayasal sistem kurmamıştır. 1921 Anayasasındaki bu boşluklar uygulamada 1876 Anayasasındaki hükümlerle doldurulmuştur (Halıcı, .2013,s. 94-95).

TBMM'nin yürütme üzerindeki denetim yetkisi ve doğrudan denetim araçları 1921 Anayasadaki boşluklardan biridir. 23 Nisan 1920'de açılan ilk TBMM, Meclisi Mebusan'ın 13 Mayıs 1877 tarihli çeşitli değişiklikler geçirmiş olan Nizamnamesinde, yine bazı değişiklikler yaparak uygulanmasını, 7 nolu kararı ile kabul etmiştir. Hangi maddelerin değişiklik yapılacağını belirlemek için bir komisyon kurulmuştur. Ant içme, komisyonlar, toplantı yılı başlangıcı ve dilekçeler konularına ilişkin değişiklikler yapılmıştır. Fakat denetim araçları ile ilgili herhangi bir değişiklik yapılmamıştır (Gençkaya, 2010, s. 35).

TBMM'nin bu iç tüzüğü 02 Mayıs 1927'de Dâhili Nizamnamenin kabulüne kadar uygulanmıştır.

Tez çalışmasında, Türkiye Cumhuriyetinde yasama organının, yürütme organı üzerindeki doğrudan denetim araçlarının uygulamasına dair kurallar incelenmiştir. Bununla birlikte 1921 Anayasası döneminde TBMM'nin yürütme üzerindeki doğrudan denetim araçlarının hukuki dayanağı 1876 Anayasası ve Anayasaya bağlı iç tüzükler olması nedeniyle 1876 yılı Birinci Meşrutiyet dönemi, 1909 yılı İkinci Meşrutiyet döneminin hükümet sistemlerini inceleme ihtiyacı doğmuş ve bu dönemin hükümet sistemlerine de bu bölümde yer verilmiştir.

3.1. BİRİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE HÜKÜMET SİSTEMİ

Padişah Abdülaziz tahttan uzaklaştırıldıktan sonra tahta çıkan V. Murat devlet yönetimi konusunda yetersiz olmuştur. Bunun üzerine Kanun-i Esasi olarak bilinen 1876 sayılı Anayasayı ilan edeceği vaat eden, II. Abdülhamit tahta çıkartılmıştır. Bu süreç tarihte Birinci Meşrutiyet Dönemi olarak anılmaktadır (Karakoç, 2006, s. 126).

1876 Anayasası, devletin genel yapısını, organlarını, bunlar arasındaki ilişkileri, vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini düzenlemesine rağmen, devletin hükümet sisteminde hiçbir değişiklik meydana getirmemiştir. Çünkü 1876 Anayasası padişah yetkilerini hiçbir şekilde sınırlanmamıştır. Yasama ve yürütme güçleri padişah bünyesinde birleşmiştir (Saray, 1999, s. 31).

Yasama organı Meclisi Umumi olarak adlandırılan Heyeti Ayan ve Heyeti Mebusandan oluşan (Ay.md. 42) çift meclisli parlamentodur (Yamaç, 2014, s. 62).

Heyeti Ayan üyelerinin tümü padişah tarafından atanmaktadır. Ömür boyu görevdedirler(Ay.md.60). Heyeti Mebusan üyeleri her elli bin erkek nüfusa bir temsilci olmak üzere dört yıl için halk tarafından seçilmektedir(Ay.md 65-68). Heyeti Mebusan seçimle oluşturulan ilk yasama organıdır (Esen & Yücel, 2014, s.27).

Yasamanın yetkileri kısıtlıdır. Yasama üyesinin kanun teklif edebilmesi için padişahın izin alması gereklidir(Ay.md.53). Her iki mecliste kabul edilen kanunlar padişahın onayı olmadan yürürlüğe girmemektedir(Ay.md. 54), yürütme yasamaya karşı sorumlu değildir. Padişah istediği zaman Meclisi Mebusanı feshetme yetkisine sahiptir (Özbudun, 2010, s. 45).

1876 Anayasasında, yürütme organı olan heyeti vükela yasama içinden veya ayrı bir seçim ile oluşturulmaz. Heyeti Vükela padişah tarafından atanır ve ona bağlı görevini sürdürür. Yine padişah tarafından görevden uzaklaştırıldı (Ay. md. 7). 1876 Anayasasının kurduğu hükümet sisteminde güvenoyu mekanizması yoktur (Adıgüzel & Demirhan, 2016, s. 184).

1876 Anayasasına göre Osmanlı soyunun en büyük evladı saltanat ve hilafet makamının sahibidir (Ay.md. 3). Monarşinin ve devletin başı halife-sultandır. Padişah yürütmenin

başı ve teorik olarak da kendisi diyebiliriz (Karakoç, 2006,s.129). Padişahın yasama ve yürütmeye ilişkin eylemlerinden doğan cezai sorumluluğu yoktur (Ay.md.4,5) (Yamaç, 2014, s.60).

3.2. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMDE HÜKÜMET SİSTEMİ

Jön Türkler ve genç subayların, Meclisi Umuminin süresiz tatil edilmesinden sonra ortaya çıkan baskı rejimini devirmek için harcadığı çabalar karşısında II.Abdülhamit, 1876 Anayasasını yeniden uygulamaya koyma mecburiyetinde kalarak 23.09.1908 tarihli, bir Ferman'la, Meclisi Umumiye toplantıya çağırmıştır. II.Meşrutiyetin başlaması bu şekilde gerçekleşmiştir (Hekimoğlu, 2009, s. 173-174).

II.Meşrutiyet döneminde,1876 Anayasasına göre seçilen yasama üyeleri, yeni bir anayasa yapmaktansa, mevcut anayasada değişiklik yapmayı tercih etmişler. Anayasada yapılan en önemli değişiklik, 21 Ağustos 1909 tarihinde gerçekleşmiştir. Daha sonra Anayasada başka değişikliklerde yapılmıştır. Yapılan değişiklikler parlamenter sistemin yerleşmesi, güçler arasında denge sağlanması, padişahın yetkilerinin daraltılması, meclisin yetkisinin artırılması amacına yöneliktir. II. Meşrutiyet döneminde yapılan anayasa değişikliklerinin, hükümet sistemi yönünden getirdiği yenilikleri şöyle sıralayabiliriz (Gözübüyük, 2010, s. 118).

Yasama organının yönünden yapılan en önemli değişiklikler padişahın Meclisi Umumide anayasaya bağlılık yemini etmesi (Ay.md. 3), yürütme organı padişaha değil, Meclisi Umumiye sorumlu olması ve güvenoyu alma mecburiyetinde bulunması (Ay.md.30), yürütmenin birinci ve ikinci başkanlarını meclisin seçmesi, ayrıca yabancı devletlerle anlaşma yapma konusunda meclisin yetkileri artırılması, her iki meclisin kendiliğinden toplanması (Ay.md.43), Şurayı Devlet'in devre dışı bırakılarak kanun tekliflerinin doğrudan vekiller tarafından yapılması (Ay.md.53), padişahın yasaları mutlak veto yetkisinin sınırlandırılarak meclise iade ettiği kanunun üçte iki çoğunlukla eri gönderilmesi onaylama zorunluluğunun (Ay.md.54) kabul edilmesi olmuştur (Esen, 2014, s. 7).

Bu değişiklikler sonrasında parlamenter sistemin temel özelliklerini taşıyan demokratik bir meşruti monarşi anayasası haline getirilmiştir (Kahraman, 2012, s. 50).

3.3. 1921 ANAYASASINDA HÜKÜMET SİSTEMİ

23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'nin açılmasıyla Osmanlı Devleti sonlandırılmış yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Milli egemenlik ilkesine dayanan Türkiye Cumhuriyetinin teşkilatlanması ve işleyişi de Osmanlı Devletinden farklıdır. TBMM, kurulduğu tarihlerde, Nisabı Müzakere Kanunu ile çalışmalarını sürdürmüştür ve kararlar alınmıştır. TBMM, 20 Ocak 1921 tarihinde Anayasanın kabul edilmesiyle anayasal çizgiyle çekilmiştir (Doğan, 2008, s.269).

Cumhuriyet tarihimizin ilk Anayasası olan 1921 Anayasası 23 asıl ve 1 ek maddeden oluşmaktadır. Anayasada devlet kuvvetlerinin dağılımı ve birbirleriyle olan ilişkilerinin düzenleniş biçimine göre kuvvetler birliği ilkesi kabul edilmiştir. Devlet kuvvetleri yasamada birleştirilerek meclis hükümet sistemini kurmuştur. Çünkü, yasama ve yürütme kuvvetleri mecliste toplanmıştır (Ay.md.2). Yürütme görevi TBMM tarafından yerine getirilecektir. Yürütme organı TBMM Meclisi Hükümeti olarak adlandırılmıştır(Ay. md.3) (Erdoğan, 2012, s. 70).

Meclisin doğrudan icra vekili (Bakan) seçmesi, onları kendi arzusuna göre istediğinde değiştirebilmesi ve yön verebilmesi, gerektiğinde bu vekillerin meclis tarafından görevinden alınacağı (Ay.md.8) ve meclis hükümeti sistemine uygun olarak Anayasada devlet başkanlığı ve başbakanlık makamına yer verilmemesi, devlet başkanına ait görev ve yetkilerini, TBMM Başkanına vermesi (Ay.md.9) yürütme organının da meclis hükümet sistemine uygun olarak oluşturulduğunu göstermektedir (Gözler, 2011b, s. 25).

Ayrıca yürütme organı, meclis üzerinde etkili yaratacak hiçbir hukuki araca sahip değildir. Özellikle, meclisi feshetme, toplanmasına engel olma, çalışma süresini uzatıp kısaltma gibi yetkilerinin olmayışı da meclis hükümet sistemini benimsediğini göstermektedir (Özbudun, 1985, s. 479).

29 Ekim 1923'de Cumhuriyetin ilanıyla, 1921 Anayasasında 364 sayılı Kanun ile parlamenter hükümet sistemine yaklaşan değişiklikler yapılmıştır. Yürütme başına Cumhurbaşkanlığı makamı eklenmiştir. Cumhurbaşkanı, TBMM üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilecek, gerektiği durumlarda meclise ve bakanlar kuruluna başkanlık edecektir (Ay.md.10-11). Bu tarihten önce tek tek meclis tarafından seçilen icra

vekilleri heyetinin kuruluşu da değişmiştir. Başbakan, cumhurbaşkanınca meclis içerisinde, bakanlarda, başbakan tarafından meclis üyelerince seçilip cumhurbaşkanın onayına sunulacaktır (Ay.md 12) (Odyakmaz, Kaymak, & Ercan, 2008, s. 19).

1921 Anayasasında yargı düzenlenmemiştir. Anayasada yargı yetkisine dair bir düzenlemeye yer verilmemiş ise de yargı yetkisi de TBMM'nin elindedir. Dönemin olağanüstü koşullarını altında İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemelerin üyeleri meclis tarafından ve meclis üyeleri arasından seçilmektedir. İstiklal Mahkemelerinin kuruluşu, hakimlerin bağımsızlığı ilkesine ve kanuni hakim güvencesine tamamen aykırıdır (Gözler, 2011b, s. 25-26).

3.4.BİRİNCİ VE İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ İLE 1921 ANAYASASINDA YASAMANIN YÜRÜTME ORGANI ÜZERİNDEKİ DENETİM ARAÇLARI

1927 tarihine kadar TBMM denetim yetkisinin hukuki dayanağı olan 1876 Anayasasında sayılan doğrudan denetim araçları istizah ve meclis soruşturmasıdır. Ayrıca yürütmeyi soru yoluyla denetlemiştir.

3.4.1 Soru

Soru, 1876 Anayasası ve bu Anayasada 1909 yılında yapılan değişikliklerde yasamanın doğrudan denetim araçları arasında yer almamıştır. 1877 Heyeti Mebusan iç tüzüğüne ilk halinde de soruya ilişkin bir kural yoktur. Soru, ilk defa 12 Aralık 1918 tarihli Heyeti Mebusan tüzüğüne 107-116 maddeleri arasında yer almıştır. TBMM'de soru 02 Mayıs 1927 tarihine kadar Heyeti Mebusan tüzüğüne göre uygulanmıştır.

Her mebus yazılı veya sözlü soru sorabilmektedir. Soru doğrudan denetim aracını " falan vaka doğru mudur, falan haber hükümetçe mecmu (duyuldu mu) olunmuş mudur ya da sahih midir (gerçek midir). Hükümet falan mesele hakkında karar vermiş mi ya da vermek üzere midir? Tarzında sarıh (gerçek) malumat talebinden ibarettir" şeklinde tanımlanmıştır. Soru önergeleri tek bir mebus tarafından verilecek, önergede cevabın yazılı cevabın sözlü mü (şifahi) yoksa yazılı mı (tahriri) istenildiği de belirtilecektir (İç tzk.md.107-108-109),önerge Meclis Başkanlığına verilecektir. Başkanlıkta bu önergeyi

ait olduğu makama tebliğinden sonra üç gün içinde zabıt ceridesi sonuna kayıt ettirir. Nazır'da cevabı yazılı olarak iletir. Cevap sorunun veriliş tarihinden on gün içinde soru ile birlikte müzakere zabıtlarını sonunda yayınlanır. Sözlü soru metni de yazılı olarak başkanlığa verilir ve ait olduğu nezarete tebliğ ile beraber, zabıt ceridesinin sonuna kaydettirilir. Veriliş sırasına göre ertesi günün oturum gündemine eklenir (İç.tzk.md.110) (Gazel, 2007,s.325).

Ayrıca soru muhatabı, isterse soru önergesinin cevabı bir müddet erteleme hakkında sahiptir. Soru sahibi cevap günü gelmezse soru geri alınmış sayılacaktır (İç.tzk.md 111), nazırın cevabı üzerine önergeyi veren mebus azami beş dakika konuşma hakkında sahiptir (İç.tzk.md.112), oturumda cevaplanamayan sorular ertesi oturumda ele alınacak (İç.tzk.md.113), aciliyet gerektiren soruya hükümet istediği zamanda cevap verecek (İç.tzk.md.114), bütçe görüşmelerinde ise bu kurallara tabi olmadan bütçesi görüşülen nazıra, nezaretin bütçesi hakkında soru sorabileceklerdir (İç.tzk.md.115), sualler neticesinde herhangi bir oylama yapılmamaktadır (İç.tzk.md.116) (İba Ş. , 2009, s.555-556-557).

Yasama bu dönemde yürütmeyi yoğun olarak denetlemiştir. TBMM, çoğunlukla yazılı ve sözlü soruları kullanılmıştır. Soruların konusu genel olarak dış politika ve öncelikli konu olan bağımsızlık ile ilgili yürütmenin faaliyetleridir (Aydın, 2014,s.133,124).

3.4.2. Gensoru

1876 Kanun-i Esasi 38 maddesinde gensoru(istizah) düzenlenmiştir. Buna göre: istizah-ı madde için Vükeladan birinin huzuruna Meclis-i Mebusan'da ekseriyetle karar verilerek davet olduğunda ya bizzat bulunacak veyahut maiyetindeki rüesa-yı memurinden birini gönderecektir. Suallere cevap verecek veyahut lüzum görür ise mesuliyetini üzerine alarak cevabını tehir etmek salahiyetini haiz olacaktır ve 1909 yılında Anayasanın 38. maddesinde yapılan değişikliğe göre gensoruya yarıdan fazla çoğunlukla güvensizlik oyu verilirse ilgili bakan görevinden düşecek, heyeti vükela hakkında karar verilirse Heyeti vükela düşecektir (Kili & Gözübüyük, 2006,s.139).

Gensorunun uygulanması 1877 tarihli Meclisi Mebusan iç tüzüğünde gösterilmişti. 1927 yılında Dahili Nizamnamenin kabulüne kadar hukuki dayanağını bu tüzükten almıştır.

İç tüzüğe göre gensorunun uygulanması, bir konudan ötürü bakanlardan biri hakkında gensoru verilmesini vekillerden biri teklif ettiğinde, Meclis Başkanlığına gerekçeyi içeren önerge verecek, bu önerge genel kurulda okunduktan sonra, esas konunun görüşmesine geçmeden önce kabul edilip edilmeyeceği yönünde oylama yapılacak, eğer kabul edilirse bir gün belirlenmesine karar verilecek, kendisine gensoru yöneltilen nazırın o gün genel kurula gelmesi veya emrindeki yetkili memurlardan birini göndermesi için davetiye yazılacaktır(İç.tzk.md.29). Davet edilen bakan veya emrindekilerden birinin hazır bulunduğu halde genel kurulda gensoru önergesi okunacak, ardından önce önerge sahibi, sonra isterse diğer üyeler söz alabilecekti(İç.tzk.md. 30), gensorunun sonucunda, gensoru yöneltilen bakan veya emrindeki kişi ile önerge sahibinin konuşması üzerine yapılan görüşmelerin yeterli olup olmadığı oya sunulacak, genel kurulca verilecek kararda gerekçe gösterilmesini talep eden olursa bunu bu gerekçeyi içeren evrakı hazırlayıp Meclis Başkanlığına verecek, gerekçe gösterilmesinden vazgeçilmesi durumunda her şeyden önce ve herhalde çoğunluk oyuna başvurulacaktır (İçtüzük metinleri, tbmm.gov.tr ,erişim 12/10/2018).

1909 Anayasasının 38. maddesinde değişikliklere uyum amacıyla 1877 sayılı İç tüzükte yapılan değişiklik sonucunda, istizah verebilecek vekil sayısı yirmiye çıkartılmıştır. Meclis Başkanının, ilgili bakana haber vermesi üzerine müteakip oturumda ya da bakanın önereceği bir başka oturumda istizah (gensoru) önergesi Genel Kurulda okunacaktır. Bakan cevabını bir aydan fazla erteleyemeyecektir. Bu düzenleme gensoru önergesinin sürüncemede kalmasını engelleyemeye yöneliktir. Genel Kurulda yapılan görüşmelerde önergede imzası bulunan mebus yarım saati aşmamak üzere konuştuğundan sonra ilgili bakan cevap verecektir. Bakanın cevabından sonra önergedeki ilk imza sahibi vekil ile ayrıca sekiz vekil konu ile ilgili görüşlerini aktaracaklardır. Bu görüşmelerden sonra hiçbir önerge verilmezse oylamaya geçilecektir. Eğer konuyla ilgili önergeler verilirse öncelikle bu önergeler üzerine görüşülüp oylama yapılacaktır. Yapılan oylamalar sonucu anayasa değişikliğine uygun olarak Bakanın ya da istizah (gensoru) önergesi başbakan (sadrızam) hakkındaysa Hükümetin güvensizlik oyuyla düşürülmesi mümkün hale gelmiştir (Ürün, 2016, s.41).

1921 Anayasası döneminde TBMM Başkanlığına 72 adet istizah (gensoru) önergesi verilmiştir (TBMM, Gensoru arşivi, 12/11/2018).

Bu önergelerden bazıları örneğin, Adliye Vekili Refik Şevket Bey, Maliye Vekilleri Ferit bey ve Hasan Fehmi Bey, Dâhiliye Vekili Fethi Bey hakkında verilen gensoru önergeleri reddedilmiş ya da güvenoyu ile sonuçlanmıştır. Öte yandan İktisat Vekili Sırrı Bey, Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, İsmail Fazıl Paşa gensoru önergeleri ile düşürülmüş veya görevlerinden istifa etmek zorunda kalmışlardır. Bu dönemde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye ve Müdafaa-i Milliye Vekilleri hakkında da gensoru önergeleri verilmiştir (Okşar, 2012,s. 152).

3.4.3. Meclis Soruşturması

1876 Anayasasının 31-34 maddeleri meclis soruşturması ile ilgilidir. 1877 Meclisi Mebusan İç Tüzüğü'nün 32. Maddesinde meclis soruşturmasının uygulanmasını Anayasanın hükümleri aynen tekrar ederek gösterilmiştir. Meclis soruşturması doğrudan denetim aracına ilişkin bu kurallar 27 Mayıs 1927 tarihli Nizamnamenin kabulüne kadar geçerli olmuştur.

1876 Anayasasında meclis soruşturması için bir veya daha fazla mebus icraatlarından dolayı vükeladan (bakanlardan) biri hakkında soruşturma isteğinde bulunursa iç tüzük gereğince, istekleri görüşülmek üzere üç gün içinde bir şubeye gönderilir. Bu şube, soruşturma açılması istenen kişi hakkında gerekli araştırma yapar ve şikâyet olan nazırın ifadesine başvurur. Şube şikâyeti kayda değer bulunursa, şubenin bu konuda hazırladığı kararname mecliste okunur, suçlanan nazır meclise davet edilir ve savunması dinlenir. Gelmezse yazılı savunma alınarak hakkında oylama yapılır. Mecliste "sülûsan-ı ekseriyet-i mutlakasıyla (üçte iki çoğunluğun) yargılanmasına karar verilirse, bu talebi içeren mazbata sadarete bildirilir. ve padişahın iradesi üzerine suçlanan kişi Divan-î Ali'ye (Yüce Divan'a) sevk olunur (Ay.md. 31). Vükeladan itham olunanların yargılanma usulleri ise özel kanunla tayin edilmektedir(Ay.md.32). Divanı Ali'ye sevkine karar verilen nazır tebriye-i zimmet (temize çıkma) edinceye kadar vekâletten düşmektedir (Ay.md. 34) (Yılmaz, 2012, s.230-231).

Meclis soruşturması sonucunda yargılamayı yapan Divan-ı Ali sürekli bir mahkeme değildir. Divan-ı Ali padişahın isteği üzerine lüzumu halinde Heyeti Ayan Dairesinde toplanırdı. Kuruluşu 1876 Anayasasının 92-95. maddeleri arasında düzenlenmiştir

Anayasaya göre Divan-ı Ali, 10 Heyeti Ayan, 10 Şûrayı Devlet (Danıştay), 10'u da Mahkeme-i Temyiz(Yargıtay) üyelerinden olmak üzere kura ile belirlenen 30 üyeden oluşmaktadır (Erol, 2010,s.11).

Birinci Meşrutiyet döneminde 3 adet meclis soruşturması önergesi verilmiştir. Ancak Meclis Soruşturması önergesi sonunda yüce divana sevk edilmemişlerdir (Gazel, 2005, s.290-292).

İkinci Meşrutiyet döneminde 8 adet meclis soruşturması önergesi verilmiştir. Bunlardan 7 tanesi kabul edilmiş 1 tanesi reddedilmiştir. Kabul edilen önergelerden Ahmet paşa ve kabineleri hakkındaki soruşturma 4. Şube tarafından, Said Halim ve Talat Paşa kabinesi hakkındaki soruşturma ise 5.şube tarafından yürütülüp sonuçlandırılmıştır. Ancak soruşturma raporları çeşitli nedenlerle genel kurulda görüşülmemiştir. Kabul edilen diğer 5 adet önergesinde soruşturma bitirilmeden 21 Aralık 1918 tarihinde meclis Sultan Vahdettin tarafından feshedilmiştir (Gazel, 2007,s.335).

Meclis soruşturmasında 1876 Anayasasınının 31. maddesi ve 1877 Meclisi Mebusan Dahili Nizamnamesinin 32. maddesine göre kabul edilen meclis soruşturması önergelerinin şubeye gönderilceğine dair açık hüküm bulunmasına rağmen bu kuralın dışına çıkan uygulamalar olmuştur.

Örneğin İkinci Meşrutiyet döneminde görevde bulunmuş ve büyükadada ikamet eden eski hükümet üyeleri hakkındaki meclis soruşturması şubelerden birine gönderilmemiş, 8 kişiden oluşan bir komisyona havale edilmiştir. Başka bir örnekte Trablusgarp yenilgisinden sorumlu tutulan İbrahim Hakkı Paşa hakkındaki meclis soruşturması her şubeden birer kişinin katılımı ile oluşturulan bir özel komisyona verilmiştir (Gazel, 2007, s.333).

1921 Anayasası döneminde, TBMM, yürütmenin faaliyetleri üzerinde yoğun bir şekilde denetim yetkisini kullanmıştır. Hatta bunlardan bazıları kapalı oturum şeklinde gerçekleştirilmiştir. Mesela Hariciye Vekaleti vekili Mahmut Celal beyin, Hariciye vekili Yusuf Kemal Beyin Avrupa seyahatine giderken İstanbul Hükümeti ile Halifeye yaptığı temas ile ilgili sual ve istizahları kapalı gizli oturumda ele alınmıştır (Çoker, 1995, s.43).

1921 Anayasası döneminde, TBMM'nin denetim faaliyetlerinin dikkat çeken çeken yönü, meclis hükümet sistemi benimsenmesine rağmen parlamenter hükümet sistemine özgü olan gensoru doğrudan denetim aracı yoğun şekilde kullanmasıdır.

1921 Anayasası döneminde TBMM'nin doğrudan denetim araçlarının hukuki zemini olan 1876 Anayasasında ve bağlı iç tüzüklerinde bir hüküm bulunmamasına rağmen meclis araştırma önermeleri verilmiştir.

Örneğin savaş yürütümünü yerinde inceleyip meclise bilgi vermesi için 17.07.1920 tarihinde on kişilik komisyon kurulmuş, bu komisyon raporunu 09.08.1920 tarihinde TBMM'ye sunmuştur. Yine milli savunma için alınan tedbirlerin görüşülmesi ile ilgili komisyon kurulması istenilmiştir. Ancak bu önerge kabul edilmemiştir (Onar, 1977,s.58).

TBMM'nin hukuki dayanak olmadan, meclis araştırması ile yasama denetimi yapmasının temelinde, Milli Mücadele döneminde, 1921 Anayasasının, yasama, yürütme ve yargı yetkisini mecliste toplaması ve güçlü bir yasama organına sahip olması, meclis araştırmasının TBMM'nin denetim yetkisinin bir parçası olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır (Köroğlu, 2006, s.31) .

3.4.4. 1924 ANAYASASINDA HÜKÜMET SİSTEMİ

Cumhuriyetin ilan edilmesi ve organların oluşturulmasına rağmen yürürlükteki 1921 Anayasası ve değişiklikleri devlet gereksinimlerine cevap vermiyordu. İmparatorluğun ve hilafetin de kaldırılmasıyla Türkiye Cumhuriyetinin gereksinimlerini karşılayacak, toplumu yönlendirecek yeni bir anayasa ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç sonucunda ortaya çıkan 1924 Anayasası kurucu meclis tarafından değil, ikinci TBMM tarafından hazırlanmış ve 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilmiştir. 1924 Anayasasında değişiklikler yapılmış ise de 1961 Anayasanın kabulüne kadar yürürlükte kalmıştır (Gözübüyük, 2010,s.42).

1924 Anayasasının benimsediği hükümet sistemi kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı olarak da anılmaktadır(Bilir & Yanık, 2013,s.40). Böyle anılmasının sebebi de 1924 Anayasası, meclis hükümeti ile parlamenter sistemin özelliklerini taşıyan karma bir sistem kurmasıdır (Kaboğlu, 2000, s.64).

1924 Anayasasının meclis hükümetinin özelliklerini taşıyan yönleri şunlardır: 1921 Anayasasında meclis hükümet sisteminde olduğu gibi Türk Milletini ancak TBMM temsil eder ve millet adına egemenliği yalnızca TBMM kullanır (Ay.md.4) (Yüzbaşıoğlu, 2008, s.9).

Ayrıca meclis hükümet sistemine ait bir başka özelliği de TBMM, yürütmeyi her vakit denetleyip, düşürebileceği (Ay.md.7/2) halde, yürütmenin TBMM’yi feshetme yetkisinin olmamasıdır (Özbudun, 2009, s.31).

Parlamente hükümet sistemine ait özellikleri; yürütmenin Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna ait olması (Ay.md.7), cumhurbaşkanının meclis tarafından bir yasama dönemi için seçilmesi (Ay.md.31), cumhurbaşkanının siyasal ve vatana ihanet dışında cezai sorumsuzluğu (Ay.md.41) ve karşı- imza kuralarını (Ay.md.39) ve yürütmenin bireysel ve kolektif siyasal sorumluluğu düzenlenmesidir (Ay.md.44-46), bu ikili özellikleri bir arada barındırması nedeniyle doktrinde 1924 Anayasasının kurduğu hükümet sisteminin karma bir sistem olduğu görüşü yaygındır (Erdoğan, 2012, s.77-78).

1924 Anayasasında TBMM, özel kanuna göre halk tarafından (Ay.md.9), dört yılda bir seçilen milletvekillerinden oluşan tek meclisli yasama organıdır. TBMM’nin, milletvekili sayısını Anayasada göstermemiştir. Milletvekili sayısı için ilgili kanunu işaret etmiştir (Ay.md.13).

1924 Anayasasının yargıya ait düzenlemeler yer almıştır. Yargıç bağımsızlığı (Ay.md.54), yargıç güvencesi, yüce divana yer vermiştir. Ancak 1924 Anayasasında Anayasa Mahkemesi yoktur (Parla, 2007.s.24-25). 1924 Anayasasına göre kanunları yorumlama yetkisi de TBMM’ye aittir. Çünkü 1921 Anayasasında olduğu gibi egemenliği tek temsilcisi TBMM’dir. Bu nedenle anayasaya uygunluğunu denetleyen yargısal bir organa yer vermemiştir (Dinçkol, 2015,s.345).

3.4.5. 1924 ANAYASASINDA TBMM’NİN YÜRÜTMİYİ DOĞRUDAN DENETLEME ARAÇLARI

1924 Anayasası 7/2. maddesinde “ meclis hükümeti her vakit murakabe ve ıskat edebilir” hükmüne yer verilmiştir Bu düzenlemeyle TBMM’ne bakanlar kurulunu denetleme ve

görevden alabilme yetkisine anayasal teminat verilmiştir. TBMM'nin doğrudan denetim araçları 22. maddesinde sual, istizah ve meclis tahkikatı olarak sayılmış ve uygulama şeklini ise iç tüzükte gösterileceğine hüküm etmiştir (Tarhan, 2012,s.84).

02/05/1927'ye kadar 1877 tarihli Meclisi Mebusan Dahili Nizamnamesine göre denetim araçları uygulanmıştır. 02 Mayıs 1927 tarihinde ise 1924 Anayasasının gereği olarak Dahili Nizamname kabul edilmiştir. Kabul edilen iç tüzük 1954 ve 1957 yıllarında değişikliğe uğramıştır (Alpaslan, 1976, s.68).

3.4.5.1 Soru

1924 Anayasasının 22. maddesinde TBMM'nin, doğrudan denetleme araçları arasında ilk defa sayılmıştır. Anayasa soruyu tanımlamamış, uygulamasının iç tüzükle gösterileceğini belirtmekte yetinmiştir.

Soru, 02/05/1927 yılına kadar 12 Aralık 1918 yılı Meclisi Mebusan iç tüzüğüne göre uygulanmıştır. 02 Mayıs 1927 Dahili Nizamnamenin kabulü ile farklı bir uygulama kazanmıştır. Dahili Nizamname 149-156 maddelerinde düzenlenmiştir.

Bir önceki içtüzükten farklı olarak başvekile de soru yöneltilebilecektir (İç tzk.md.149). Soru sarih (açık) ve muayyen (belli) maddeler hakkında malumat istemekten ibarettir (İç tzk.md 150) şeklinde tanımlamıştır.

“02 Mayıs 1927 Dahili Nizamnamesinde 1957 yılında yapılan değişiklikle soru önergesinin ihtiva etmeyeceği hususları eklenmiştir. Bu değişikliğe göre sual takriri esbabı mucibe, mütalaa veya üçüncü şahıslar hakkında isim tashiri suretiyle hiç bir isnadı ihtiva edemeyeceği hükmü eklenmiş ve meclis başkanlığına da şartları taşımayan soru önergelerinin sahiplerine iade etme yetkisi getirilmiştir. Meclis başkanlığının ise bir önceki uygulamadan farklı üç günlük sürede değil, derhal yani verilir verilmez zabıt ceridesine geçirerek bir tezkere ile ilgili vekile bildirilecektir, soru cevabı yazılı olarak istenilmiş ise soru önergesi ile birlikte, gelecek cevap aynen zabıt ceridesinin sonuna derç edileceği (ekleneceği) 1957 değişikliği ile yazılı soruya bir ay içinde cevap verilmesi gerektiği, eğer şifahi (sözlü) cevap istenilmiş ise, riyaset tezkeresinin vusulünden nihayet iki inikat(birleşim) sonra vekilin ona Meclis kürsüsünden cevap verirken 1957 değişikliği

ile bu süre önergenin tebliğinden bir hafta sonraki görüşmede sırası geldiğinde meclis kürsünden cevap verecektir” (İç tzk. md.152).

Soru cevabı ile ilgili bir yenilik ise vekilin kamu yararından ötürü veya gerekli malumatın elde edilmesi için bir müddet talep edeceğini soru önergesi yazılı cevap istenmiş ise yazılı, sözlü istenilmiş ise kürsüden beyan edeceğini ve kamu yararı gerektiren hallerde isterse gizli oturumda cevap verebileceğini, isterse gününden önce soruya cevap verebileceğini, 1957 değişikliği ile önerge yöneltilen hükümet üyesi bir aydan fazla süre talep ederse sürenin kabulüne genel kurul karar verir (İç tzk. md. 153). Soruyu soran vekil ile ilgili olarak da bir önceki uygulamadan farklı olarak vekil cevap gününde hazır olmazsa bir defaya mahsus gelecek oturuma ertelenecektir, yine hazır olmazsa sorunun düşeceğini, soru sahibi vekilde sadece bir defaya mahsus olarak soruyu tekrar edebilir.1957 yılı değişikliği ile eğer vekil cevaba ertesi hafta cevap vermez ya da cevap vermek için mehil talep etmez ise önerge sahibi, isterse önergesini gensoruya çevirebilecektir. Soru sahibi vekilin soru önergesinin cevabına karşı mütalaa süresi de 15 dakikaya çıkarılmış iken 1957 yılı değişikliği ile tekrar 5 dakika ile sınırlanmıştır (İç tzk.md.154-155), bütçe müzakerelerinin görüşmeleri sırasında sorulacak sorular ile ilgili bir önceki uygulama aynen devam etmektedir” (İç tzk.md.156) (İba, 2009, s.478-479).

Soru 1950’li yıllarda tamamen amaç dışı kullanılarak meclisi yoğun bir şekilde uğraştırınca dönemin iktidar partisi kendisine rahat hareket etme imkanı yaratmak için 1957 yılında dahili nizamname değişiklik yapmıştır. Sözlü soru için hafta da bir gün ve bir saat belirlenmiştir (Özer, 2000,s.39).

1957 yılına kadar TBMM üyelerinin, soruyu çok yoğun kullanmasının nedeni Hürriyet Partisi Meclis grubu adına Behçet Kayaalp’ın TBMM’nin, 25/12/1957 günlü oturumunda yaptığı konuşmasında da değindiği gibi dönemin iç tüzüğüne göre gensorunun kabul veya reddinin ön görüşme yapılmadan işaretli oylama ile kararlaştırılması nedeniyle TBMM’de çoğunlukta olan iktidar partisi üyeleri gensoru üzerine herhangi bir görüşme yapılmadan işaretli oyla ret edilmesi karşısında, sorunun tek doğrudan denetim aracı olarak görülmesidir (TBMM, 1957,s.238).

1927 Dahili Nizamnamesi soru önergesinin kaç imzalı olacağına dair düzenlemeye yer vermemiş olması nedeniyle soru önergeleri bir vekil tarafından, bazen de birden fazla

vekil tarafından imzalanarak verilmiştir. Örneğin Diyarbakır Mebusu Zülfi bey ile Maraş Mebusu Mithad tarafından Rum Patrikhanesi konulu 6/70 sayılı sözlü soru önergesi ve yine Antalya Mebusu Rasih Efendi ile Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Beyin, Çorum Müftüsünün kargaların itlaf edilmemesi hakkındaki fetvasına dair Şer'îye Vekili Mustafa Fevzi Efendi'ye yönelttiği 6/67 sayılı sözlü soru önergesi birden fazla imzalı olarak işleme alınarak cevaplandırılmıştır (Öztürk, 1993, s.339-342). Çok imzalı verilen soru önergeleri nedeniyle 1957 yılına kadar soru genel görüşmeye benzer şekilde yürütülmüştür (Ürün, 2016, s.78).

3.4.5.2. Meclis Araştırması

1924 Anayasasının 22. maddesinde meclis tahkikatı adı altında sayılmıştır. Meclis tahkikatının uygulanmasına dair kurallar 1927 Dahili Nizamnamenin 169-177. maddeleri arasında toplam 9 madde halinde sıralanmıştır. Bu maddelerden sadece 177. madde meclis araştırmasını ihtiva etmektedir.

“Dahili Nizamnamenin 177. maddesine göre meclis araştırması “ Meclis bir konu hakkında resen malumat edinmek isterse bir tahkikat encümeni teşkil edilir veyahut mevcut encümenlerden biri bu vazife ile mükellef olur. Bu kabil tahkikatın icrasını aza veyahut encümen teklif edebilir” (Gazel, 2004,s.311) şeklinde düzenlemeden ibarettir.

TBMM'nin doğrudan denetim araçlarından meclis araştırmasının uygulamasını gösteren ayrıntılı bir hukuki düzenlemenin olmaması, meclis araştırmasını uygulamada pek çok sorunla karşı karşıya bırakmıştır.

Çoğunlukla bu sorun meclis araştırma komisyonu kurulması halinde komisyonun hangi yetkilerle hareket edeceği noktasında yaşanmıştır.

Örneğin “TBMM ve bağlanıkları ile Milli Saraylardaki kıymetli bazı eşyanın zayii olduğuna ve suiistimaline yönelik iddiaların araştırılması” konulu meclis araştırma önergesi görüşüldüğünde, bazı üyeler cezai ve hukuki sorumluluk saptanması dışındaki araştırmanın TBMM, iç tüzüğünün 177. maddeye göre yapılabileceğini, bilgi edinmekten öteye gidemeyeceğini, eğer araştırma sonunda cezai ve hukuki sorumluluğa yönelik bir şüphe olması halinde 169. maddeye göre soruşturmaya başlanacağını belirtmiştir (Onar,

1977,s.63). Bu belirsizlik Anayasa Komisyonundan görüş istenilmesiyle aşılmıştır. TBMM, Genel Kurulu Anayasa Komisyonun, meclis araştırma komisyonu, Dahili Nizamnamenin 173-174 maddelerindeki yetkileri kullanabileceği yönündeki raporunu, 31/03/1952 tarihli birleşiminde 1786 sayılı kararı ile kabul etmiştir. Komisyonun yargı organına ait yetkileri 177. maddeye göre bilgi edinmek amacıyla kurulan bir meclis araştırma komisyonuna kullandırılması kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun olmayacağı düşünülse de kararın gerekçesi 1924 Anayasasında milletin yegâne temsilcisi olarak millete ait bütün kuvvetlerin TBMM'de tecelli etmesidir (TBMM'nin İç Tüzüğü'nün 177 md. mucibince teşkil edilecek Soruşturma Komisyonunun Selahiyetleri hakkında 31/03/1952 tarihli, 1786 sayılı kararı, resmi gazete tarihi, 1952, s.1).

Meclis araştırma komisyon yetkisine dair başka bir belirsizlikte, CHP ve bir kısım basın faaliyetleri ile ilgili 177. maddeye göre talep edilen meclis araştırmasında yaşanmıştır. Bu meclis araştırma önergesini diğer önergelerden farklı kılan yönü ilk defa 27/04/1960 tarihli, 7468 sayılı Meclis Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salahiyetleri Hakkındaki Kanun ile meclis araştırma komisyonun yetkilerinin düzenlenmesi ve kanuna göre, komisyon, her türlü yayını yasaklamak, yazılı eserleri toplatmak ve lüzum halinde her türlü eşyaya el koymak, komisyon kararlarını geciktiren veya kötüye kullananlar hakkında cezai yaptırımlar öngörmek gibi adli makamlara eşit yargısal yetkilere sahiptir. Komisyon kararlarına itiraz yolu kapalıdır. Bu kanun bir ay kadar yürürlükte kaldıktan sonra bir süre sonra MBK'nın çıkardığı bir kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır (Sağlam, 2015,s.17-18).

3.4.5.3.Gensoru

Bu dönemde gensoru (istizah) 1924 Anayasasının 22. maddesinde sayılmıştır. Yeni iç tüzük kabul edilinceye kadar 1877 tarihli Meclisi Mebusan Nizamnamesine göre uygulanmıştır. 02 Mayıs 1927 tarihli Dahili Nizamnamesinde gensorunun uygulaması 157-166 maddelerde gösterilmiştir.

İstizahı (gensoru) önergesi bir önceki uygulamadan farklı olarak tek bir üye Başvekil veya vekiller hakkında Başkana vereceği önergede açıkça yazmak şartıyla isteyebilir. Önerge Genel Kurulda okunduktan sonra müzakere edilmeksizin oylamaya tabi tutulur. Gensoru

muhatap vekile kendisi veya memurlardan birisinin açıklama yapması için davetname yazılır (İç tzk.md.157). Önerge sahibi görüşme günü belirleninceye kadar önergesini geri alabilir. Görüşme günü belli olmuş ise Genel Kurulun müzakeresiz gösterme oyu sonunda vereceği izinle geri alması mümkündür (İç tzk.md. 158). Görüşme günü, ilgili bakan veya gönderdiği yetkili Genel Kurulda açıklama yapar. Açıklamadan sonra sırasıyla önerge sahibi ile konuşma talep eden diğer üyeler söz alır (İç tzk.md 160). Konuşmalar sonunda hiçbir önerge verilmemesi ya da görüşmelerin yeterliliği ve gündeme geçilmesi (İç.tzk.md.161,162) konusunda önergelerin kabulü halinde Başkan gündeme geçer. Gündeme geçilmesi hakkında önergelerin reddi halinde diğer gerekçeli önergeler oylanır ve önce hükümetin tercih ettiği önerge açık oya konulur (İç tzk.md.163). Gensorunun okunduğu günden üç birleşim geçtikten veya müzakerelerine başladıktan sonra başka bir gensoru önergesi eklenemez ya da birleştirilmez, bütçe müzakerelerine hiçbir gensoru eklenmez ve birleştirilmez (İç tzk.md. 165). Milletvekilleri gensorunun sonucuna ilişkin önergeler verebilir, bu önergeler açık oylamaya tabidir (İç tzk.md.166). 1957 yılında Dahili Nizamnamenin gensoruya ilişkin maddeleri değiştirilmemiştir (Atlay, 2010, s. 71-73).

Dönemin iç tüzüğüne göre gensorunun tek vekil tarafından verilebilmesi gensoru önergesinin TBMM üyeleri tarafından daha kolay müracaat edebileceği bir doğrudan denetim yolu haline getirilebilirdi Ancak 1924 Anayasasında gensoru denetim aracı yeterince kullanılmamış ve çoğu zaman işlevsiz kalmıştır.

Gensoru denetim aracının işlevsiz kalmasının en büyük nedenlerinden biri TBMM'nin iktidar çoğunluğundan oluşması ve dönemin iç tüzüğüne göre gensoru önergelerinin kabul edilip edilmeyeceğinin ön görüşme yapılmadan rededilmesidir (Bilir, 2012,s. 141).

3.4.5.4.Meclis Soruşturması

1924 Anayasası denetleme araçları arasında meclis soruşturması denetim aracını ifade etmek için meclis tahkikatı kavramını kullanarak 22. maddede saymakla yetinmiştir. Uygulaması için İç tüzüğü işaret etmiştir. 1924 Anayasasınının 50. maddesi meclis soruşturmasının sonucudur. Bu maddeye göre bakanlardan birinin Yüce Divana

yollanmasına TBMM karar verirse karar bakanlıktan düşmektedir (Kili & Gözübüyük, 2006,s.139).

Meclis soruşturmasının uygulamasını gösteren 02 Mayıs 1927 tarihli Dahili Nizamnamenin 169-176 maddelerinde meclis soruşturmasına yer verilmiştir.

1924 Anayasası döneminde iç tüzük kurullarına göre uygulanan meclis soruşturması önergeleri tek vekil tarafından gensoru sonucunda, bütçe görüşmeleri sırasında veya sonunda ya da 1924 Anayasasının 46. maddesinin 1. ve 2. fıkralarındaki hükümetin umumi siyasetinden ve vekaletlerin dolaylı cezai ve mali sorumlulukları iddia eden bir önerge verilmesi halinde (İç.tzk.md. 169) veya adli makamlar tarafından bir işin takibi sırasında olayın bakanın görevi ile ilgili olduğu gerekçesi meclise gönderilmesi halinde veya Sayıştay raporu üzerine başlatılırdı. Öncelikle önerge muhatabına duyurulur ve adli makamlardan gelen meclis soruşturmaları için genel kurul tarafından meclis soruşturmasına gerek olup olmadığına dair beş kişiden oluşan bir komisyon kurulur ve komisyon iddiayı inceleyerek raporunu meclise sunar (İç.tzk.md.170) (Esen, 2010, s.171).

Komisyon raporu üzerine önerge sahibi, ilgili bakan veya başbakan komisyon dinlendikten sonra soruşturma komisyon kurulup kurulmayacağına dair üye salt çoğunluğunun işaretli oyu karar verilir (İç.tzk.md.171) Genel kurul meclis soruşturması açılmasına karar verirse meclis soruşturmasını yürütmek üzere anayasa ve adalet komisyonundan oluşan karma bir komisyonu veya beş yada ya da on beş kişiden oluşan özel bir komisyonu görevlendirir (İç.tzk.md.172) (TBMM, 11.04.1945 tarihli Oturum tutanakları, s,45).

Komisyon yetkilerine baktığımızda, hükümetin bütün araçlarından faydalanır, istediği belgelere el koyar (İç tzk.md.173) meclis kararında komisyonun görevini ne zaman bitireceği, başka yere gidip gitmeyeceği gösterilir, komisyonun bakanı sorgulama, dışarıdan tanık ve bilirkişi dinlemeye yetkili, tanıklar gelmek zorunda aksi takdirde CMK'nın tanıklara ilişkin hükümleri uygulanır (İç.tzk.md.174), eğer meclis soruşturması gensoru sonucunda yapılmış ise bu meclis soruşturması kapsamında başka bir gensoru önergesi verilemez (İç.tzk.md.175),yürütülen soruşturma sonucunda cezai ve mali sorumluluğa karar verilirse düzenlenen evrak Anayasanın 67.maddesi gereğince 15 gün

içinde Yüce Divan'a gönderilir (İç.tzk. md 176) (Abdulahkimoğulları, 2015, s.1203-1204).

Yüce Divan 1924 Anayasasında, 1961 ve 1982 Anayasalarından farklı düzenlenmiştir. 1924 Anayasasınının 67. maddesinde, Yüce Divanın gerekli görüldüğünde TBMM'nin kararı ile kurulacağı ifade edilmiştir. Madde düzenlemesinde de anlaşılacağı üzere, 1924 Anayasası Yüce Divanı sürekli bir mahkeme niteliğinde olmayıp TBMM tarafından karar verilmesi üzerine kurulan olağan üstü bir mahkemedir (Şen & Özdemir, 2012, s.178)

1924 Anayasası meclis soruşturmasını diğer dönem meclis soruşturmalarından ayıran en önemli fark yürütme üyesinin hem hukuki, hem de cezai sorumluluklara yönelik bir denetim aracı olarak kullanılmasıdır (Sezer, 2010, s.45).

Tek partinin hâkim olduğu yasama çoğunluğunda gensoru yolu pek işletilmemiş ise de meclis soruşturması yöntemi ile bakanlar Yüce Divana sevk edilerek cezai ve hukuki sorumlulukları tespit edilmiştir.

Bu dönemde dikkat çeken meclis soruşturması 30 Mayıs 1929 tarihinde Yüce Divan'a sevk edilen Bahriye eski Bakanı Mahmut Muhtar Paşa tespit edilmiş ve bu hukuki sorumluluğunun sonucu olarak tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir (Abdulahkimoğulları E. , 2015, s.1205)

Ülkemizde ilk cezai sorumluluk örneği ise defa Bahriye Nazarı İhsan Eryavuz ve Bilecik Milletvekili Dr. Fikret Onuralp hakkında Yavuz Zırhlısının onarımında yolsuzluk yapıldığı iddiası ile Divan-ı Ali (Yüce Divana) sevk edilmiş yapılan yargılama sonunda Eryavuz 2 yıl ağır hapis, Onuralp ise 4 ay hapis cezasına çarptırılmıştır(Yüce Divanda Yargılananların listesi, www.haber7.com, 08/03/2019)

1924 Anayasası ve dönemin uygulanan iç tüzükler incelendiğinde denetleme araçları arasında genel görüşmeye yer vermemiştir. Uygulamada zaman zaman hükümet bildirimleri üzerine genel görüşme açılmıştır. Ancak bunlar milletvekilleri tarafından değil de, hükümet tarafından ve ihtiyari olarak verilmiş genel görüşme istemleridir. Bunların yasama denetimi kapsamında verilen genel görüşme önergesi olarak değerlendirmesi mümkün değildir (Orak, 2003,s.30). Bu nedenle genel görüşme ile ilgili bu bölümde bir çalışma yapılmamıştır.

3.4.6. 1961 ANAYASASINDA HÜKÜMET SİSTEMİ

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile iktidara geçen Milli Birlik Komitesi(MBK), kabul ettiği 1 sayılı Kanunla, 1924 Anayasasının birçok hükümlerini değiştiren geçici bir anayasa düzeni kurmuştur. Bu Anayasaya göre MBK, Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) yetkilerine sahiptir. Komite yasama yetkisini bizzat, yürütme yetkisini de kendi seçtiği bakanlar eliyle kullanacaktır. Bakanları, Devlet Başkanını tayin etmektedir. MBK, bakanları denetleme ve istediği takdirde azletme yetkisine sahiptir. Geçici Anayasasının meydana getirdiği Devlet Başkanlığı makamı, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Başkomutan ve MBK Başkanlığı yetkilerini kendisinde birleştirmiştir (Özbudun, 2009,s.35).

MBK yeni bir anayasa yapmak üzere 13 Aralık 1960 tarihli 157 sayılı Kanun ile kurucu meclis kurulmasına karar vermiştir. Kurucu Meclis ise Milli Birlik Komitesi(MBK) ve Temsilciler Meclisinden (TM) oluşmaktadır (Odyakmaz, Kaymak, & Ercan, 2008, s.25-26).

Kurucu Meclis tarafından hazırlanan 1961 Anayasası halk oylaması sonucunda 09 Temmuz 1961 yılında yürürlüğe girmiştir.

Parlamber hükümet sistemine geçilerek kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmiştir. Parlamber sistemin gereği olarak yürütme yasamanın içerisinde çıktığından, yasama ve yargı kuvvetleri için yetki ifadesini kullanırken yürütmenin de görev olduğunu belirtmiştir. 1961 Anayasası devletin üç kuvveti yasama, yürütme ve yargı arasında tüm kurum ve kuralları ile tam bir ayrılık kurduğunu söyleyebiliriz (Karatepe, 2009, s.216).

1961 Anayasasına göre, yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez (Ay.md.5). TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan kurulmuştur (Ay.md.63).

Millet Meclisi dört yılda bir seçilen dört yüz elli milletvekilinden oluşur. Cumhuriyet Senatosunun yüz elli üyesi seçimle altı yıllığına seçilir, on beş üyesi cumhurbaşkanı tarafından atanır, MBK üyeleri ise senatonun doğal üyeleridir. Meclisler ayrı ayrı çalışabildiği gibi birlikte toplanıp çalıştığı hallerde mevcuttur (Ay.md. 66,90/1,92,95/124/1) (Yılmaz, 2012, s. 157-158).

Meclislerin yetkilerine baktığımızda yürütme, Cumhuriyet Senatosuna karşı değil, Millet Meclisine karşı sorumludur. Güven oylaması sadece Millet Meclisinde yapılır (Ay.md.103), bütçenin kabulünde son söz Millet Meclisine aittir(Ay.md.94). Kanun kabul etme sürecinde de son söz Millet Meclisine aittir. Ancak kanun tasarısı ve tekliflerinin görüşülmesinde Cumhuriyet Senatosunun daha çok yetkileri vardır. Anayasanın değiştirilmesi usulünde Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu eşit yetkilere sahiptir (Gözler, 2010, s.188).

Yürütme parlamenter hükümet sistemine uygun iki başlıdır. Yürütme Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu tarafından yerine getirilir (Ay.md.6). Vatana ihanet dışında Cumhurbaşkanı, diğer anayasalarda olduğu gibi göreviyle ilgili iş ve işlemlerden dolayı siyasi ve cezai sorumlu değil, cumhurbaşkanının bütün kararlarından başbakan ve ilgili bakan sorumludur (Ay.md. 98) (Yılmaz, 2012,s.165).

Yürütme içinde esas hükümet etme yetkisini kullanan bakanlar kurulu, TBMM içinden çıkmakta, TBMM'nin güvenine bağlı görevini sürdürmektedir Başbakanın başkanlığındaki bakanlar kurulunun genel politikalarından dolayı kolektif sorumluluk ve her bir bakan bakanlığı içindeki işlerden dolayı Meclise karşı tek tek bireysel sorumluluk taşımaktadır (Ay.md. 102/1) (Hekimoğlu, 2009,s.186).

1961 Anayasası yürürlükte iken 1960 'lı yılların sonlarında siyasi şiddet olaylarının artması sonucunda 12 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları bir muhtıra vererek Başbakan Süleyman Demirel'i istifaya zorladı ve Demirel istifa etti. Ordu desteğinde muhtırada istenildiği gibi Nihat Erim'in başbakanlığında bir hükümet kuruldu. 14 Ekim 1973 genel seçimlerine kadar süren bu dönem 12 Mart Rejimi olarak nitelendirilmektedir. 12 Mart muhtırası üzerine 1961 Anayasasında birçok değişiklik yapılmıştır.

1971-1973 değişiklikleri sonucunda yürütme ile ilgili olarak bakanlar kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verildi (Ay.md.64). Vergi, resim ve harçların muafiyet ve istisnaları ile nispet ve hadlerine ilişkin hükümlerde değişiklik yapmaya Bakanlar Kurulunun yetkili kılınması (Ay.md.61), üniversitelerin ve TRT'nin özerkliğinin zayıflatılmıştır(Ay.md. 120) (Gözler, 2011b,s.40-41).

3.4.7. 1961 ANAYASASINDA TBMM'İN YÜRÜTME ÜZERİNDEKİ DOĞRUDAN DENETLEME ARAÇLARI

1961 Anayasasında TBMM, egemenliğin tek temsilcisi değildir. Diğer dönemlerden farkı Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi olmak üzere iki meclisten oluşan bir yasama organıdır.

Yürütme organı her iki meclis tarafından denetlenir. Ancak meclisler eşit doğrudan denetim araçlarına sahip değildirler. Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu soru, genel görüşme, meclis araştırması ve meclis soruşturması ile doğrudan denetim yapmakta eşit yetkilere sahipken, gensoru ile hükümete güven yada güvensizlik oyu verme yetkisi yalnız Millet Meclisine tanınmıştır (Ay.md. 89) (Tanör, 2011,s. 396).

1961 Anayasası hazırlanırken, 1924 Anayasasının TBMM'de üye çoğunluğuna sahip iktidar partisinin, meclis gündemini yasama denetimine imkan vermeyecek şekilde düzenleyerek muhalefetin denetim yollarını kapatması, ayrıca bilgi edinme amacıyla kurulmuş meclis araştırmasını, bir kanunla donattığı yetkilerle kaba kuvvet haline getirmesi üzerine yaşanan tüm bu tecrübelerden yola çıkarak TBMM'nin yürütme üzerindeki doğrudan denetim araçları diğer anayasalarda görülmeyen bir şekilde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (Altıkaçtı, 1978, s.283 aktaran Yasin 2011,s.34).

1961 Anayasası kabul edildikten sonra Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu kendi iç tüzüklerini yapıncaya kadar 02 Mayıs 1927 Dahili Nizamnamesinin 27 Ekim 1957 öncesindeki yürürlükte olan iç tüzüğü, geçici iç tüzük olarak kabul etmiştir (Ay. Md geçici madde 3) (Kili & Gözübüyük , 2006,254).

3.4.7.1. Soru

Soru, Milli Birlik Komitesi iç tüzüğün 78-85 maddelerinde, Temsilciler Meclisinin 40-46 maddesinde yer almıştır. 27 Mayıs 1927 tarihli Nizamname dönemindeki uygulama ile aynıdır. Tek fark ise Milli Birlik Komitesine ve Temsilciler Meclisinin tüzüğe uygun olmayan sorular için iade yetkisinin düzenlenmemiş olmasıdır. (anayasa.tbmm.gov.tr 25/09/2018).

Cumhuriyet Senatosunda soru denetim aracının uygulaması 117-125 maddeleri arasında gösterilmiştir.

Cumhuriyet senatosunu üyeleri, hükümet adına yazılı veya sözlü olarak cevaplandırılması isteği ile başbakan dan veya bakanlara soru sorabilirler. Soru, belirli bir konu hakkında bilgi istemekten ibarettir. Cevabı, gerek yazılı ve gerekse sözlü olarak istensin, soru her halde yazılı olarak sorulur (İç.tzk.md.117), Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına verilen soru önermeleri tek imzalı olmalıdır, birkaç üye tarafından aynı mahiyette verilmiş sorulara bakan birlikte cevap verebilecek ve soru sahipleri de ayrı ayrı konuşabilirler (iç tzk.md.118-119).

Yazılı ve sözlü soruların cevap yöntemleri farklı uygulanmıştır. Eğer önergede cevap yazılı istenilmiş ise gelecek cevabın bir örneği soru sahibine gönderilir ve cevap soru ile birlikte tutanak dergisinin sonuna eklenir. Yazılı soru önermelerine 15 gün içinde cevap verilmesi iç tüzük kuralıdır (İç tzk.md.120).

Sözlü soru cevabı ise, Senato Başkanlığının yazısını ilgili bakanlığa göndermesinden itibaren üçüncü birleşimin sonunda gündeme alınır. Bakan o gün soruya Cumhuriyet Senatosunda cevap verir. Cevaptan önce başkan soruyu; divan kâtiplerine okutur (İç.tzk.md.121).

Cumhuriyet Senatosunda soru önergesinin muhatabı soru cevabını geciktirme yetkisine sahiptir. Ancak geciktirme iki halde mümkündür. Kamu faydası düşüncesiyle veya gerekli bilgilerin elde edilmesi durumunda 1 ayı geçmemek üzere geciktirilmesini kürsüden isteyebilir. Bu talebin kabul veya reddi Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunca görüşme yapılmaksızın işari oyla kararlaştırılırdı. Bakan gününden önce de soru önergesini cevaplama hakkına sahiptir. Ayrıca kamu faydası söz konusu olduğu hallerde ise gizli oturumda cevap verebilir (İç.tzk.md.122). Aynı oturumda bir üyenin ikiden fazla önergesi de cevaplandırılmazdı (iç.tzk.md.123).

Cumhuriyet senatosu iç tüzüğüne soru sahibi sözlü cevap istenilen soruya cevap verileceği gün senatoda hazır bulunmaz ise soru bir defaya mahsus ertelenir, ertelendiği günde bulunmaz ise soru yazılı soruya çevrileceği düzenlenmiştir. Ancak eğer soru sahibi üye bilinen bir görev veya mazeretli izinli bulunan üyelerin soruları da izinleri bitmeden

gündeme alınmazdı dolayısıyla erteleme ve yazılı soruya çevirme yaptırımı dışında bırakılmıştır (İç tzk.md.124), sözlü soru üzerine cevap ve düşünce süreleri her defasında 15 dakikadan fazla olamaz (İç tzk. md.125).

Cumhuriyet senatosunda, 1150 sözlü soru, 2662 yazılı soru önergesi sorulmuştur. Cumhuriyet Senatosunda soru önergelerinin dikkat çeken yönü en çok başbakandan cevabının istenilmesidir. Ayrıca yazılı soruların % 96 gibi büyük bir bölümü cevaplanırken sözlü soruların yaklaşık % 60 oranına yakın cevaplandırılmıştır (Özgişi, 2011, s.304).

1961 Anayasasına göre Millet Meclisi de soru yoluyla yasama denetimi yapabilecektir (Ay.md.88) (Koç, 1996,s.49).

Millet Meclisi iç tüzüğünün 94-99 maddeleri arasında düzenlenmiştir. Soru; kısa, gereksiz ve şahsi mütalaa ileri sürülmeksizin bir önerge ile yürütme adına sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere, başbakan veya bakanlardan açık ve belli konular hakkında bilgi istemekten ibarettir ve soru önergeleri tek vekil tarafından verilir. Aynı konuda ikiden fazla bakana sorulan soru başbakana sorulmuş sayılır, soru önergeleri Meclis Başkanlığına verilir, Başkan bu önergeleri gelen kâğıtlar listesine geçirir ve bir yazıya ek olarak başbakanlığa veya ait olduğu bakanlığa gönderir. Yürütme adına verilecek cevabın süresini 10 dakikaya çıkartmış, sözlü soru cevabının, soruya uygun olup olmadığı hakkında soru sahibi beş dakikayı geçmemek üzere meclis kürsüsünde görüşünü açıklama hakkına sahiptir (İç.tzk.md.94),

Soru konusuna iç tüzükle sınırlamalar getirilmiştir. Başka bir kaynaktan kolayca öğrenilmesi mümkün olan konular, tek amacı istişare sağlamaktan ibaret konular, konusu daha önce Başkanlığa verilmiş gensoru önergesiyle aynı olan sorular sorulması halinde Meclis Başkanlığına iade etme yetkisi getirilmiştir (İç.tzk.md.95), farklı uygulamalardan biri de soru cevabı alanında idi yazılı soruya Millet Meclisi tüzüğü ile 20 gün içinde cevap verilmesini, verilmemesi halinde sorunun Başkanın soru muhatabı olan başbakan veya ilgili bakanın dikkatini çekme yazısını göndereceğini, bu yazıdan itibaren 15 gün içinde yazılı soru cevabı gelmemesi halinde yazılı sorunun sözlü soruya çevrileceği kuralını getirdi (iç.tzk.md .96).

Sözlü sorunun gündeme alınması ve cevaplandırılması farklı uygulanmıştı. Sözlü sorular, önerenin Başbakanlığa veya ait olduğu bakanlığa sevk tarihinden itibaren yedi gün sonra gündeme alınır. Başkan, gerekli görürse, bir bakana ait sözlü sorular ile birden fazla bakan tarafından cevaplandırılacak sözlü soruları, gündemin altıncı kısmı içerisinde bir araya toplayarak sırayla görüştürebilir. Bir önceki uygulamadan farkı da bir milletvekilinin aynı birleşimde birden fazla soru önergesinin eğer başka milletvekillerinin de soru önergesi varsa görüşülmezdi. Soru muhatabı hükümet üyesi yazılı veya sözlü soru önergesine kamu yararı nedeniyle veya gereken bilgilendirin derlenebilmesi için bir ayı geçmemek üzere geciktirebilir. İstem Meclis Başkanlığına bildirilir (İç.tzk.md 97).

Yine TBMM iç tüzüğü'nün 97. maddesinin devamında uygulamaya getirdiği bir başka yenilikte soru önergesinin sahibi vekil, iki cevap gününde hazır bulunmazsa; izin, hastalık veya görev dışında, özrü ne olursa olsun, soru düşer, düşen sözlü soru, aynı yasama yılı içinde ancak yazılı olarak tekrarlanacaktı (İç.tzk.md.97).

Millet Meclisi tüzüğü ile yazılı ve sözlü soruyu hükümet üyeleri dışında ayrıca Başkanlığa da sorulabilmesi kuralarını getirmiştir. Başkanın, Başkanlık Divanı üyelerinin ve Danışma Kurulunun TBMM faaliyetleriyle ilgili görevleri hakkında, Başkanlıktan sözlü veya yazılı soru sorulabilir. Bu sorular Başkan veya görevlendireceği başkan vekillerinden biri tarafından cevaplandırılır. Soru sözlü ise, önergesi verildikten yedi gün sonra gündeme alınır. Bu sorular hakkında da yürütmeye yöneltilen sorular hakkındaki hükümler uygulanır (İç.tzk.md.98).

3.4.7.2. Genel Görüşme

Genel görüşme ülkemizde ilk kez Temsilciler Meclisi iç tüzüğünde ve 1961 Anayasasında yer almıştır.

1961 Anayasası 88. maddesine göre genel görüşme her iki meclisin yetkisindedir. Anayasanın geçici 3. maddesine göre meclisler kendi iç tüzüklerini yapıncaya kadar Dahili Nizamnamenin 1957 yılı öncesindeki hali uygulayacaklardı. 1924 Anayasasında genel görüşme denetim araçları arasında yer almadığından Dahili Nizamnamede genel görüşme önergesi ile ilgili düzenleme yoktur. Bu Eksiklik 1927 tarihli Dahili

Nizamnamesinde gensoruya ait bir düzenleme olan 157. maddesinin uygulanmasıyla aşılmıştır (Ürün, 2016, s.83).

Temsilciler Meclisinde genel görüşme, hükümetin veya bir bakanın siyaset ve icraatlarıyla ilgili belirli konuların, Temsilciler Meclisinde görüşülmesi olarak tanımlanmıştır (İç.tzk.md.47), en az 10 üye tarafından önerge ile istenir ve önerge Meclis Başkanlığında tutanağa geçirilerek derhal hükümete bildirilir, hükümet veya ilgili bakan 10 gün içinde Meclis kürsüsünden izahat verecektir. Gerekğinde hükümet veya ilgili bakan iç ve dış güvenlik gerekçesiyle izahatı kapalı oturumda verebilir (İç.tzk.md.48), genel görüşmeye başkanlıkça önergenin okutulmasıyla başlanır, eğer isterse önerge sahiplerinden biri önergeyi açıklar, bu açıklamadan sonra önerge muhatabı dinlenir. Genel görüşmeye üyeler ve önerge sahipleri katılabilir (İç.tzk.md.49), görüşmelerin yeterliliğine karar verildikten sonra gündemin diğer maddelerine geçilir (İç.tzk.md.50) (İba, 2009,s.398).

Temsilciler Meclisinde siyasi parti grupları ve hükümet genel görüşme önergesi verememektedir. Genel görüşmenin, Temsilciler Meclisinde öngörüşmesiz olarak yapılması genel kurulun faaliyetlerinde zamanını etkili kullanması açısından hemde önerge konusunun meclis gündemine taşınarak müzakere edilmesi imkanı verdiği için iç tüzük düzenlemesi genel görüşme açısından daha fayda sağlayacaktır. Temsilciler Meclisinin görev yaptığı, 06/01/1961-03/09/1961 tarihleri arasında sekiz aylık süre içerisinde sadece 1 genel görüşme önergesi verilmiştir (Ürün, 2016, s.182-183).

Genel görüşme, 1961 Anayasası 88. maddesine göre Cumhuriyet Senatosunun yetkisindedir.Cumhuriyet Senatosu iç tüzüğü 127-129 maddelerinde genel görüşmenin uygulanmasını göstermiştir.Temsilciler Meclisi ile aynı şekilde genel görüşmeyi beş üye, siyasi parti grupları ve hükümet talep edecektir (Özgişi, 2012,s.98).

Cumhuriyet Senatosu genel görüşme için bir ön görüşme basamağı getirmiştir. Verildiği ilk gündeme alınarak görüşüldüğü gün, önergede imza sahibi olanlardan biri dinlendikten sonra lehte aleyhte birer üyeye söz verilir. Genel görüşme açılmasının kabul ya da reddi işari oylanır. Genel görüşme açılmasına karar verilirse derhal hükümete bildirir. Hükümet veya ilgili bakan konunun, yazının gönderilmesini takiben üçüncü birleşime kadar olan birleşimlerden hangisinde gündemine alınmasını istediğini Başkanlığa bildirmek

zorundadır. Aksi taktirde konu Başkanlıkça üçüncü birleşim gündemine alarak sorulardan önce görüşülür. Yürütmenin ilgili üyesi iç ve dış güvenlik gerekçesiyle, görüşmenin kapalı oturumda yapılmasını isteyebilir. Genel görüşmeye, Meclis Başkanının önergeyi okutmasıyla başlanır. Önerge sahiplerinden biri istediği taktirde önergesini açıklar. En az üç üyenin konuşmasından sonra yürütme dinlenir. Önerge sahipleri ve diğer üyelerin görüşmeye katılmak haklarıdır (tbmm.gov.tr, 19/12/2018).

Millet Meclisi İç Tüzüğü'nün 99-101. maddeleri arasında genel görüşmenin uygulaması gösterilmiştir. Millet Meclisinde "*Toplum ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesi*" olarak farklı tanımlamıştır (İç.tzk.md.99). Genel görüşme açılmasını hükümet, siyasî parti grupları ile en az on üye isteyebilecektir. Genel görüşme önergesinin metni beş yüz kelimedenden fazla ise beş yüz kelimeyi geçmemek üzere önergenin özetini eklemek zorunluluğu da getirilmiştir. Genel görüşmenin ön görüşme usulünün Cumhuriyet Senatosundaki uygulamadan çok farklı olmadığı görülmüştür (İç.tzk.md.100).

Bu dönemde doğrudan denetim araçlarından meclis araştırması, genel görüşme ve gensoruya kelime sınırlaması ve önergeyi hayata geçirebilmek için asgari imza sayısının getirilmiş olmasında, 1927 Dahili Nizamnamenin doğrudan denetim araçlarının uygulamasına ilişkin kuralları uygulanmasında sırasında edinilen tecrübeler etkili olmuştur. Çünkü bu dönemde tek bir imza ile verilen ve okunması günlerce süren önergeler mevcuttur (İba Ş. , 2003, s. 157).

Millet Meclisinde genel görüşme açılmasına kadar verildiği taktirde, görüşme günü bir özel gündem halinde Danışma Kurulunca tespit edilir. Görüşmenin başlayacağı gün, görüşme açılmasına karar verilmesinden itibaren kırk sekiz saatten önce ve yedi günden sonra olamaz. Parlamento Hukukunda serinleme süresi olarak tabir edilen bu sürelerin getirilmesindeki amaç genel kurul üyelerinin o anki duygu ve heyecanları ile değil, iyice düşünerek soğukkanlı hareket etmelerini sağlamaktır (Bilir, 1999,s. 252). Genel görüşmede ilk söz hakkı genel görüşme önergesi sahibi siyasî parti grubu veya gruplarına yahut genel görüşme önergesindeki birinci imza sahibi milletvekiline veya onun göstereceği bir diğer imza sahibine aittir. Bundan sonraki görüşmeler hakkında genel hükümler uygulanır (İç.tzk.md.101).

3.4.7.3. Meclis Araştırması

1961 Anayasasından önce Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisinin iç tüzüklerinde yer almıştır

Milli Birlik Komitesinin İç Tüzüğü'nün 106. maddesine göre meclis araştırması: komite bir iş hakkında doğrudan doğruya bilgi edinmek isterse kendi üyeleri arasından seçeceği beş kişilik bir soruşturma komisyonu oluşturur. Yada komisyonlardan birini bu işle ödevler.

Temsilciler Meclisi İç Tüzüğü'nün 56. maddesine göre, Temsilciler Meclisi bir iş hakkında bilgi edinmek isterse, kendi üyeleri arasından seçeceği beş kişilik komisyon kurar.

Bu dönemde sadece Temsilciler Meclisi üyelerinden Nüvit Yetkin, Güneydoğu Anadolu'da kurulması düşünülen Bölge Teknik Okuluna ilişkin yönelttiği sorudan sonra, bu konuda bir meclis araştırması önergesi araştırması vermiştir. Bu önerge gündeme alınmış, ancak görüşme açılmadan temsilciler meclisinin görevi sona ermiştir (TBMM, (1961),s.534-535) .

Meclis araştırması 1961 Anayasasının 88. maddesinde TBMM'nin denetim araçları arasında sayılmıştır. Meclis araştırmasını cezai sorumluluk doğrudan meclis soruşturmasından ayırarak "*belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir*" olarak tanımlanmıştır. Meclis araştırması denetim yetkisi her iki meclise de verilmiştir. 1961 Anayasasının meclis araştırmasını ayrı bir bilgi edinme ve doğrudan denetim aracı olarak tanzim etmesi eski iç tüzüğü'nün 177.maddesindeki gibi bu denetim aracının suiistimallere ve komisyonların yargı organlarına verilen yetkileri ele almasını önlemeye yöneliktir (TBMM, 1961,s. 35).

Meclis araştırmasını Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi kendi iç tüzüklerini yapıncaya kadar 1927 Dahili Nizamnameye göre uygulamışlardır.

Cumhuriyet Senatosu İç Tüzüğü'nün 133-138 maddeleri arasında meclis araştırma önergesinin usulü gösterilmiştir.

Cumhuriyet Senatosu İç tüzüğünde anayasadaki tanımı tekrarlamıştır. Üyeler yada Komisyonlar, araştırma yapılmasını Başkanlıktan yazı ile isteyebilirler. İstekleri, Başkanlıkça, Genel Kurula arz olunarak hükümete bildirilir; genel kurulda okunmasını takip eden ikinci birleşimin gündemine alınır (İç.tzk.md 133-134).

Cumhuriyet Senatosu araştırmasının görüşmesinde; önce önergeyi verenler, sonra hükümet adına konuşulacak bakan dinlenir. Araştırma komisyonun kurulup kurulmamasına işari oyla karar verilir. Araştırma komisyonu, Genel Kurulunca seçilecek en az üç üyeden teşekkül eder veya mevcut komisyonlardan birisi, bu işle görevlendirilir. Cumhuriyet Senatosu araştırma komisyonunun görev süresi iki aydır. Bu süre, Genel Kurulca uzatılıp kısaltılabilir (İç.tzk.md.135).

Araştırma komisyonunun yetkileri Araştırma komisyonu bakanlardan ve ilgili gördüğü herkesten bilgi alabilir. Araştırma bitmeden araştırma konusu hakkında hükümetten soru sorulmaz. Araştırma komisyonunun raporu, kanaati ile birlikte cumhuriyet senatosu başkanlığına sunar, bu rapor, başkanlığa verilişinden itibaren üç birleşim içinde gündeme alınır. Bu rapor üzerine genel görüşme açılır (İç.tzk.md.136).

Millet Meclisinde meclis araştırması 102. ile 103. maddelerinde çok farklı kurallarla düzenlenmiştir. Meclis araştırmasını Anayasanın 88/2 maddesine göre yapacağı inceleme olarak tarif etmiştir. Araştırma istemleri beş yüz kelimedenden fazla ise önerge sahipleri beş yüz kelimeyi geçmemek üzere özetini eklemek zorundadır. Meclis araştırmasının açılmasında genel görüşme açılmasındaki hükümler uygulanır. Meclis araştırma komisyonunun raporu hakkında Genel Kurulda, genel görüşme açılır (İç.tzk .md 102).

Meclis araştırmasının yürütülmesi görevi, genel hükümlere göre seçilecek bir özel komisyona verilir. Komisyonun üye adedi, çalışma süresi ve gerektiğinde Ankara dışında da çalışabileceği hususu Meclis Başkanının teklifi ile Genel Kurul tarafından tespit edilir. Meclis araştırma komisyonu bakanlıklarla, genel ve katma bütçeli dairelerden, mahallî idarelerden, muhtarlıklardan, üniversitelerden, TRT, KİT ve özel kanun ile ya da özel kanunun verdiği yetkiye dayanılarak kurulmuş banka ve kuruluşlardan, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından ve kamu yararına çalışan derneklerden bilgi istemek ve buralarda inceleme yapmak, ilgililerini çağırıp bilgi almak yetkisine sahiptir.

Komisyon, gerekli gördüğünde uygun bulacağı uzmanların bilgilerine başvurabilir. Devlet sırları ile ticarî sırlar, meclis araştırması kapsamının dışındadır (İç tzk.md 103).

1961 Anayasası ile meclis araştırmasını bilgi edinme amacını güden siyasal bir denetim aracı olarak ayrı düzenlemesine rağmen bu kuralın dışına çıkan önerelerde mevcuttur. Örneğin Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün 01.04.1964 tarihli Millet Meclisindeki önergesinde “ devlet radyosunun TRT Kanunu ihlal ettiği en kısa sürede suçluların tespit ve adalete teslimi ile başlayan meclis araştırması isteminde bulunmuş önerenin görüşülmesi sırasında anayasaya aykırı olduğu ileri sürülmüş ve oylanmayacağı kabul edilmiştir (Onar, 1977,s.92).

3.4.7.4. Gensoru

1961 Anayasası kabul edilinceye kadar gensoruyu Milli Birlik Komitesinin yetkisinde olan bir denetim aracıdır. Milli Birlik Komitesi İç tüzüğünde gensoru 86-97 maddeleri arasında düzenlenmiş ve 1927 Dahili Nizamnameyi tekrar etmiştir.

1961 Anayasasının kabulü ile yasama ve denetim yetkisi TBMM'ye ait olmuştur. Yürütme, TBMM'yi oluşturan iki meclis tarafından denetlenir. Ancak doğrudan denetim araçlarını kullanmada meclisler eşit yetkilere sahip değildir. Millet Meclisi ve Cumhuriyet senatosu soru, genel görüşme, meclis araştırması ve meclis soruşturmasını ayrı ayrı kullanırken gensoru denetimi sadece genel oyla seçilen Millet Meclisine yetkisindedir (Ay.md.89) (Tarhan, 2012,s.84).

1924 Anayasası döneminde, Dahili Nizamnamede gensorunun görüşmesiz olarak işari oyla kabul veya reddi düzenlenmiştir. Bu dönemde gensoru önergelerinin meclis çoğunluğuna sahip iktidar partisi tarafından görüşmesiz olarak ret edilmesi suretiyle işlevsiz bırakılması sonucunda bu durumun tekrarını önleyecek şekilde 89.maddesinde çok ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Gensorunun işlevsiz bırakılmaması için ön görüşme aşaması getirilmiştir. Anayasasının 89/2 maddesine önergelerin gündeme alınılıp alınmayacağı, verilişinden sonraki ilk birleşimde görüşülecekti. Ancak uygulamada gensoru önergeleri verilişinden sonra değil, ilk uygun zamanda görüşülüyordu. Bu uygulama çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Meclis Başkanlığı, bu tartışmalar üzerine gensoru önergesinin Genel Kurulda

okunmasıyla milletvekillerinin ve önerge muhatabı bakan veya bakanlar kurulunun önerge hakkında bilgi sahibi olduğunu, bu nedenle Anayasadaki " veriliş " kavramından Meclise değil Genel Kurula sunulmasının anlaşılması gerektiğini belirtmiştir ve bu uygulama teamül haline gelmiştir. Gensorunun bu dönemde tek vekil tarafından verilmesi nedeniyle vekiller çoğu zaman kanun teklif ve tasarılarının meclisten geçmesini engellemek amacıyla obstrüksiyon aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Amaç dışı bu kullanımın önünde geçmek amacıyla 1971 yılında gensoru siyasi parti grupları veya en az 10 üye tarafından istenmesi düzenlenerek sayısal çoğunluk getirmiştir. Ayrıca bir başka tedbirde verilişinden sonraki üç birleşim içinde görüşüleceği kuralı getirilerek bu şekilde amaç dışı kullanılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Atlay, 2010,s.78-79).

Gensorunun amaç dışı kullanılmasına neden olan durumlardan biri de iç tüzükle önergeye en fazla 500 kelime sınırı getirilmesiyle aşılmıştır. Çünkü daha önce çok uzun önergeler verilerek meclis çalışmaları engellenmekteydi. Örneğin Millet Partisi Grup Başkan vekili Konya Milletvekili Seyit Faruk Önder ve 6 arkadaşının, 18.3.1966 tarihinde verdiği 470 sayfalık önerge okunmaya başlanmış okunması tamamlamadan 96. birleşimde geri alınmıştır. Bu düzenlemede ile meclis çalışmaları dikkate alınmıştır (İba Ş. , 1997,s.28). Ülkemizde ilk defa 1961 Anayasası döneminde,31/12/1977 tarihinde verilen gensoru ile İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti olarak bilinen Süleyman Demirel hükümeti ile hakkında gensoru verilen Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen 03 Eylül 1980'de yapılan oylamada düşürülmesidir (Meclisin Gensoru Geçmişi, 2011).

3.4.7.5. Meclis Soruşturması

1961 Anayasasının kabulünden önce Milli Birlik Komitesinin iç tüzüğünde 98-105 maddelerinde ve Temsilciler Meclisinin de 51-56 maddelerinde yer almıştır.

Meclis soruşturması 1924 Anayasasından farklı olarak 1961 Anayasası meclis araştırmasından ayrı düzenlenmiştir. TBMM'yi oluşturan her iki meclisin de yetkisindedir (Ay.md.88). Anayasaya göre meclis soruşturması istemi TBMM Birleşik Toplantısında görüşülüp karara bağlanıyor ve soruşturma her iki Meclisten eşit sayıda seçilen üyeden oluşan komisyon tarafından yürütülür. Yüce Divana sevkine de bu komisyon karar verir. 1924 Anayasasından farklı olarak Meclislerdeki siyasi parti gruplarında meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılmasını ve karar almasını da

yasaklanmıştır (Ay.md. 90). TBMM kararı ile Yüce Divana sevk edilen bakan bakanlıktan düşer (Ay. md 106) (Yüzbaşıoğlu, 2008,s.66-72).

Bu dönemde 1924 Anayasasından farklı olarak yürütme üyelerinin hukuki sorumluluğu yasama denetimi kapsamı dışında bırakılmıştır. Meclis soruşturma önergesi sadece bakanlar kurulu üyesinin cezai sorumluluğuna yöneltilecek bir denetim aracıdır (Ay.md.147).

-Millet Meclisi iç tüzüğünde meclis soruşturması ile ilgili bir hüküm yer almamaktadır.

-Cumhuriyet Senatosuna gelen meclis soruşturması önermeleri, Senato iç tüzüğünün 126. maddesine göre Cumhuriyet Senatosunu üyelerinin soruşturma istemleri başkanlıkça, anayasa ve adalet komisyonuna havale edilir ve komisyonun raporu genel kurulda görüşülür. Soruşturma açılmasına karar verirse, Cumhuriyet Senatosunu Başkanlığı vasıtasıyla Birleşik Toplantı Başkanlığına intikal ettirilir (İba, 2009,s. 347).

Bu dönemde meclis soruşturmasının uygulaması ayrıntılı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantı İçtüzüğünde 12 ile 22 maddeleri arasında gösterilmiştir.

Bu içtüzüğe göre, görevde bulunan veya görevinden ayrılmış olan Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyesi hakkında meclis soruşturması açılması isteminin bir veya birkaç Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi tarafından yapılması takdirde, bu konudaki önergede, başbakan veya ilgili Bakanlar Kurulu Üyesi tarafından, Bakanlar Kurulu genel siyasetinden veya Bakanların görevleriyle ilgili işlerinden dolayı cezai sorumluluğu gerektiren fiillerin görev sırasında işlendiğinden bahis olunması gereklidir. Önergede hangi fiillerin hangi Kanun ve Nizama aykırı olduğunu, maddesini de zikretmek ve gerekçede göstermek suretiyle belirtmek zorunludur (TBMMBTB. İç.tzk.md,12).

Yargı makamlarında bir işin takibi sırasında görevde bulunan veya görevden ayrılmış olan Başbakan veya Bakanlar Kurulu Üyelerinden birinin Bakanlar kurulunun genel siyasetinden veya Bakanların görevleriyle ilgili işlerinden dolayı cezai sorumluluğu gerektiren fiilleri nedeniyle görevsizlik kararı verilirse, Başbakanlık eliyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlığına başvurulur (TBMMBTB. İç tzk.md.13).

12. ve 13. maddeleri gereğince TBMM Birleşik Toplantı Başkanlığına başvurulduklarında, Başkanlık, durumdan derhal ilgili başbakan veya bakanlar kurulu üyesine bilgi verir. Konu bilginin verildiği tarihten başlayarak yedi gün içerisinde

soruşturma gündeme alınır. Konunun gündeme alındığı gün, genel kurul soruşturma açılmasının gerekli olup olmadığına dair inceleme yapmak üzere bir Türkiye Büyük Millet Meclisi soruşturma hazırlık komisyonunun görüşme yapmaksızın seçer. Bu komisyon, altı Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesinden kurulu olup üyelerin yarısı Cumhuriyet Senatosu üyesi, yarısı da milletvekili olur. Bu komisyonun seçilmesinde genel hükümler uygulanır. Komisyon çalışmaları gizlidir. Komisyon üyeleri arasından 1 Başkan, 1 Sözcü, 1 de Kâtip seçer. Komisyon raporunu otuz gün içinde Başkanlığa verir. İlgili başbakan veya bakanlar kurulu üyesi, genel kurulca tespit edilecek süre içerisinde yazılı görüşmelerini komisyona verir; bu süre, komisyonun seçildiği tarihten başlayarak 15 günü geçemez, komisyon 17. maddenin 2. fıkrasında sayılan yetkilere sahiptir. Komisyon incelemelerini otuz gün içerisinde tamamlayamıyorsa, gerekçesini belirterek genel kuruldan bu sürenin uzatılmasını isteyebilir. Bu süre, otuz günden fazla uzatılmaz.

Bu ön hazırlık komisyonunun, 1924 Anayasası döneminde sadece yargı mercilerinden gelen meclis soruşturma istemleri için kurulan komisyondan farklı olarak tüm soruşturma önermeleri için soruşturmaya gerek olup olmadığını incelemek için getirilmiş bir komisyondur (Tülen,1999,s. 83).

Komisyon raporunu verince, bu rapor derhal ilgili başbakan veya bakanlar kurulu üyesine iletilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine dağıtılır. Rapor, üyelere dağıtıldıktan yedi gün sonraki birleşimin gündemine alınır (TBMMBTB. İç tzk.md.14).

14. maddenin 8 fıkrasına göre söz konusu birleşimde, o sırada görevde olsun ya da olmasın, hakkında meclis soruşturması önergesi verilen başbakan veya bakanlar kurulu üyesinin, önergedeki ilk imza sahibinin ya da onun göstereceği diğer bir imza sahibi ile soruşturma hazırlık komisyonunun da dinlenecekleri bir görüşmeden sonra, meclis soruşturma isteminin dikkate alınıp alınmayacağına TBMM Genel Kurulunca karar verilir. Yapılan görüşmede son söz hakkı, hakkında soruşturma açılması istenen kimseye aittir (TBMMBTB. İç tzk.md.15).

Meclis soruşturması açılmasına karar verilse, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı, soruşturmanın yapılmasını altıdan on altıya kadar üyeden oluşan bir Türkiye Büyük Millet Meclisi Soruşturma Komisyonuna havale eder. Bu komisyonda, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin ve milletvekillerinin sayısı eşit olur. Bu komisyon

seçilmesinde genel hükümler uygulanır. Komisyon, kendisine bir Başkan, bir Başkanvekili, bir Sözcü ve bir kâtip seçer. Oylarda eşitlik olması halinde, Başkanlık yapan üyenin oyu iki oy sayılır (TBMMBBT. İç tzk.md.16).

Komisyon seçimine dair kararda komisyonun hangi süre içinde görevini tamamlayacağı belirtilir. Bu süre, komisyonun gerekçeli istemi üzerine, genel kurulca uzatılabilir. Komisyon, hükümetin gerekli bilgileri isteyebilir; Hükümetin bütün vasıtalarından faydalanabilir: istediği evraka ve vesikalara el koyabilir. İlgili Başbakan ve Bakanlar Kurulu üyesini dinleyebilir. Komisyon, gerekli gördüğü taktirde kendisinin veya alt komisyonlarının başkentten başka yerlere gitmesine de karar verebilir. Komisyon herhangi bir şahsi veya bilirkişi sıfatıyla dinleyebilmek yetkisine de sahiptir. Komisyon Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun tanıklarla, bilirkişilerle ve zabıt ve arama ile ilgili olarak adli mercilere verdiği hürriyetleri kısıtlayıcı yetkilerin kullanılmasını, gerekçesini bildirmek suretiyle görevli adli merciden isteyebilir. Soruşturma komisyonunun çalışmaları gizlidir (TBMMBTB. İç tzk.md.17).

14 ve 16 maddelerinde bahis konusu komisyonlara CMUK'nin 21. ve 22. maddelerinde yazılı olan veya Meclis Soruşturması önergesini veren veya daha önce Yasama Meclislerinde veyahut dışında bu konudaki görüşünü açıklamış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeleri seçilemezler. Bu komisyonların görevli kâtipleri ve zabıt kâtipleri için de aynı hüküm uygulanır. 14'uncu maddede bahis konusu komisyonun üyeleri, 16'ncı maddede bahis konusu komisyona üye seçilemezler (TBMMBTB. İç.tzk. md.18).

Türkiye Büyük Millet Meclisi soruşturma komisyonunun raporu, o sırada görevde olsun ya da olmasın ilgili Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyesinin de dinleneceği bir görüşmeden sonra TBMM Genel Kurulu tarafından oylanır. Komisyonunun Yüce Divana sevk tavsiyesinde bulunan raporları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının Yüce Divana sevk kararlarında, hangi ceza hükmüne dayandığı belirtilir. Komisyonun Yüce Divana sevk etmeme tavsiyesinde bulunan raporlarının reddi, ancak Yüce Divana sevke dair olarak verilip sevk kararında hangi ceza hükmüne dayanacağını gösteren bir önerenin kabulüyle mümkün olur (TBMMBTB. İç.tzk.md.19).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Soruşturma Hazırlık Komisyonu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Soruşturma Komisyonunun toplantı ve karar yeter sayısı üye tamsayımının salt

çoğunluğudur. Bu komisyonlarda kendi üyeleri dışındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeleri bulunamazlar (TBMMBTB. İç tzk.md.20).

Eğer Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısında Yüce Divana sevk kararı alınır, soruşturma dosyası en geç yedi gün içinde Birleşik Toplantı Başkanlığınca Anayasa Mahkemesi Başkanlığına gönderilir (TMBBBT. İç tzk.md.21).

3. maddede yazılı gruplarda meclis soruşturması hakkında görüşme yapılamaz. Ancak, bu gruplarda Meclis soruşturması ile ilgili komisyonlar üyelikleri için gösterilecek adayların tespiti amacıyla seçim yapılabilir (TMBBBT. İç tzk.md.22).

Siyasi parti gruplarında meclis soruşturması ile ilgili karar alınması ve görüşme yapılmasının yasaklanması yargısal nitelikte bir doğrudan denetim aracı olan meclis soruşturması ile ilgili olarak, TBMM üyelerini parti disiplininden uzak tutarak tamamen kendi vicdani kanaatlerine göre hareket etmesini sağlamaya yönelik bir düzenlemedir (Tülen, 1999,s.150) .

1961 Anayasası getirdiği önemli bir yenilikte meclis soruşturması sonunda yargılamaya yapacak Yüce Divana ilişkindir. Yüce Divan görevini 1876 ve 1924 Anayasalarından farklı olarak ilk defa Anayasa ile kurulan bir Anayasa Mahkemesine vermiştir. Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve görevleri, 1961 Anayasanın 145 ve 152 maddelerinde gösterilmiştir (Kılıç E. , 2006, s 26). Bu düzenleme ile 1961 döneminin Yüce Divanı önceki dönemlerden farklı olarak olağanüstü bir mahkeme değil daimi statüde kurulan Anayasa Mahkemesine verilerek tabii hâkim ilkesine geçilmiştir (Turan, 2018,s.44)

Bu dönemde meclis soruşturmaları yasama denetimi amacı dışında kullanılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantı İçtüzüğü'nün 12. maddesinin tek vekile bile meclis soruşturması önergesi verme imkanı sunmasından dolayı 1876-1960 yılları arasında toplam 10 adet meclis soruşturması verilmişken 1961-1980 yılları arasında 126 adedi yargı mercileri, 181 adedi TBMM üyeleri tarafından olmak üzere toplamda 316 meclis soruşturması önergesi verilmiştir (Kapıcı, 2001,s.96).

1961 Anayasası döneminde meclis soruşturması önergelerinin hukuki dayanağı olan Anayasa ve Birleşik Toplantı Başkanlığı İç tüzüğü'nde kesin süreler ile ilgili bir hüküm bulunmaması hem TBMMBTB iç tüzüğü'nün 14. maddesine göre ön görüşme yapılmadan

direk önerenin gönderildiği hazırlık komisyonunun görev süresi 30 gün olarak belirlenmesine ve gerekirse bu sürenin 30 gün daha uzatılması yer almış ise de süre uzatılması için kaç defa talepte bulunulacağına dair herhangi bir düzenleme olmaması, yine aynı şekilde soruşturma komisyonuna kesin süreleri öngörülmemesi nedeniyle birçok soruşturma önergesi bitirilmemiştir. Bu eksiklik de önerge muhatabı yürütme üyesinin uzun bir süre zan altına kalmakla karşı karşıya bırakmıştır (Karagöz,1999,s.97)

Uygulamada meclis soruşturma önergelerinde, 9/20,23,29,35,36,37,39 esas sayılı meclis soruşturma komisyonlarının sürelerinin uzatıldığı görülmüştür (TBMM, 1975, s.167),

3.4.8. 1982 ANAYASINDA HÜKÜMET SİSTEMİ

12 Eylül 1980 günü, TSK'nın komuta heyeti, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in önderliğinde yönetime el koydu. Kendisine "Milli Güvenlik Konseyi (MGK)" adını veren bu heyet, aynı gün yayınladığı 1 sayılı Bildiri ile bütün ülkede sıkıyönetim ilan ederek TBMM ile Bakanlar Kurulunu dağıttı. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, radyo-televizyonda verdiği demeçte yeni hükümet ve yasama organı kuruluncaya kadar, geçici olarak yasama ve yürütme yetkilerinin Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından kullanılacağını duyurdu (Esen & Yücel, 2014, s. 27) .

Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisinden oluşan bir kurucu meclis tarafından hazırlanan Anayasa, 07/11/1982 tarihinde yapılan halk oylaması sonucunda yürürlüğe girmiştir (Çekiç M. , 2016, s.455).

1982 Anayasasında kuvvetlerin düzenlenişi ve bu kuvvetler arasındaki ilişkileri düzenleyen pek çok hükmü parlamenter hükümet sistemini benimsediğini göstermektedir (Ay, 2004, s.yok.)

1982 Anayasası önceki anayasalarda olduğu gibi yasama yetkisi , Türk milleti adına TBMM'ye aittir (Ay.md.7), 1961 Anayasasından farklı olarak TBMM iki meclisli değil 1921 ve 1924 Anayasaları gibi tek meclislidir. TBMM, 1982 Anayasasının ilk halinde beş yılda bir seçilen dört yüz milletvekilinden oluşmaktadır (Yayla, 1985,s. 115), milletvekili sayısı 1987 yılında dört yüz elli, 1995 yılında beş yüz elliye çıkartılmıştır (Ay.md.75)

(Özbudun, 2010,s.45). TBMM'nin, bakanlar kurulu üzerinde yasama denetim yetkisine Anayasanın 87. Maddesinde düzenlenmiştir .

Parlamenter hükümet sistemine uygun olarak 1982 Anayasasına göre yürütmenin görevini idame ettirebilmesi ve hükümet programını uygulayabilmesi için TBMM'den güvenoyu alması şarttır. Anayasanın 116. maddesince bakanlar kurulunun güvenoyu alamaması veya görevdeyken güvensizlik oyu ile düşürülmesi halinde, Cumhurbaşkanı tarafından TBMM yenilecektir. Bu hükümlerle yasamanın güvenoyu ve yürütmenin fesih yetkilerinin dengelediğini görmekteyiz (Turhan, 2018, s. 443).

1982 Anayasası yürütmeyi daha da güçlendirmiştir. Anayasaya göre, yürütme sadece bir görev değil bununla birlikte bir yetkidir. Yürütme yetkisi ve görevi, Anayasa ve yasa gereklerine uygun olarak kullanılacak ve yerine getirilecektir (Gözübüyük, 2010,s.188).

Yürütme yetkisi ve görevi parlamenter hükümet sisteminin asli özelliklerine uygun bir şekilde Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu tarafından yerine getirilmektedir. (Ay.md.8) (Ay, 2004, s,145).

1982 Anayasanın 105. maddesine göre Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlerden siyasal sorumluluğu yoktur. Diğer işlemlerde ise sorumluluk başbakana veya işlemde imzası bulunan ilgili bakana aittir. Önceki anayasalarda olduğu gibi Cumhurbaşkanı, sadece TBMM'de vatana ihanetle suçlanabilir. Suçlama, meclis üye tam sayısının en az üçte birinin teklifi ve dörtte üçünün kabul oyuyla mümkün olur. Meclisin suçladığı Cumhurbaşkanını Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla yargılar (Ay.md.105) (Karatepe, 2009,s.264-265).

Başbakan, Cumhurbaşkanınca TBMM üyeleri arasından veya 1961 Anayasasında olduğu gibi milletvekili seçilme yeterliliğe sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir Cumhurbaşkanınca atanır, gerektiğinde başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından görevine son verilir (Ay.md.109). Önceki anayasalarda olduğu gibi bakanlar kurulu hükümetin genel siyasetinin yürütülmesinden kolektif ve bireysel olarak sorumludur (Ay. md.112/1-2) (Özbudun, 2009,s.333-336).

2007 yılında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin dolması üzerine yapılan yeni Cumhurbaşkanlığı seçimi sonucunda yaşanan ve kamuoyunda 376 krizi

olarak anılan bu durum sonucunda 1982 Anayasasında cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi öngörülmüştür. Yapılan değişikliğin hükümet sistemini yarı-başkanlık hükümet sistemine yaklaştırdığını ve parlamenter hükümet sistemi olarak tanımlanabilmesinin mümkün olmadığı görüşü vardır.

Yapılan değişiklik 1982 Anayasasını parlamenter hükümet sisteminden yarı- başkanlık sistemine dönüştürmemiştir. Çünkü doğrudan halk tarafından seçilmesi yarı- başkanlık sistemine yaklaştırmış ise de meclisi fesih edebilme yetkisi vermemesi yarı-başkanlık hükümet sisteminden farkını ortaya koymaktadır (Yüksel, 2013,s.39).

Sonuç olarak 21 Ekim 2007 tarihli halk oylaması ile onaylanan 31 Mayıs 2007 tarihli. 5678 sayılı Anayasa Değişikliği kanunuyla, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi sonucunda 2007 anayasa değişikliğinden önceki ve sonraki halleri arasındaki fark ise Cumhurbaşkanının seçim usulüdür (Gözler,2010:312). Çünkü 2007 anayasa değişikliği cumhurbaşkanının seçim şeklini değiştirmiş ama yetkilerini ve bakanlar kurulu ile ilişkilerini düzenleyen hükümlerinde hükümet sistemini değiştirecek herhangi bir değişiklik yapmamıştır (Arı, 2018, s.95).

3.4.9. 1982 ANAYASASINDA TBMM'NİN YÜRÜTMİYİ DOĞRUDAN DENETLEME ARAÇLARI

1982 Anayasasında yasama denetimi Türkiye Büyük Millet Meclisinin görevleri arasında sayılmıştır. TBMM bu dönemde soru, genel görüşme, meclis soruşturması, gensoru ve meclis soruşturması yoluyla yürütmeyi denetlemiştir (Ay.md. 87).

3.4.9.1. Soru

1924 ve 1961 Anayasalarından farklı olarak ilk defa 1982 Anayasanın 98 maddesinde Soru, “*Bakanlar Kurulu adına, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir*” şeklinde tanımlanmıştır.

Soru doğrudan denetim aracı 1973 Millet Meclisi Tüzüğü'nün 96-100 maddelerine göre uygulanmıştır. 1961 Anayasasındaki Millet Meclisi tüzüğü ile aynı şekilde uygulanırken

1996 yılında Millet Meclisi İçtüzüğü'nün sorunun uygulamasında cevap ve görüşme süreleri dışında birçok değişiklikler yapılmıştır.

1996 yılı değişiklikleri ile soru, kişilik ve özel yaşama ait ibareler içermeyecektir. Sözlü sorulara 100 kelime sınırı getirilmiştir (İç tzk.md.96). Yanıtlandırılacak sözlü soru önergelerinin metni Türk Büyük Millet Meclisinde okunduğundan 100 kelime sınırlamasının getirilmesi ile daha çok sorunun işlem görebilecektir (Neziroğlu, 2006,s.153) Yine sözlü soruya 100 kelime sınırı getirilmesi önergedeki gereksiz açıklamaların da azaltılmasına yönelik bir düzenlemedir (Özer, 2000: 35). 1996 yılında yapılan değişikle soru önergelerine bir belge eklenmemesi kuralı getirilmiştir. Rapor, resim, dergi, gazete kupürü kitap vb. belgenin eklenmemesi usul ekonomisi dikkate alındığında daha etkili bir uygulama olacaktır. Zaten soru muhatabı önerge konusu ile ilgili gerekli araştırmayı yapabilecektir. Milletvekilinin bilgi edinmek istediği konuda bakanlar kurulunu ikna etmek veya ona belge sunmak ya da gerekçe ileri sürmek gibi sorumluluğu da yoktur (Bülbül, 2012,s.76). 1996 tarihli değişiklikle sözlü soruların cevaplandırılması için önerge sahibinin genel kurul salonunda hazır bulunma zorunluluğu kaldırılarak sorunun yanıtlanmaması için mazeret olabilecek ve soruyu işlevsizleştiren durumlardan biri de ortadan kaldırmıştır (Bozkurt & İba , 2006,s. 206).

3.4.9.2. Genel Görüşme

1982 Anayasası genel görüşmeyi 98.maddesinde saymış ve farklı olarak diğer doğrudan denetim araçları olan soru ve meclis araştırmasının bilgi edinme işlevine vurgu yaparak tanımlarken "*Toplum ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.*" şeklinde tanımlamıştır. TBMM İçtüzüğü'nün 100-103 maddeleri arasında uygulamasını göstermiştir. TBMM'nin 1961 Anayasası dönemi ile aynı şekilde uygulanmasına dair kurallar getirmiştir. Bir önceki uygulamadan farklı olarak önergeyi verebilecek milletvekili sayısının 10 TBMM üyesinden, 20 TBMM üyesine çıkartılmıştır (Orak, 2003,s.30).

3.4.9.3. Meclis Araştırması

Meclis araştırması 1982 Anayasanın kabulünden önce Milli Güvenlik Konseyinin yetkisindedir.

1982 Anayasası 98. maddesi Meclis Araştırmasını belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir diye tanımlanmıştır.

Millet Meclisi İç Tüzüğü'nün 104. ve 105.maddesinde uygulamasını göstermiştir. 1961 Anayasası döneminin iç tüzüğünü aynen tekrar etmiştir.

1996 tarihinde TBMM iç tüzüğünde yapılan değişiklikle meclis araştırma komisyonlarının görev süresi üç ay olarak belirlenmiş ve bu sürede çalışmalarını bitirmemesi halinde talepleri üzerine bir aylık ek süre verilir ve bu süre kesindir. Bu sürede de çalışmalar bitirilmezse o ana kadar varılan sonuçlar üzerine Genel Kurulda bir görüşme yapılır. Genel Kurul bu görüşmeyle yetinmezse başka bir komisyon oluşturabilir kurabilir. Meclis araştırma komisyonuna dört aylık kesin süre ile önerge konusunun sürüncemede kalmasının ve güncelliğini kaybetmesinin önünde geçilmiştir (Özer, 2000,s. 52).

3.4.9.4. Gensoru

1982 Anayasası 98. maddesinde gensoru denetleme araçları arasında saymıştır. Daha önceki anayasalarda olduğu gibi tanımlanmamıştır. 1982 Anayasasında gensoru düzenlenirken 1961 Anayasasındaki düzenlemeye bağlı kalmıştır. Fakat bu defa hem etkili bir doğrudan denetim aracı olabilmesi, hem de TBMM ile Bakanlar kurulunun çalışmalarını aksatmamasını sağlamak amacıyla siyasi parti gruplarınca veya 20 TBMM üyesi tarafından verilmesi düzenlenmiştir (Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2018,s. 592).

Yine hükümet istikrarını sağlamak amacıyla gensoru sonucunda verilecek güvensizlik önergesi üzerine sadece güvensizlik oylarının sayılmasını kabul etmiştir (Şahin, 2015,s.63).

TBMM İç tüzüğü'nün 106. maddesinde gensoru uygulaması 1982 Anayasasını tekrar ederek göstermiştir.

Gensoru bu dönemde yine etkili olarak kullanmıştır. 30 Haziran 1997 tarihinde ANAP-DSP ve DPT'nin oluşturduğu ANASOL olarak bilinen 55. hükümet 12 Kasım 1998 tarihinde gensoru önergesi ile düşürülmüştür.

3.4.9.5.Meclis Soruşturması

Meclis soruşturması hem 1982 Anayasasının 100. maddesinde ayrıntılı olarak hem de TBMM İç tüzüğü'nün 107 ila 113 maddeleri arasında düzenlemiştir.

1982 Anayasasının 98, 100 ve 113/3 maddeleri meclis soruşturması ile ilgilidir. Meclis soruşturması hem 1982 Anayasasında 100. Maddesinde ayrıntılı olarak hem de TBMM İç tüzüğü'nün 107 ila 113 maddeleri arasında düzenlemiştir.

1982 Anayasası meclis soruşturması için sayısal çoğunluk öngörmüştür. Başbakan veya bakanlar hakkında, TBMM üye tamsayısının en az onda birinin sunacağı önerge ile soruşturma açılması istenebilmektedir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşerek gizli oyla karara bağlar. Meclis soruşturmasının açılmasına karar verilmesi halinde komisyon oluşumu ile ilgili getirdiği yeni düzenlemedeki fark, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında soruşturma komisyonuna verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylardan her parti için ayrı ayrı ad çekme usulüyle oluşturulacak on beş kişilik bir komisyon soruşturmayı yapar. Soruşturma sonucunun raporu iki ay içinde Meclise sunulur. Soruşturmanın bu süre zarfında bitirilmezse, iki aylık ek kesin bir süre verilir. 2001 yılında 1982 Anayasa değişikliği ile bu sürede raporun TBMM Başkanlığına teslimi zorunludur. Raporun teslim edildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılması gerekir. Dağıtılan rapor on gün içerisinde görüşülerek; gerek görülürse ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verilir. Yüce Divana sevk kararı ancak üye tamsayısının salt çoğunluk ile alınırken 2001 yılında Anayasa'da yapılan değişiklikle gizli oyuyla alınması düzenlenmiştir. Meclisteki siyasi parti gruplarında, meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz (Ay.md.100). TBMM kararı ile Yüce Divana sevk edilen bakan, bakanlıktan düşer, başbakanın Yüce Divana sevk edilmesi halinde ise hükümet istifa etmiş sayılır (Ay.md.113/3) (Özbudun, 2009,s.311).

1982 Anayasasının kabulünden sonra yeni bir iç tüzük yapılmamıştır. 1973 tarihli Millet Meclisi İçtüzüğü'nün uygulanmasına karar verilmiştir. Ancak bu tüzük Meclis Soruşturmasına dair hükümler içermiyordu. Bu eksiklik eski Devlet Bakanı İsmail

Özdağlar hakkında meclis soruşturması açılmasına karar verilince fark edilmiş ve TBMM'nin 15.01.1985 tarihli ve 15 sayılı kararıyla 1961 Anayasası döneminde uygulanan 17.02.1965 tarihli TBMM Birleşik Toplantı Başkanlığının İç Tüzüğü'nün Anayasaya aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına karar verilmesiyle çözülmüştür. Meclis soruşturması hükümleri 16.05.1996 tarihinde TBMM İç Tüzüğü'nün meclis soruşturması ve yüce divana sevk uygulamasını gösteren 107'den 113'e kadar beş madde eklenmiştir (Biber, 2015,s. 31-32).

1996 yılında yapılan İç Tüzük değişikliklerinden sonra yargı makamlarınca Meclis soruşturmasına başvurulması mümkün değildir. Meclis soruşturmasıyla yürütmenin denetlenme yolu sadece yasama organı tarafından TBMM üyesinin en az onda birinin görevde olan veya olmayan başbakan, bakanlar kurulu üyesi hakkındaki önerge vermesiyle mümkün olacaktır. Meclis soruşturması denetim aracı 1961 Anayasası döneminde olduğu gibi sadece bakanlar kurulunun cezai sorumluluğu ile sınırlıdır (İç tzk.md.107) (Bozkurt & İba, 2006,s.297-298).

Yargı organlarınca yapılan bir işin takibi sırasında eylemin bakanlar kurulu üyesinin görevinden doğan cezai sorumluluğu sırasında meydana geldiğinin anlaşılması üzerine izlenecek yola dair gerek 1982 Anayasasında gerekse TBMM içtüzüğünde herhangi düzenlemeye yer verilmemiş. Yargı organları tarafından gelen soruşturmalar uygulamada Başbakanlık aracılığı ile düzenlenen bilgi notuyla birlikte TBMM Başkanlığına tezkere şeklinde gönderilmekte sadece TBMM Başkanlığı tarafından genel kurul bilgisine sunulmaktadır (İba Ş. , 2014, s.437).

1982 Anayasasına bağlı TBMM iç tüzüğüne 1996 yılında eklenen meclis soruşturması düzenleyen hükümler arasında 1961 dönemi meclis soruşturmasına ait soruşturma açılmasına karar verilip verilmeyeceğini incelemek üzere kurulan soruşturma hazırlık komisyonu yer almamıştır. Meclis soruşturma önörgesi verilişinden itibaren en geç bir ay içinde görüşülüp karara bağlanması kabul edilmiştir. Yine 2001 yılında yapılan değişiklikle soruşturma açılıp açılmamasına Genel Kurulca gizli oylama ile karar verilmesi kabul edilmiştir (İç tzk.md.108) (Tülen, 1998,s. 83).

Kanaatimizce gizli oylamanın getirilmesi ile milletvekillerinin parti disiplininin sınırlı bağimsız karar vermesi konusunda daha etkili olacaktır.

Bu dönemde yapılan bir başka bir değişiklikte meclis soruşturması açılması durumunda oluşacak komisyonlara ilişkindir. Sadece siyasi partilerin güçleri oranında vereceği adaylar arasından ad çekmek yoluyla 15 kişiden oluşacaktır (İç tzk.md.109) .

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü 100. maddesinde 2003 yılında yapılacak değişiklikle soruşturma komisyonlarının görev sürelerine 2 ay süre verilmiş , bu sürede bitirilmemesi halinde iki aylık ek süre verilir, bu süre kesindir. Millet Meclisi içtüzüğü komisyonunun yetkileri ile ilgili değişiklik yapmamıştır (İç tzk.md.111).

2003 yılında yapılan değişiklikle soruşturma komisyonu raporu, Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde çoğaltılarak, hakkında soruşturma açılması istenen Başbakan veya bakana derhal gönderilir. TBMM üyelerine dağıtılır. Rapor, üyelere dağıtımından itibaren on gün içinde görüşülür. Bu görüşmede, komisyona, şahıslar adına altı milletvekiline ve o anda görevde olsun ya da olmasın hakkında soruşturma açılması istenen Başbakan yada bakana söz verilir. Son söz, hakkında soruşturma açılması istenen Başbakan veya bakana aittir. Konuşma süresi sınırlandırılmaz. Görüşmeler tamamlandıktan sonra komisyon raporu 2003 yılında yapılan değişiklikle Genel Kurulca gizli oy ile karara bağlanır. Komisyonun Yüce Divana sevk yönündeki raporları ve TBMM Genel Kurulunun Yüce Divana sevk kararlarında hangi ceza hükmüne dayanıldığı belirtilir. Komisyonun Yüce Divana sevk etmeme yönündeki raporlarının reddi ise ancak, Yüce Divana sevk kararının hangi ceza hükmüne dayanacağını gösteren bir önerenin kabulüyle mümkün olur (İç tzk.md 112). Yüce Divana sevk kararı ancak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile alınır (Tunç, 2012,s.134).

TBMM, Komisyonun raporuna bağlı değildir. TBMM Genel Kurulu komisyon raporunu kabul edip Yüce Divana sevk edebilir ya da soruşturma raporunun aksine, ilgili bakanın Yüce Divana sevkine karar vermeyebilir. Örneğin 9/3 esas sayılı meclis soruşturması komisyonunun raporunda ilgili bakanlar hakkında Yüce Divana sevk edilmesini gerektirecek sorumluluğun tespit edilmediği yönündeki rapor ile ilgili olarak TBMM, Genel Kuruluda aynı yönde karar alarak Yüce Divana sevk etmemiştir. Bunun aksi bir örnekte 9/1 esas sayılı soruşturma önergesinde görülmüştür. Komisyon raporu ilgililerin Yüce Divana sevk edilmeleri yönünde olmasına rağmen TBMM, Genel Kurulu soruşturma komisyon raporunu reddederek ilgililerin Yüce Divana sevk edilmelerine gerek görmemiştir (Tülen, 1999,s.142).

Anayasa da olduğu gibi iç tüzüğe göre de TBMM Genel Kurulunda Yüce Divana sevk kararı alınırsa dosya, 7 gün içinde Başkanlıkça dizi pusulasına bağlanarak Anayasa Mahkemesi Başkanlığına gönderilir. Meclis soruşturması ile ilgili olarak yine önceki anayasalarda olduğu gibi Siyasî parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz (İç tzk. md.112,113).

1961 Anayasası döneminde meclis soruşturma önergesini tek vekil imzası ile verilebiliyordu. Bu düzenleme meclis soruşturması önergelerinde artış olmasına neden olmuştur. 1961 Anayasası döneminde 19 yılda toplam 316 soruşturma meclis soruşturma önergesi verilmiştir. Verilen soruşturma önergesi sayısındaki artış, 1982 Anayasasının hazırlanması sırasında dikkat çekmiş ve sayı arttırılarak önerge verilmesi zorlaştırılmıştır (Onar, 1990,s.47).

3.4.10.CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ

“Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” adıyla hazırlanan 18 maddelik Anayasa değişiklik teklifi 2017 yılının sonunda AK Parti milletvekillerinin imzası ile meclise sunulmuştur. Anayasa değişikliğine MHP milletvekillerinin destek vermesiyle TBMM Genel Kurulunda 3/5 çoğunlukla kabul edilmiştir. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandumda halk tarafından oylanarak yürürlüğe girmiştir (Karatepe, 2017,s. 35).

Hükümet sistemi değişikliğinin nedeni genel olarak 1960’lı yıllardan beri tartışılan parlamenter hükümet sisteminin yürütme organını zayıf kıldığı, başkanlık sistemi ile devlet işlerinin hızlı ve gereği gibi yerine getirilebileceği, bu anlamda kuvvetli bir yürütme organına gereksinim duyulmasıyla parlamenter hükümet sisteminde yaşandığı ileri sürülen sorunlar olarak ifade edilebilir (Gidersoy, 2017,s.513).

Cumhurbaşkanlığı sistemi kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemiştir. Cumhurbaşkanlığı sisteminde yasama ve yürütme kuvvetleri hem işlevsel hem de organik yönden birbirlerinden katı bir şekilde ayrılmıştır. Yani yasama organı da yürütmede ayrı ayrı halk tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi daha çok Başkanlık Sisteminin özelliklerini barındırmaktadır (Bilir, 2017,s.1-2).

Ancak Türkiye'deki mevcut sistem ile dünyadaki başkanlık sistemlerinden tecrübe edilen tikanıkların engellenmesi amacıyla karma bir sistem tercih edilmiştir. (Bayraktar, 2017,s.2)

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi yasama organının oluşumunda çok değişiklik meydana getirmemiştir. Değişikle Anayasada öngörülen yasama organının tek meclisli olması sisteminin sürdürmesi benimsemiştir. TBMM üye sayısı 550'den 600 çıkarılmakta ve seçilme yaşı 25'den 18'e indirilmektedir (Ay.değ.md. 2,3) (Küçük A., 2017,s.159).

Yalnız önceki hükümet sistemimizden farklı olarak başkanlık sisteminde olduğu gibi milletvekilleri aynı zamanda hem yasamada hem de yürütme de yer alamazlar (Demirhan, Aslan, & Alkış, 2016,s. 176).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütme başkanlık sisteminde olduğu gibi tek başlı ve cumhurbaşkanı tarafından anayasaya, kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir (Ay.md.8) (Özdağ, 2017,s.9-18).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde bakanlar vardır. Ancak bunlar parlamenter hükümet sistemindeki bakanlardan tümüyle farklıdır. Başkanlık hükümet sistemindeki sekterlere benzer şekilde Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve yine Cumhurbaşkanı tarafından görevinden alınırlar (Ay. md.104/8, 106/4), bakanlar Anayasa 81. maddesine göre ant içerler. Bakan olarak atanacak kişinin milletvekilliği yeterliliğine sahip olması gerekmektedir. Yasama üyesi olan bir kişi de bakan olarak atanabilir ancak bu durumda TBMM üyeliği sona erer. Bakanların sorumluluğu TBMM'ye değil Cumhurbaşkanıya karşıdır (Ay.md.106/4-5)(Kaplan & Gözler, 2018,s.152). Yürütmede bakanların ve Cumhurbaşkanı yardımcılarının yasamaya karşı herhangi bir sorumluluk taşımaması sonucunda atandıkları kamu hizmetinin örgütlenmesinde yer alan siyasi bir kimliğe sahip olmayan kamu görevlileridir (Ardıçoğlu, 2017,s. 31).

Sonuç olarak cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütmenin başkanlık sisteminde olduğu gibi ayrı bir seçimle tek kişiden oluşması nedeniyle bakanlar kurulu (Ay.md.109,110,111,112) göreve başlama ve güvenoyu ile görev ve siyasi sorumluluk ve bakanlıkların kurulması ve seçimlerde geçici bakanlar kurulunun kurulması gibi parlamenter sisteme ilişkin düzenlemeleri kaldırmıştır (Özdağ, 2017,s.9-18).

Sert kuvvetler ayrılığı ilkesini barındıran başkanlık sisteminden farklı olarak parlamenter hükümet sistemine benzer şekilde yasama ve yürütmeye karşılıklı bir fesih yetkisi mevcuttur. Buna göre cumhurbaşkanı ve TBMM'ye karşılıklı olarak birbirlerinin görevlerine seçildikleri süre dolmadan son verebilme imkanı getirilmiştir. Şöyle ki: Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, yasama ve yürütme organlarının görev süreleri birbirlerine bağlı olarak düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı TBMM'yi feshetmeye karar verirse, kendi koltuğundan da feragat etmelidir. Çünkü Cumhurbaşkanı tarafından feshedilen TBMM için yeni seçimler yapılırken aynı zamanda cumhurbaşkanlığı seçimleri de yapılacaktır. TBMM seçimlerin yenilenmesi kararını üye tamsayısının 3/5'nin oyuyla (360 milletvekili) alacaktır (Ay.md.116) (Gönenç, 2018, s.5)

Bütün demokratik hükümet sistemlerinde önemli bir denge denetleme aracı olan bütçe Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde diğer hükümet sistemlerine göre yürütmede istikrarı sağlamak amacıyla farklı düzenlenmiştir. Bütçenin kabul edilmemesi durumunda, geçici bütçe ile bütçenin gecikmesi halinde bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirme oranında artırılarak yürürlüğe konulacaktır (Ay.md.161/4) (Yıldırım, 2017,s.180).

Yine parlamenter hükümet sistemi ve başkanlık sisteminden farklı bir kanun vetosu vardır. ABD Başkanlık sisteminde başkan bir kanunu yayınlamaz geri gönderirse 2/3 çoğunluğu ile kabul edilirken Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde TBMM'ye iade edilen kanun salt çoğunluk ile kabul edilir (Ay.md.89) (Karatepe, 2017,s. 35).

3.4.11.CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE TBMM'NİN YÜRÜTME ORGANI ÜZERİNDEKİ DOĞRUDAN DENETİM ARAÇLARI

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, yürütme tek başlı ve doğrudan halk tarafından seçilmesi ve sorumluluğun halka karşı olması nedeniyle, Anayasanın 87 . maddesindeki, TBMM'nin görev ve yetkileri yeniden düzenlenirken “Bakanlar kurulu ve bakanları denetleme yetkisi“ Anayasadan çıkartılmıştır (Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2018, s.525). Ancak bu düzenlemeden yola çıkılarak TBMM'nin yürütme üzerinde doğrudan denetim yapabilme yetkisinin sona erdiği düşünülmemelidir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle TBMM'nin, yürütme üzerindeki doğrudan denetimin kapsamı ve doğrudan denetim araçları getirilen sisteme uygun olarak yeniden düzenlenmiştir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde TBMM, yürütme yetkisinin sahibi ve doğrudan halk tarafından seçilen cumhurbaşkanını ve ayrıca Cumhurbaşkanına karşı siyasi sorumluluğu bulunan cumhurbaşkanı yardımcısı ile bakanları meclis soruşturması usulü ile cezai sorumluluğu yönünden denetleyecektir.

TBMM, yürütme üzerinde meclis soruşturmasından başka meclis araştırması, genel görüşme, meclis soruşturması ve yazılı soru ile bilgi edinme ve denetleme yetkisini kullanabilecektir (Turan A. , 2018, s. 79).

3.4.11.1.Soru

Soru 1982 Anayasa 98. maddesinde hükümet sistemine uygun olarak yeniden “*Yazılı soru, yazılı olarak en geç onbeş gün içinde cevaplanmak üzere milletvekillerinin, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara yazılı olarak soru sormalarından ibarettir.*” şeklinde tanımlanmış ve soru sadece Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanların cevaplama talebiyle kullanılabilir bir denetim aracı olarak düzenlenmiştir (Haniç, 2017,s.16)

Parlamente hükümet sisteminde iken TBMM üyeleri, bakanlar kuruluna sözlü soru yöneltebilmekteydi. Soru muhatabı bakan meclis kürsüsünden sözlü soruya cevap vermemesi durumunda sözlü soru yazılı soruya çevrilmekteydi. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle sözlü soru uygulaması kaldırılmıştır. Sözlü sorunun kaldırılmasında yürütme üyelerinin yasama faaliyetlerine sınırlı katılacak olması etkilidir (Alkan, 2017a,s. 2).

Soru sadece cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanların cevaplama isteğiyle kullanılabilir (Haniç, 2017,s.16).

Yazılı soru parlamente hükümet sisteminde olduğu gibi TBMM içtüzüğünün 96-100 maddelerinde uygulaması gösterilmiştir. 2017 değişikliği öncesinde parlamente hükümet sistemine farklı yeni hükümet sisteminin gerektirdiği bir sonuç olarak daha

evvel gensoruya konu edilen sorular, sorulmayacak sorulardan çıkartılmıştır (İç tzk.md 97).

Yazılı soru 15 gün içerisinde cevaplandırılır. TBMM'nin tatili ve ara vermesi halinde yazılı soruların havale işlemi yapılır, bu durumda 15 günlük süre tatil ve ara vermeden sonra başlar (İç tzk.md. 99/2).

Yazılı soruya cevap verilmemesi halinde gelen kağıtlar listesinde ilan edilir ve durum cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlara gönderilir (İç tzk. md. 99/3).

Anayasaya göre 15 gün içerisinde yazılı soruya cevap verilmesi gerektiği halde 10-24 Temmuz 2018 tarihleri arasında milletvekillerinin Cumhurbaşkanı yardımcısı Fuat Oktay ile bakanlara yönelttiği 405 yazılı sorudan 20 tanesine cevap verilmemiştir.

3.4.11.2.Genel Görüşme

Anayasamızın 98 maddesi genel görüşmeyi toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendirilen belli bir konunun Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülmesidir. Parlamenter hükümet sistemi ile aynı şekilde tanımlamıştır. Uygulamasına dair kuralların TBMM içtüzüğünde gösterileceği bildirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine göre TBMM içtüzüğünde yapılan değişiklikte genel görüşmenin, 2017 öncesi parlamenter hükümet sistemindeki uygulama ile arasındaki fark meclis araştırma önergesinde olduğu gibi yürütme artık genel görüşme talep edilemeyecek olmasıdır (İç tzk.md.101-103).

3.4.11.3. Meclis Araştırması

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Meclis Araştırması 98. maddede daha önceki anayasalarda olduğu gibi “Belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir” diye tanımlamıştır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde iç tüzük 104-105 maddelerinde uygulaması gösterilmiştir. 2017 değişikliği öncesi parlamenter hükümet sisteminde meclis araştırması için uygulanan kurallar aynen Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine aktarılmıştır. Yürütme tarafından talep edilmeyecektir.

3.4.11.4.Meclis Soruşturması

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, meclis soruşturması iki ayrı madde halinde düzenlenmiştir. Anayasasının 105.maddesinde Cumhurbaşkanın, 106. maddesinde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların cezai sorumlulukları için ayrı ayrı düzenlenmiştir. Her iki meclis soruşturmasının kapsamı cezai “suç” ile sınırlıdır. Meclis soruşturması 1961 Anayasası ve 1982 Anayasasındaki parlamenter sistemde olduğu gibi hukuki sorumlulukları yasama denetimi dışında tutulmuştur.

Cumhurbaşkanı için kişisel ve görev suçu ile ilgili bir ayırım ön görülmemiştir.

3.4.11.4.1. Cumhurbaşkanı Yönünden Meclis Soruşturmasının usulü

Cumhurbaşkanı yönünden Anayasanın 105.maddesinde düzenlenmiş ve TBMM İç tüzüğü'nün 114. maddesinde uygulaması gösterilmiştir.

Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunu düzenleyen Anayasanın 105.maddesine göre, Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla TBMM üye tamsayısının yarısından bir fazlasının (301) vereceği meclis soruşturma önergesiyle soruşturma açılması talep edilebilir. Meclis önergeyi en geç bir ay içinde görüşerek üye tamsayısının beşte üçünün (360) gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir (Ay.md.105/1) (İçel, 2017,s. 69-75).

Soruşturma açılmasına karar verirse meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında soruşturma komisyonuna verecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterilecek adaylar arasından, her siyasi parti için ayrı olarak ve ad çekme usulüyle kurulacak 15 kişilik bir komisyon soruşturmayı yapacaktır. Komisyon soruşturma sonucunu belirten raporunun iki ay içinde Meclis Başkanlığına verecektir. Fakat soruşturmanın belirtilen sürede bitmemesi durumunda soruşturma komisyona bir aylık ek ve kesin süre verilecektir (Ay.md.105/2) (Gülener & Miş, 2017:1).

Rapor Meclis Başkanlığına verildiği günden itibaren on gün içinde dağıtılacak Genel Kurulda görüşülüp suçlanan kişi TBMM üye tamsayının üçte ikisinin (400) gizli oyuyla Yüce Divan'a sevk edilecektir. Yüce Divanda yargılanma üç ay içinde sonuçlandırılacak,

sonuçlandırılmaması halinde bir defaya mahsus 1 aylık ek süre verilecek ve yargılama bu süre içinde tamamlanacaktır (Ay.Md. 105/3) (Esen, 2016: 64).

Hakkında meclis soruşturması açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı, seçimlerin yenilenmesi kararı alamaz. Ayrıca Cumhurbaşkanının görevde bulunduğu sürede işlediği iddia edilen suçlar için görevi bittikten sonra da bu madde hükümleri uygulanır(Ay.md.105/4-6) (Yıldırım, 2017,s.200).

Ülkemizde Parlamenter Hükümet Sisteminde Yüce Divana sevk edilen yürütme üyesi görevini sonlandırırken, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde ancak Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan hüküm giyen Cumhurbaşkanının görevi sona erer (Ay.md.105/5).Meclis Cumhurbaşkanı için cezai sorumluluk alanının geniş olmasının sonucudur (Alkan, 2017b, s. 3).

3.4.11.4.2.Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar Yönünden Meclis Soruşturmasının Usulü

Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların cezai sorumluluğuna yönelik meclis soruşturması Anayasamızın 106. maddesi ile TBMM iç tüzüğünün 108. ve 109. maddelerinde düzenlenmiştir.

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların hakkında cezai sorumlulukları yönelik meclis soruşturmasının usulünde Cumhurbaşkanı ile aynı yol izlendiğinden burada anayasa ve tüzük maddelerindeki ayrıntılı düzenlemeye verilmemiştir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde cumhurbaşkanı hakkında kişisel ve görevden doğan suçlarını kapsayan bütün cezai sorumlulukları için meclis soruşturması yapılabilirken, cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar hakkındaki meclis soruşturmasının cezai sorumlulukları görevden doğan cezai sorumlulukları için sınırlanmıştır (Yıldız A. , 2018,s.528).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan hüküm giyen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın görevi sona erer (Ay.md.106/8).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçtikten sonra meclis soruşturması önergesi verilmemiştir.

SONUÇ

Genel olarak doğrudan denetleme araçlarından soru dışında kalan diğer denetim araçlarının kabulü bir ön görüşme sonucunda TBMM sayısal çoğunluğunun kabulüne bağlıdır. Geçmiş uygulamalarda olduğu gibi eğer meclis çoğunluğu iktidar partisinden oluşuyorsa yürütme, yasamanın kendisini denetlenmesine sıcak bakmayabilir. Bu nedenle ön görüşme aşaması yerine TBMM’de ihtisaslaşmış bir denetim ana birimi veya komisyonu oluşturulmalıdır. Burada önergeler incelendikten sonra düzenlenen raporun Genel Kurulda görüşülüp tartışılması ile Genel Kurulun çalışmaları hızlandırılmış olacak ve aynı zamanda denetim mekanizmasının konusu ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Temel işlevi bilgi edinme olan soru, milletvekilleri tarafından tek imza ile kullanılan denetim aracı olmasından dolayı yoğun olarak kullanılmaktadır. Soruya, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, Anayasasın 98/2 maddesine göre 15 gün içinde cevap verilmesi gerekmektedir. Sorunun uygulamasına dair iç tüzük kuralları incelendiğinde, TBMM İç Tüzüğü’nün 99/3 maddesindeki “yazılı sorular cevaplandırılmazsa, gelen kâğıtlar listesinde ilan edilir ve bu durum cumhurbaşkanı yardımcısına ya da ilgili bakana gönderilir” hükümleri bulunmaktadır. Bu madde hükmüne göre, soru muhatabı, soruya cevap vermesini mecbur bırakacak bir hüküm yoktur. Bu haliyle Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde soru, tıpkı parlamenter hükümet sisteminde olduğu gibi ancak yürütme üyesi isterse işleyecek bir denetim aracı olarak işlev görecektir. Zaten uygulamada da yazılı soruların genelde cevapsız bırakıldığı görülmüştür. TBMM’nin soru yoluyla etkili bir denetim yapabilmesi için öncelikle soruya cevap verme zorunluluğu getirilebilir. Başka bir seçenek de yanıtlanmayan soruları, periyodik olarak yasama faaliyetleri kapsamında resmi yayın organlarında ve sorunun yöneltildiği yürütme biriminin ilgili web sitelerinde yayımlayarak, hükümetin siyasal sorumluluğuna seçmenin dikkatinin çekilmesi sağlanabilir.

Parlamenter Hükümet Sisteminin uygulandığı dönemlerde soru, doğrudan denetim aracı olarak siyasi, cezai ve mali sorumlulukları olan başbakana da sorulabiliyorken Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yazılı soru, yürütme yetkisinin asıl sahibi olan

Cumhurbaşkanına yöneltilememektedir. Cumhurbaşkanı yürütmeye ilişkin tüm alanlardan tek başına sorumlu olduğundan, Cumhurbaşkanına da soru sorulabilmelidir.

Genel görüşmenin de soru gibi asıl işlevi bilgi elde etmektir. Bununla birlikte Anayasamızın 98. maddesinde genel görüşme, toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesi ifadesini içermektedir. Bu ifadeyle genel görüşmenin bilgi edinme dışında, önerge konusu üzerinde görüşme ve tartışma yapılarak, bir kaniya varma özelliğinin olduğu da görülmektedir. Bu da genel görüşmenin denetim boyutuna da sahip olduğunu göstermektedir. Ülkemizde parlamenter hükümet sisteminin uygulandığı dönemlerde, genel görüşme hükümet tarafından da talep edilmekteydi. Bu dönemde kabul edilen önergelerin büyük çoğunluğu, hükümet tarafından talep edilen yasama denetimi içermeyen genel görüşme talepleridir. Genel görüşme önergelerinin kabul edilmemesi parlamenter rejimde, yasama organın parti disiplinine sahip iktidar çoğunluğunu oluşturmasından kaynaklanan bir sonuçtu. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yürütmenin genel görüşme denetim aracını kullanamayacak olmasının, bu sonucu değiştirebileceği düşünülse de bu defa yürütme organında partili cumhurbaşkanı olması ve meclis çoğunluğunun da aynı partiden olabileceği düşünüldüğünde, yine genel görüşme önergesinin, daha ilk aşamada, ön görüşme sırasında ret edilmesi olasılığı vardır.

Genel görüşme denetim aracını işlevsiz bırakan önemli bir nokta ise TBMM İç Tüzüğü'nün 102. maddesindeki ön görüşme basamağıdır. Aslında bu madde düzenlemesi, genel görüşme önerge konusunun, daha ilk basamakta Genel Kurula taşınarak, önerge konusu üzerinde TBMM üyelerinin dikkatinin çekilmesine imkan sağlamaktadır. Ancak bu görüşmeden sonra genel görüşme açılmasına karar verilmesinde yasama çoğunluğunu oluşturan parti etkili olacaktır. Çoğunluğun iktidar partisinden olması durumu, genel görüşme önergesinin ret edilip işlevsiz bırakılmasına sebebiyet verecektir. Ön görüşme basamağı bu yönden genel görüşme önergesi için dezavantaj oluşturmaktadır. Bu nedenle ön görüşme basamağı kaldırılarak genel görüşme önergesi, TBMM'nin önerge konusu ile ilgili yasamanın asli komisyonlarında incelendikten sonra düzenlenen rapor üzerine, genel görüşme yapılması, denetim aracını daha etkili hale getirebilir.

Mevcut düzenlemede genel görüşmeyi talep edecek vekil sayısının en az 20 olması ya da siyasi parti grupları tarafından istenebilmesi, bağımsızlar ve grubu bulunmayan partilerin

genel görüşme denetim yolunu kullanmaları için diğer üyeleri ikna etmek zorunda kalması, bu denetim aracının kullanılmasında caydırıcı olabilir. Genel görüşme herhangi bir sayısal çoğunluk olmadan ya da daha az bir sayı ile talep edilebilmelidir.

Meclis araştırması denetim aracının ana işlevi bilgi edinmedir. Ancak cezai sorumluluğun tespitine de öncülük edebilir. Bununla birlikte meclis araştırması ile yapılan denetim sonucunda, yasama faaliyetlerine de yön verilebileceği için önemlidir.

Uygulamaya dair kurallara baktığımızda; meclis araştırması denetim aracını işlevsiz bırakan birçok düzenleme mevcuttur. Bunlardan ilki iç tüzüğün 105. maddesinin son fıkrasına göre devlet sırrı ve ticari sırlar meclis araştırmasının kapsamının dışında bırakılmıştır. Egemenliğin sahibi halk, TBMM'ye yasama ve yürütmeyi denetim yetkisi vermiştir. Bu kapsamda yasama, öncelikle neyin ticari sır ve devlet sırrı olduğunu net bir şekilde belirlemeli ya da Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine devlet sırrı ve ticari sır ile ilgili gizlilik yükümlülükleri getirerek bu alanları denetime açabilir.

Meclis araştırma komisyonunun denetim etkisini kısıtlayan bir başka durum da üçüncü kişilerin komisyona bilgi vermek üzere davet edildiklerinde gelmemeleridir. Burada 1961 Anayasası dönemi öncesinde olduğu gibi meclis soruşturmasına dair zorlayıcı hükümler getirilmesi halinde sadece amacı bilgi edinmekten ibaret olan adli faaliyet niteliği taşımayan siyasi nitelikteki meclis araştırmasının niteliğine ve kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olacaktır. Öte yandan davet edilen üçüncü şahısların gelmemesi halinde vatandaşlık yükümlüğü kapsamında veya bir kabahat eylemi kapsamında idari yaptırımlar düşünülebilir.

Meclis araştırma denetim aracını işlevsiz bırakan hatta kimi zaman kadük kalmasına sebebiyet veren bir durum da meclis araştırma komisyonunun raporunu tamamlayıp komisyona verdikten sonra karşımıza çıkmaktadır. Meclis araştırma komisyonlarının hazırladığı raporun, hangi sürede görüşülmesi gerektiğine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Meclis araştırma komisyonunun raporunu aynı yasama döneminde gündeme alınması ile ilgili bir düzenleme getirilebilir.

Meclis soruşturmasının daha etkili olması için öncelikle komisyonlarda iktidar çoğunluğuna sahip partinin üyesi aza indirilebilir. Meclis soruşturmasının niteliği ve

yargılama için kesin sürelerin getirilmiş olması nedeniyle komisyon aşamasında ceza hukuk bilgisine sahip Yargıtay ceza üyeleri gibi uzman kişiler de yer alabilir.



KAYNAKÇA

- Abdulahkimoğulları, E. (2007). Türk Anayasa Hukukunda parlamento (meclis) kararlarının yargısal denetimi. *Yasama Dergisi*(5). 11 Erişim adresi: yasader.org
- Abdulahkimoğulları, E. (2008). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hükümet üzerindeki denetim araçlarından soru. *Hukuk , Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık Dergisi*. Erişim adresi: www.e-akademi.org
- Abdulahkimoğulları, E. (2015). *Türkiye'de yüce divan yargılaması*. A. R. Çoban, G. Serdar, & E. H. Sağlam Musa içinde, Haşim Kılıç'a Armağan (1197- 1235). Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- Acaray, D. (2017). Kuvvetler ayrılığı ilkesi . *Anka Enstitüsü Stratejisi Dergisi*, Erişim adresi: ankaenstitusu.com
- Adıgüzel, Ö., & Demirhan, Y. (2016). Hükümet sistemi arayışlarına halkın bakışı: Diyarbakır örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(11), 177-212.
- Akçakaya, M., & Özdemir, A. (2018). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve siyasal istikrar ilişkisi. *Sektör, Sosyal , Ekonomi, Dergisi*, 5 3(2), 922-944.
- Akgül, M. E. (2010). Kuvvetler ayrılığı ilkesinin dönüşümü ve günümüz demokratik rejimlerdeki anlamı. *Ankara Barosu Dergisi* (4), 79-101.
- Akıncı, B. (2017). Hükümet sistemleri ve ülkemizde olası hükümet sistemi değişikliğinin etkileri. *Journal of Social.*; 4(8), 1-21. Erişim adresi:www.jshs.org
- Aktaş, H. E. (2016). Hükümet sistemlerinin tıknama noktaları ve alternatif çözüm yolları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 209-227. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/kusbd/issue/19382/205701>
- Alkan, H. (2017). Cumhurbaşkanlığı sisteminde meclisin denetim yetkisi. *Seta Perspektif*(165), 1-3. Erişim adresi: https://setav.org/assets/uploads/2017/02/165_perspektif.pdf
- Alkan, H. (2017). Cumhurbaşkanlığı sisteminde yasama denetimi. *Yeni Türkiye Dergisi*. Erişim Adresi <http://www.yeniturkiye.com/samplechapters/94/007.pdf>
- Alpaslan, M. Ş. (1976). İçtüzüklerin hukuki niteliği ve Anayasa yargısındaki yeri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 42(1-4), 61-83. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr>artiPDFS>
- Altıkaçtı, O. (1978). *Anayasa Hukukumuzun gelişmesi ve 1961 Anayasası*. İstanbul. Aktaran Yasin, M.(2011), *İdarenin yasama tarafından denetlenmesi*, 12 Levha Yayınları İstanbul
- Ardıçoğlu, A. (2017). Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. *Ankara Barosu*, 21-51. Erişim adresi: <http://www.ankarabarusu.org.tr/site/ankarabarusu/tekmakale/2017-3/1.pdf>

- Arı, M. (2018). Yeni Anayasa Tartışmaları ve Hükümet Sistemi Arayışları. *Politik Ekonomik Kuram Dergisi*, 2(1), 87-102.
- Aslan, E. (2012). *Yasama faaliyetleri* (Cilt 2). Ankara: TBMM.
- Aslan, R. (2013). *Demokratik yönetim sistemleri*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Atar, Y. (2017). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık. (Aktaran Aykanat,2018:8). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, Cumhurbaşkanının sorumluluğu. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü ,Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı.Konya
- Atar, Y. (2018). *Türk Anayasa hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Atlay, K. (2010). Türk Parlamento Hukukunda gensoru. *Yasama Dergisi*, 16, 57-102. Erişim adresi: http://www.yasader.org/wp/?page_id=110
- Ay, Ş. (2004). Türkiye'de Parlamenter sistem ve hükümet sistemi tartışmaları. *Mevzuat Dergisi*. Erişim Adresi: <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/05a/01.htm>
- Ay, Ş. (2006). İngiltere ile Karşılaştırmalı olarak Türkiye'de Parlamenter Sistemin işleyişi . Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilim Dergisi (8)3 133-157 Erişim Adresi <http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt8.say%C4%B13/8.3%20deniz.pdf>
- Aydin, E. (2014). Türkiye Büyük Millet Meclisi I. yasama dönemi ve dış politika, ve dış politikanın parlamenter denetimi TBMM'nin dış ilişkileri. *Yasama Dergisi*, 133-134. Erişim adresi: [www.yasader.org>say128pdf](http://www.yasader.org/say128pdf)
- Aydın, H.(2012). Türkiye'de parlamenter sistem eleştirileri ve başkanlık sistemi.(Yayımlanmış yüksek lisans tezi).Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.Karaman. Erişim adresi: earşiv.kmu.edu.tr
- Aykanat, T. (2018). *Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, cumhurbaşkanının sorumluluğu*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı.Konya. Erişim adresi: www.yok.gov.tr
- Balta, T. B. (1970). *İdare Hukukuna Giriş*. (A. Kılıç, & P. R. 45, Dü) Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.Aktaran Kılıç, Kılıç, A. (2010). Parlamenter Rejimlerde ve Türkiye'de Bakanların Bireysel Sorumluluğu.Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Kamu Hukuku Anayasa Hukuku Bilim Dalı, Ankara www.yok.gov.tr
- Bayraktar, G. (2017).Anayasa referandumu ve cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi . *Yeni Türkiye*, 1-6. Erişim adresi: <http://www.yeniturkiye.com/samplechapters/94/006.pdf>
- Bezci, B. (2005). Demokrasi ve Başkanlık Sistemi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 77-91. Erişim adresi: <http://dergipark.org.tr/comuybd/issue/4117/54173>
- Biber, N. (2015). *Meclis soruşturması ve Yüce Divan yargılaması* .(Yayımlanmış yüksek lisans tezi).Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı. Diyarbakır.Erişim adresi:www.yok.gov.tr

- Bilge, N. (1953). Bakanların görev ve sorumluları . *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , 123-168. Erişim adresi:[dergiler.ankara.edu.tr](http://dergiler.ankara.edu.tr/der PDF)>der PDF
- Bilir, F. (1999). 1982 Anayasasında bakanlar kurulu. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi dergisi*, 7(1-2), 243-260.Erişim adresi:<http://dergi.park.org.tr.suhfd/issue/26618/280621>
- Bilir, F. (2012a). Hükümetin Siyasi Sorumluluğu ve Gensoru. H. Editorler Erikli, & Y. Bahadır içinde, *Parlamenter Denetim Sempozyumu* (s. 135-154). Ankara: TBMM.
- Bilir, F. (2012b). Türk hukukunda gensorunun düzenlişi ve etkinliği. *Yasama Dergisi*, 7-16. Erişim adresi: [www.yasader.org](http://www.yasader.org/sayı25PDF)>sayı25PDF
- Bilir, F. (2017). Türkiye'ye özgü yeni bir hükümet modeli: cumhurbaşkanlığı hükümet histemi. *Yeni Türkiye*, 1-6. Erişim adresi [www.yenitürkiye.com](http://www.yenitürkiye.com/PDF)>PDF
- Bilir, F., & Yanık, M. (2013). *Sorularla Anayasa hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Bozkurt, G. (1995).Osmanlı Devleti'nde parlamentonun evrimi. *Milli Egemenlik ve Demokrasi Kurultayı* (s.80-88). Ankara: TBMM Kültür Sanat Yayınları, Yayın no:77
- Bozkurt, R., & İba, Ş. (2006). *100 Soruda Türk Parlamento hukuku*. Ankara: Nobel.
- Büke, A. (2016). Kuvvetler Ayrılığının Parlamenter Sistemde Siyasal Partilerin Faaliyetlerine Etkisi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 225-239. 170. DOI:1021733/ibad.37
- Bülbül, M. (2009). Parlamenter Denetim Yolları: Yazılı ve Sözlü Soru. *Yasama Derneği*, 1-9. Erişim adresi:[www.yasader.org](http://www.yasader.org/07-bulbulPDF)>07-bulbulPDF
- Bülbül, M. (2011). TBMM Başkanının Soru Önergelerini İadesi. *Yasama dergisi*, 17, 119-162. Erişim adresi:www.yasader.org
- Bülbül, M. (2012). Soruda işleyiş ve uygulamadaki sorunlar. (Ed.)Yeşilirmak, B. Erikli H, *Parlamenter Denetim Sempozyumu*. (s.74-86) Ankara:TBMM.
- Büyük, C. (2010). Yasama yürütme yargı: Platon'dan Montesquieu'ya devletin fonksiyonlarına bir bakış. *Dini Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(1), 159-170. Erişim adresi: <http://dergipark.org.tr/daad/issue/4496/61932>
- Caner, Z. (2013, s.188). Parlamenter sistem ile başkanlık sisteminin analizi ve başkanlık sisteminin Türkiye'de uygulanabilirliği. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1 (30 Yıl Armaganı)), 183-206. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/download/article-file/262815>
- Çağan, N. (1985,s.199). Anayasa çerçevesinde kamu maliyesinin parlamenter kontrolü. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 199-224.
- Çekiç, M. (2016). 1982 Anayasasının hükümet sistemi açısından değerlendirilmesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi dergisi*(7), 441-478.
- Çekiç, O. (2009). Türk Parlamento Hukukunda yasama işlemleri türleri ve diğer(isimsiz)yasama türleri. *Yasama Dergisi*, 4(12), 107-135. Erişim adresi:[yasader.org](http://www.yasader.org)

- Çın, S. (2018). Demokratik yönetim geleneğinde hükümet sistemi ile Türkiye’de Başkanlık sistemine geçişin gerekçesi. *The Journal Of Academic Social Science Studies*. (70), 485-502 Erişim adresi: <https://www.Jasstudies.Com> adresinden alındı
- Çoker, F. (1995). *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönemi 1919-1923*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları No. 5.
- Çoşkun, V. (2017). 16 Nisan 2017 tarihinde kabul edilen Anayasa değişikliklerinin değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi dergisi*, 22(36), 3-30. Erişim adresi: <http://dergipark.org.tr> >artiPDF
- Demir, F. (2014). Yarı-başkanlık hükümet sistemi ve Türkiye. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 8(Özel), 831-836. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/jyasar/article/view/5000066273>
- Demirhan, Y., Aslan, S., & Alkış, M. (2016). Türkiye’de hükümet sistemi tartışmaları ve Ak Parti’nin başkanlık sistemi önerisi üzerine. *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 161-186, 2016(6). Erişim adresi: dergipark.ulakbim.gov.tr>view
- Demirel, D. (2014). Farabi’nin ideal devleti: erdemli şehir. *Nigde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 363. Erişim adresi: iibfdergi.nigde.edu.tr
- Denge Denetleme Ağı (2017). *Gündem Anayasa Mevzu Denge Denetleme Anayasa Değişikliği Kanununun Denge ve Denetleme Açısından Değerlendirilmesi*. Denge Denetleme Ağı. Analiz rapor no 8 Erişim adresi birarada.org adresinden alındı.
- Dinçkol, B. (2015). 1924 Anayasası döneminde siyasal muhaflefet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi*, 339-353.
- Doğan, O. (2008). *Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları.
- Duman, S. (2011). *Türkler’de devlet başkanlığı, başkanlık tartışmaları ve cumhurbaşkanlarımız*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Duyar, M. (2011). Kuvvetler ayrılığı, siyasal istikrar ilişkisi. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Erişim adresi : <http://tez.yok.gov.tr>
- Efe, H., Kemahlı, F., & Kotan, M. L. (2015). Türkiye’nin Parlamenter Sistem Deneyiminin Önemi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi*, 6(11), 149-176.
- Erat, V. (2015). Türkiye’de cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin hükümet sistemi üzerinde etkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 325-355. Erişim adresi: ybd.dergi.comu.edu.tr>Ybd PDF
- Erdoğan, M. (2010). *Anayasal demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Erdoğan, M. (2011). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Orion Yayınları.
- Erdoğan, M. (2012). *Türkiye’de anayasalar ve siyaset*. Ankara: Liberte Yayınevi.

- Ergül, E. (2003). Bakanların cezai sorumluluğu ve meclis soruşturması. *Hukuki İncelemeler Kütüphanesi*. Erişim adresi: turkhukusitesi.com
- Erim, R. O. (2017). *Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi demokratik yönetim biçimlerine Türkiye katkısı*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Eroğlu, İ. (2007). İnsan haklarının korunmasında meclis araştırması,. *Yasama Dergisi*(5, Nisan-Mayıs-Haziran), 109-149. Erişim adresi: www.yasader.org>PDF
- Erol, Ç. (2010). *Türk Anayasa Hukukunda Yüce Divan*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Kamu Hukuku Programı. İzmir. Erişim adresi:www.yok.gov.tr.
- Esen, S. (2010). 18 Nisan 1960 Tahkikat Komisyonu. *Mülkiye Dergisi*, 34(267), 167-192. Erişim adresi:http://mulkiyederigi.org/article/view/5000006972
- Esen, S. (2016). 2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi. *Ankara Barosu*, 45-73. Erişim adresi: ankarabarusu.org.
- Esen, S. (2014). Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri, Ed.Yücel, B. Esen,S. *Türk Anayasa Hukuku içinde*.(2-21) Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Fendoğlu, H. T. (2010). Başkanlık sistemi tartışmaları. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, 1-44. Erişim Adresi: hasantahsinfendoğlu.com
- Gazel, A. A. (2004). Osmanlı Mebusan Meclisinde meclis araştırması anket parlamenter. *Osmanlı Araştırmaları Uygulamaları Merkezi*. Erişim adresi: dergiler.ankara.edu.tr.
- Gazel, A. A. (2005). Birinci Meşrutiyet Parlamentosunda parlamenter denetim: istizah (gensoru), meclis araştırması, meclis soruşturması, genel görüşme. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 267-294. Erişim adresi:http://dergipark.gov .tr/dowyoadd/article-file/258089
- Gazel, A. A. (2007). *Osmanlı Meclisi Mebusan'da parlamenter denetim (1908-1920)*.Konya. Çizgi Kitapevi .
- Gençkaya, Ö. F. (2000). Türkiye'de parlamento reformu:tarihsel bir değerlendirme. (Kord) İ. Turan içinde, *Devlet Reformu* . İstanbul: Tesev Yayınları -Acar Matbaacılık.
- Gençkaya, Ö. F. (2012). Parementer bilgi edinme ve denetim aracı olarak soru. (Ed.) H.Erikli, & Y. Bahadır içinde, *Parlamenter Denetim Sempozyumu* (s. 66-74). İçinde Ankara, TBMM
- Gidersoy, B. (2017). Başkanlık hükümet sistemi ve Türkiye'de geçerliliği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 500-519. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/download/article-file/319675
- Gökçe, A. F. (2009). TBMM'nin yürütmeyi denetlemesinde meclis araştırması komisyonlarının işlevselliği. *Yasama Dergisi*(11), 76-92. Erişim adresi: www.yasader.org>sayı11PDF
- Gönenç, L. (2015). *Siyasi iktidarın denetlenmesi dengelenmesi ve yargı*. Ankara: Adalet Yayınevi.

- Gönenç, L. (2018). *Uygulama Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*. Türkiye Ekonomi ve Politikaları Araştırma Vakfı Erişim adresi : https://www.tepav.org.tr/upload/files/1526884486-7.Uygulamada_Cumhurbaskanligi_Hukümet_Sistemi.pdf
- Gönenç, L. (Tarih yok.9). *Siyasi, İktidarın Denetlenmesi ve dengelenmesi ve Anayasalar*. Tevap Çalışma Metinleri.Erişim edresi https://www.tepav.org.tr/upload/files/1280236405-1.Siyasi_Iktidarın_Denetlenmesi_Dengelenmesi_ve_Anayasalar.pdf
- Gözler, K. (2010). *Anayasa Hukukuna giriş,genel esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım .
- Gözler, K. (2011a). *Devletin genel teorisi bir genel kamu hukuku ders kitabı*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2011b). *Türk Anayasa Hukuku Ders Notları*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım
- Gözler, K. (2015). *Anayasa Hukukunun genel esasları*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözübüyük, Ş. (2010). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhan Yayınevi.
- Gülener, S., & Biricikoğlu, H. (2017). Türkiye'de bürokrasinin hesap verebilirlik açığı ve cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Ombudsman Akademik, Kamu Denetçiliği Kurumu* (5), 69-89. <http://dx.doi.org/10.32002/ombudsmanakademik.440018>
- Gülener, S., & Miş, N. (2017:1). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi . *SETA Analiz* , 1-25. Erişim adresi: https://setav.org/assets/uploads/2017/02/analiz_cumhurbaşkanlığı_sistemi.pdf
- Gülhan, M. (2001). Kamu yönetiminde denetim ve bir denetim şekli olan ombudsmanın Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(5), 1-22. Erişim adresi:<https://dergipark.org.tr/download/article-file/55203>
- Güneş, İ (2013).Demokrasinin anlamı,tarihsel gelişimi ve uygulama biçimi, (Ed).Halıcı,Ş *Türkiye'de demokrasi ve parlamento tarihi*. (2-30)Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi
- Güzel, M. N. (2018). Antik demokrasi ve modern demokrasi kavramlarının kuvvetler ayrılığı ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), 205-231.Erişim adres: <http://dergipark.gov.tr/download/article/>
- Haniç, H. (2017). *Yeni Cumhurbaşkanlığı Sistemi Yeni Türkiye*. İstanbul: Hayy kitap.
- Halıcı, Ş. (2013).Cumhuriyet yönetimine geçiş ve cumhuriyetin pekiştirilmesi, (Ed.)Halıcı,Ş *Türkiye'de demokrasi ve parlamento tarihi*.82-112 Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi
- Efe, H., Kemahlı F., K., & Kotan K. M. (2015: 154). Türkiye'de parlamenter sistem deneyiminin önemi . *KKAÜ İİBF*, 6.
- Hekimoğlu, M. M. (2009). *Anayasa Hukukunda karşılaştırmalı demokratik hükümet sistemleri*. Ankara:Detay Yayıncılık.

- Heper, M. (1990). Türkiye'nin siyasal gelişimi içersinde parlamentonun yeri. *Milli Egemenlik-1990 Sempozyum, Panel ve Konferanslarda Sunulan Bildiriler.*(s.85-94) Kayseri: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları . Yayın No: 48.
- İba, Ş. (1997). *Parlamentar denetim yolları, etkinliği ve susurluk örneği* Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İba, Ş. (2003). Parlamento Hukukunda obstrüksiyon ve giyotin. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(1), 147-164. Erişim adresi: www.ankara.edu.tr/derPDF
- İba, Ş. (2009). *TBMM iç tüzükleri* . İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları.
- İba, Ş. (2014). Bakanlar hakkında fezleke pratiği ve kaydadeğer iç tüzük boşluğu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 26(110), 435-439. Erişim adresi: tbbdergisi.barobirlik.org.tr
- İçel, K. (2017). Ceza yasalarının uygulanması açısından yürütme erkinde sorumsuzluğun ve dokunulmazlığın yeni boyutları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 69-75. Erişim adresi: ticaret.edu.tr
- İzci, F. (2018). Yeni Anayasa değişikliği çerçevesinde yürütme organında meydana gelen değişiklikler . *Yüzüncü yıl Sosyal Bilimler Enstitüsü* , 1-16. Erişim adresi: www.yyusbedergisi.com
- Kaboğlu, İ. (2000). *Anayasa ve Toplum*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Kaboğlu, İ. (2016). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında değişiklik yapılmasına Dair Kanun teklifi (10 Aralık 2016). *Ankara Barosu dergisi*, 37-44. Erişim adresi: ankarabarusu.org.tr
- Kahraman, M. (2012). *Türk Anayasa hukukunda cumhurbaşkanlığı*. Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları .
- Kapıcı, F. (2001). *Meclis soruşturması*. Ankara: Adil Yayınevi.
- Kaplan, G., & Gözler, K. (2018). *İdare Hukuku dersleri*. Bursa: Ekin yayın basım dağıtım.
- Karagöz, K. (1999) *Parlamentar sistemde meclis soruşturması ve Türkiye uygulaması*. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi).Gazi Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim dalı. Ankara. Erişim adresi: www.yok.gov.tr.
- Karakoç, İ. (2006). 1876 tarihli Kanun-i Esasi'de yürütme organı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , 8(2), 115-150. Erişim adresi: deu.edu.tr PDF
- Karatepe, Ş. (2009). *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*. İstanbul: İz.Yayıncılık
- Karatepe, Ş. (2013). Hükümet sistemleri ve Türkiye. *Yeni Türkiye Dergisi*(51), 223-225.Erişim adresi: yenitürkiye.com.pdf.
- Karatepe, Ş. (2017). *Sistem söyleşileri, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi üzerine röportajlar*. Ankara: Binyıl Yayınevi.
- Kaynar, M. K. (2015). Anayasa, yasama,yürütme ve yargı.T,Yüksel.(Ed.), *Siyaset, Kavramlar,Kurumlar, Süreçler içinde* (s.287- 334) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Keskinsoy, Ö., & Kaya, S. B. (2018). Türkiye'nin hükümet sistemleri üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 68-96. Erişim adresi: tbdergisi.barobirlik.org
- Kili, S., & Şeref, G. (2006). *Sened-i İttifak'tan günümüze Türk Anayasa metinleri*. İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları.
- Kılıç, A. (2010). *Parlamenter rejimlerde ve Türkiye'de bakanların bireysel sorumluluğu*.(Yayımlanmış yüksek lisans tezi) Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Kamu Hukuku Anyasa Hukuku Bilim Dalı. Ankara Erişim adresi: www.yok.gov.tr
- Kılıç, A. (2016). Siyasal sorumluluk kurumunun hükümet sistemleri açısından değerlendirilmesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*(8), 269-299.
- Kılıç, E. (2006). *Yüce Divan sıfatı ile Anayasa Mahkemesi*.(Yayımlanmış yüksek lisans tezi) Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Kamu Hukuku Anabilim Dalı İstanbul .Erişim adresi:www.yok.gov.tr.
- Kılıçoğlu, M. S. (2013). Türkiye'de Yasama Organının Yürütme Organını Siyasi Denetimi. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(1-2), 32-70.
- Kılınç, D. (2016). Türkiye'de bitmeyen tartışma: hükümet sistemi üzerine değerlendirmeler. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1), 447-510. Erişim adresi:wepftp.gazi.edu.tr
- Kızıltan, Y. (1994). *1.Meşrutiyetin ilanı ve ilk Osmanlı Meclisi Mebusan-ı*. (Yayımlanmış doktora tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim dalı. Ankara.
- Kocaman, H. (2009). Parlamenter denetim yolları,: genel görüşme, meclis araştırması, meclis soruşturması ve gensoru. *yasader*, 1-21.Erişim adresi : [www.yasader .org>faaliyetlerPDF](http://www.yasader.org>faaliyetlerPDF)
- Koç, H. (1996). Muhtelif anayasa ve anayasa tasarılarında meclislerin bilgi edinme ve Denetim yolları. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi*(4), 56.Erişim adresi dergipark.gov.tr
- Korkmaz, T. (2016). Hükümet sistemleri ve Türkiye üzerine bir analiz. *Akademik Hassasiyetler*(6), 43-57. Erişim adresi:[https://dergipark .org.tr>artiPDF](https://dergipark.org.tr>artiPDF)
- Köroğlu, V. (2006). Meclis araştırması. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2) 30-46. Erişim adresi:[https://dergipark .org.tr>PDF](https://dergipark.org.tr>PDF).
- Köse, H. Ö. (2001). Parlamento adına yüksek denetim işlevi ve yüksek denetim kurumlarının parlamento ile ilişkileri. *İstanbul İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 40 seri, 23-58 İstanbul.Erişim adresi:[https://dergipark .org.tr./ download/article|-file/7899](https://dergipark.org.tr./download/article|-file/7899).
- Kulaksız, H. (2008). *Türk kamu yönetiminin değişen denetim sistemi ve uygulanabilirliği*. (Yayımlanmış lisans tezi).Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Kamu Yönetimi Bilim Dalı. Erişim adresi: www.yok.gov.tr
- Kuzu, B. (2017). Parlamenter rejimde devlet başkanının konumu,1961-1982 Anayasalarında durum. A. Mahkemesi içinde, *Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 55.yılı Anısına 55 yıl 55 makale* (s. 599-660). Ankara : Epa-Mat .

- Küçük, A. (2017). Yeni Anayasa değişikliği ile getirilmek istenen Türkiye'ye özgü başkanlık sistemi,korkular,algılar ve beklentiler. *Liberal Düşünce Dergisi*, 22, 157-189. Erişim adresi:liberte.download.com >PDF adresinden alındı
- Küçük, T. S. (2016). Türkiye'de parlamentonun bilgi edinme araçlarının etkinliği. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XIII(2), 155-180. Erişim adresi: yeditepe.edu.tr
- Meclisin gensoru geçmişi,2011 15 kasım , Cumhuriyet gazetesi, Erişim adresi: <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger298088>
- Montesquieu. (2011). *Kanunların Ruhü*. (F. Baldaş, Çev.) İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Neziroğlu, İ. (2006). Türkiye Büyük Millet Meclisinde parlamenter denetim aracı olarak sözlü önergeleri etkinliği. *Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi dergisi*, 153-168.Erişim adresi [hukuk.deu.edu.tr>ineziroğluPDF](http://hukuk.deu.edu.tr/inezirogluPDF)
- Odyakmaz, Z., Kaymak, Ü., K., & Ercan, İ. (2008). *Anayasa hukuku-İdare Hukuku*. İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları.
- Okşar, M. (2012). 1982 Anayasası çerçevesinde bakanlar kurulu.(Yayınlanmış doktora tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Kamu Hukuku Anayasa Hukuku Anabilim dalı Erişim adresi:www.yok.gov.tr.
- Oktay, C. (1984). Kuvvetler ayrılığı ilkesinin yargı açısından anlamı ve Türkiye örneği. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 1, 215-242. Erişim adresi : [www.anayasa.gov.tr.tr/filis/pdf/anayasa-yargisi/oktay-pdf](http://www.anayasa.gov.tr/tr/filis/pdf/anayasa-yargisi/oktay-pdf)
- Onar, E. (1977). *Meclis araştırması*. Ankara: Sevinç matbası.
- Onar, E. (1990). Türkiye Büyük Millet Meclisinin hükümeti deneme işlevi.*Milli Egemenlik-1990 Sempozyum, Panel ve Konferanslarda Sunulan Bildiriler*.(s.31-73) Kayseri: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları , Yayın No: 48.
- Orak, C. Ç. (2003). Parlamento Hukukunda İşlevselliği Bakımından Genel Görüşme Yöntemi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 29-39. Erişim adresi: [tbdergisi. barobirlik.tr](http://tbdergisi.barobirlik.tr)>PDF.
- Özbudun, E. (1985). Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin hukuki niteliği. *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 475-503. Erişim adresi:atam.gov.tr
- Özbudun, E. (1990). Siyasal kurumsallaşma açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Milli Egemenlik-1990 Sempozyum, Panel ve Konferanslarda Sunulan Bildiriler*.(23-29) Kayseri: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları , Yayın No: 48.
- Özbudun, E. (1993). *Demokrasiye geçiş sürecinde anayasa yapımı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özbudun, E. (2009). *Türk Anayasa hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbudun, E. (2010). *Türk siyasal hayatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

- Özbudun, E. (2012). *Anayasa hukuku*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Özbudun, E. (2015). *Anayasacılık ve demokrasi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdağ, S. (2017). Yerli, milli, sivil ve demokratik bir hükümet modeli. *yenitürkiye*(94), 1-19. Erişim adresi :<http://www.yeniturkiye.com/samplechapters/94/010.pdf>
- Özer, M. A. (1999). Parlamentolar ve denetim fonksiyonları. *Sayıştay Dergisi*, 24-61.
- Özer, M. A. (2000). TBMM'ce uygulanan parlamento denetimi: Eleştirel Bir İnceleme. *Amme İdaresi Dergisi*, 33(2), 35-55.
- Özer, M. A., & Özmen, B. (2017). Parlamenter ve başkanlık sistemi arasında konumunu arayan bürokrasi. *Strategic Puplic Management Journal*, 3(Özel), 17-34. Erişim adresi:<http://dergipark.gov.tr/splj> adresinden alındı
- Özgişi, T. (2011). Türk parlamento tarihinde Cumhuriyet Senatosunun yeri. *Türkiyat Mecmuası*, 291-323. Erişim adresi:<https://dergipark.org.tr>PDF>.
- Özgişi, T. (2012). *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*. Ankara : TBMM Basımevi .
- Özkorkut Ünal, N. (2004). 1876 Anayasasının hukuk devleti unsurları açısından Osmanlı devlet anlayışına getirdiği yenilikler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53(1), 173-184. Erişim adresi : dergiler.ankara.edu.tr
- Özkul, F. (2013). 1982 Anayasasında başbakan. *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 75-90. Erişim adresi: www.hukukdergi.hacettepe.edu.tr>PDF
- Öztürk, K. (1993). *Türk parlamento tarihi, TBMM.II.Dönem 1923-1927*. Ankara: Türk Parlamento Grubu Araştırma Yayınları.
- Parla, T. (2007). *Türkiye'de Anayasalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sağlam, S. (2009). TBMM hükümetinin denetleme işlevi açısından bir model olarak Avam Kamarası Bünyesindeki Bakanlıklar ile ilgili komisyonu. *Yasama Dergisi*(11), s. 5-49. Erişim adı:yasader.org
- Sağlam, S. (2015). Komisyon yetkilerinin etkin kullanılması sorunu. (Ed) M.Keleş, M.E, Güzel & M.A.Yavuz içinde, *Meclis Araştırma Komisyonlarının Çalışma ve Rapor Sürecini Değerlendirme Çalıştay* (s. 17-18). Ankara: TBMM Basımevi.
- Sandıklı, A., & Korkmaz, S. s. (2015). Başkanlık tartışmaları son buldu mu. *Bilgesam Analiz/Türk Siyaseti*, 1-11. Erişim adresi: <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-438-20150708151228.pdf>
- Saray, M. (1999). *Türk Devletlerinde meclis(parlamento),demokratik düşünce*. Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi.
- Sezer, Y. (2010). Meclis soruşturması. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim dalı. Konya.

- Soysal, M. (2010). *100 soruda Anayasanın anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Şahin, E. (2015). 1982 Anayasasının hazırlanış sürecinde başkanlık sistemi tartışmaları ve yürütmenin güçlendirilmesi. *Siyaset , Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 43-67.Erişim adresi: www.siyasetekonomiyonetim.org
- Şen, E., & Özdemir, B. (2012). Yüce Divan yargılaması. *Ankara Barosu Dergisi*, 178-192. Erişim adresi: ankara.barosu.org
- Taner, A. (2015). Demokrasi, hesap verme sorumluluğu ve hükümet modelleri. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 34(1), 71-92.
- Tanör, B. (2011). *Osmanlı-Türk Anayasal gelişmeleri* . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tarhan, E. (2012). *Anayasalar ve belgeler 1876-2012*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Tavaş, H. İ. (2012). Gensoru ve Meclis Soruşturmasında İşleyiş ve Uygulamadaki Sorunlar. (Ed). Erikli, H & Yeşilirmak, B. içinde, *Parlamentar Denetim Sempozyumu*. (s.153-160) Ankara: TBMM.
- TBMM, (1945) , Oturum tutanakları, 11/04/1945, B.41, O.1. (s,45).
- TBMM, (1957). *TBMM Tutanak Dergisi*, 1(19), 234-310.Erişim adresi : anayasa.tbmm.gov.tr
- TBMM. (1975). *TBMM Tutanak Dergisi*, 14(9), 171-279. Erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr>
- TBMM.(2018).Parlamento terimleri sözlüğü, Erişim adresi: <https://www.tbmm.gov.tr/doc/player/pdf>.
- TBMM. (2018). Yeni sisteme göre yasama el kitabı.TBMM yayınları
- TBMM'nin İç Tüzüğü'nün 177 maddesine göre teşkil edecek soruşturma komisyonunun yetkilerine ilişkin 31/03/1952 tarihli, 1786 sayılı kararı.(1952,5 Nisan) Resmi Gazete (Sayı:8078). Erişim adresi:www.resmigazete.gov.tr
- TBMM.(1961) Anayasa Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu(5/7) Anayasa Komisyon raporu.19. Erişim adresi: anayasa.tbmm.gov.tr
- Teziç, E. (2014). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta yayınları .
- Tunç, H. (2012). Hükümetin siyasi ve hukuki denetiminde meclis soruşturması. Yeşilirmak , B. Erikli, H. içinde(Ed.), *Parlamentar Denetim Sempozyumu* (s. 110-134). TBMM.
- Tunç, H., & Yavuz, B. (2009). Avantaj ve dezavantajlarıyla başkanlık sistemi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(10), 1-39.Erişim adresi: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2009-81-492>
- Tunçkaşık, H. (2017a). Parleментар sistem: teori, pratik ve tartışmalar. S Gökçimen (Ed) *Karşılaştırmalı Hükümet sistemleri Parleментар Hükümet Sistemi*. içinde (2-29)Ankara: TBMM Araştırma Hizmetleri Yayınları.
- Tunçkaşık, H. (2017b). Başkanlık sistemi: teori, pratik ve tartışmalar. S Gökçimen (Ed) *Karşılaştırmalı Hükümet sistemleri Başkanlık hükümet sistemi* . içinde (1-18)Ankara: TBMM yayınları .

- Turan, A. (2018). Türkiye'nin yeni yönetim düzeni: cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 42-91. Erişim adresi: [dergipark.gov.tr>articlefile](http://dergipark.gov.tr/articlefile)
- Turan, H. C.(2018) *Türk Parlamento Tarihinde Meclis Soruşturması ve etkinliği*. (Yayımlanmış doktora tezi). Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim dalı .İstanbul.Erişim adresi : [www .yok.gov.tr](http://www.yok.gov.tr)
- Turhan, M. (1995). *Siyaset ve Anayasa*. Ankara: Gündoğan yayınları.
- Turhan, M. (1997). *Anayasal Devlet*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Turhan, M. (2018). Hükümet sistemi tartışmaları bağlamında başkanlık yada yarı-başkanlık sistemlerinin Türkiye'de uygulanabilirliği,. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 431-457. Erişim adresi: [http://sbed.mku.edu.tr/ article/ view/ 1038000284/1038000131](http://sbed.mku.edu.tr/article/view/1038000284/1038000131)
- Tülen, H. (1998). Meclis soruşturması uygulamaları üzerine bazı gözlem değerlendirmeler. Atatürk Üniversitesi *Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1).21-40
- Tülen, H. (1999). *Türk Anayasa Hukukunda bakanların ceza sorumluluğu ve meclis soruşturması*. Konya:Mimoza Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası gerekçeli .(2018) .Anayasa Mahkemesi Yayınları . Ankara : Epamet basım .
- Ustabulut, B. (2016, Mayıs). *Türkiye'de hükümet sistemi:parlamentar sistem ve başkanlık tartışmaları*. V.Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı. İstanbul: İlimi Etütler Derneği. Erişim adresi:www.tlck.org.tr
- Ürün, Ö. Ö. (2016). *Parlamentar hükümet sisteminde denetimin etkinleştirilmesi : soru, genel görüşme.meclis araştırması*. (Yayımlanmış Doktora Tezi).Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim dalı, Anayasa Hukuku Bilim dalı, Kırıkkale Erişim adresi: [http//tez.yok.gov.tr](http://tez.yok.gov.tr)
- Yamaç, M. (2014). İlk Anayasa 1876 Kanun-i Esasisi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 54-69. [açikerisim.nku.edu.tr>handle PDF](http://acikerisim.nku.edu.tr/handle/PDF)
- Yasin, M. (2001)*İdarenin yasama tarafından denetlenmesi*. İstanbul: Oniki levha yayınları.
- Yaşın, C. (1997). *Başkanlık Sistemi*. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.Ankara.Erişim adresi:[http//tez.yok.gov.tr](http://tez.yok.gov.tr)
- Yayla, A.*Siyaset Bilimi* (2015) Adres yayınları Ankara Erişim adresi: [http://www .libertedownload.com/Ornek/Siyaset_Bilimi_Atilla_Yayla.pdf](http://www.libertedownload.com/Ornek/Siyaset_Bilimi_Atilla_Yayla.pdf)
- Yavuz, B. (s11). *Hükümet Sistemi Seçeneklerinde Denge ve Denetleme Mekanizmaları*. Ankara: .Denge ve Denetleme Ağı. Erişim adresi: [http://www .birarada.org /upload/Node/ 17839/files /hu_ku_met_sistemi _sec_eneklerinde_denge_ ve_denetleme_mekanizmalar.pdf](http://www.birarada.org/upload/Node/17839/files/hu_ku_met_sistemi_sec_eneklerinde_denge_ve_denetleme_mekanizmalar.pdf)
- Yayla, Y. (1985). *Anayasa hukuku ders notları* . İstanbul: Fatih yayınevi.

- Yazıcı, S. (2012). *Anayasa I*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Yıldırım, H. (2017). *Parlamentar hükümet sistemi krizleri cumhurbaşkanı hükümet sistemi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Yıldız, A. (2018). Amerika Birleşik Devletlerinde başkan yardımcısı ile Türkiye'de başkan yardımcısının karşılaştırılması. *ERÜHFD*, 509-534. Erişim adresi: [dergipark.gov.tr>artcil](http://dergipark.gov.tr/artcil)
- Yıldız, A. (2019). Cumhurbaşkanlığı sisteminde cumhurbaşkanının sorumluluğu meselesi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-20 Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/kusbd/issue/4288/407232>.
- Yıldız, H.[Hayrettin].(2012). Merkezi ve yerel düzeyde yasamanın denetim yolları. *Türkiye Barolar Birliği dergisi*, 223-244. Erişim adresi: tbbdergisi.barobirlik.org.tr/PDF.
- Yıldız, H.[Hüseyin].(2013). Türkiye'de parlamenterizm uygulamaları. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (4)1. Erişim adresi: https://www.inonu.edu.tr/uploads/old/21/255/huseyin_yildiz_4_1_tam.pdf
- Yılmaz, F. (2012). *Türk Anayasa tarihi (1808-2010)*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Yüksel, C. (2013). Türkiye'nin gelecek siyasal sistem tercihi rasyonelleştirilmiş parlamenterizm, yarı-başkanlık ve başkanlık sistemleri. *Yasama dergisi*, 8(28), 38-70.) Erişim adresi : yasader.org
- Yüzbaşıoğlu, N. (2008). *Anayasa Hukukunun temel metinleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Yüce Divanda Yargılananların listesi,(2007, 06 Ekim). Erişim adresi: www.haber7.com, 08/03/2019
- Zengin, M. A. (2016). ABD başkanlık sisteminde fren ve denge mekanizması üzerine bir inceleme. *Türkiye Adalet Akademisi dergisi*, 7(28). Erişim adresi: www.taa.gov.tr